

П-66

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

Н. Н. ПОПЕ

УРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФOLKLOРНЫЙ И ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК

36 45

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

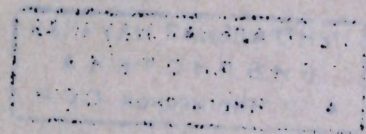
ТРУДЫ ИНСТИТУТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ XXI

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ СЛОВЕСТНОСТИ МОНГОЛОВ

Том V.

Н. Н. ПОПЕ

БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
МОСКВА 1936 ЛЕНИНГРАД

Напечатано по распоряжению Академии Наук СССР

Непременный секретарь академик *Н. Горбунов*

Редактор издания *А. Н. Самойлович*

132.20

ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ
БИБЛИОТЕКА
А. П. Киргизской ССР

ПРЕДИСЛОВИЕ

Количество собранных материалов по разным говорам бурят-монгольского языка в настоящее время настолько возросло, что издание диалектологического сборника оказалось делом вполне осуществимым.

Издание подобного рода сборника является по нашему мнению весьма своевременным по той причине, что при решении разных вопросов, связанных с созданием новой бурят-монгольской письменности, мы не имеем до сих пор под рукой сборника, который давал бы более или менее ясное представление о бурят-монгольском языке в целом и обо всех его говорах. Особенно в таком сборнике ощущается необходимость теперь, когда зашла речь о приобщении бурят западных аймаков к новой письменности и о поднятии их речевой культуры.

В настоящий сборник включены материалы по говорам агинских, селенгинских, баргузинских и аларских бурят и Эхирит-булгатов Эхирит-Булгатского аймака БМАССР. Происхождение этого материала таково: материалы по говору агинских бурят были собраны экспедицией Государственного института культуры БМАССР и Академии Наук СССР летом 1930 г., материалы по говорам селенгинских бурят — экспедицией названных учреждений летом 1931 г. Материалы по говору аларских бурят были собраны экспедицией Академии Наук СССР 1928 г. и, наконец, материалы по говорам баргузинских бурят и эхирит-булагатов одноименного аймака БМАССР экспедицией Института культуры летом 1932 г.

В задачи настоящей вводной заметки не входит описание говоров, представленных в настоящем сборнике; не останавливаясь на вопросах о территории распространения их и об их взаимоотношениях, которые мы полагаем осветить подробнее в другом месте, ограничимся здесь лишь сообщением некоторых подробностей относительно самого материала.

Включенные в сборник записи образцов говора агинских бурят принадлежат исключительно нижеподписавшемуся. Все они были собраны в центральной части Агинского аймака (сомоны Агинский, Хойт-Агинский, Урд-Агинский, Кункурский, Будаан-Ульский), за исключением записей шаманских текстов, произведенных в Саган-Ульском и Хара-Шибирском сомонах.

Из селенгинских говоров представлен лишь говор донголов по записям пишущего эти строки. Материал был собран в Нойхоне, в коммуне

„Искра“. В виду того, что материалы по говорам селенгинских бурят уже изданы отдельным сборником, в настоящее издание включена лишь запись одной сказки. Материалы по говору баргузинских бурят были собраны отчасти составителем сборника, отчасти его сотрудниками по экспедиции Л. Ч. Гомбоином и А. М. Хамгашаловым. В виду того, что говор бурят Баргузинского аймака на всей территории своего распространения совершенно однородный, можно было не указывать, в каком месте сделана каждая запись в отдельности. В общем же материал собирался в Улюне, Цаган-Нуре, Дэрэнском сомоне и в коммуне Арбижал в Баянгольском сомоне.

Материалы по говору эхиритов Эхирит-Булгатского аймака были собраны теми же лицами в районе села Хогот (улус Хандагай и др.), а материалы по говору булгатов того же аймака ими же в окрестностях Усть-Орды в улусе Харанут и в коммуне „Путь Ленина“ в Булусинском булуке.

Наконец, материалы по говору аларских бурят отражают лишь собственно-аларский говор, т. е. говор бурят района Олзо-Хяги. Записи эти принадлежат Д. М. Самсонову, родом из заимки Тайшин близ улуса Зоны, а также пишущему эти строки.

Таким образом в сборнике представлены все главнейшие говоры бурят-монгольского языка:

Материалы представляют собою записи всех видов устного творчества — песен, загадок, пословиц, сказок, преданий, улигеров и шаманских призываний, а также образчиков обыденной речи и речи официальной, напр., доклада на политическую тему. Таким образом материал можно считать достаточно разносторонним, что несомненно представляет собою положительное явление, поскольку сборник должен дать представление о бурят-монгольском языке в целом и всех видах его, — т. е. о языке поэтическом, шаманском, обиходном и т. д.

Относительно транскрипции следует заметить следующее. Транскрипция построена на основе нового латинского алфавита с некоторыми дополнениями и изменениями.

Прежде всего знаком *z* передается всегда спирант, соответствующий русскому *с*, знаком *c* — аффрикат (= русск. *ц*), *ç* — аффрикат (= русск. *ч*). Знаки *z* и *ç* служат исключительно для передачи звуков *з* и *ж*, аффрикаты же *dz* и *dj* передаются знаками *z* и *ç*. Знаком *x* передается звук, соответствующий русскому *х* (= *х* нового алфавита), знаком же *h* — гортанный спирант, характерный для всех „накающих“ говоров. Знак *n* употребляется исключительно для передачи переднеязычного *н*, а заднеязычный *н* (= *ŋ* русской академической транскрипции) передается знаком *ŋ*. Долгота передается черточкой, напр., *ā*, *ō*, *ē* и т. д., а палатализация (смягчение) согласного знаком *'*; напр., *n'*, *g'* и т. д., напр., *xaŋ'iŋ* = *xaŋi'iŋ* орфографии, *n'āxa* = *niāxa* орфографии и т. д. Дифтонги передаются простыми сочетаниями *ai*, *oi*, *ei*, но относительно этих дифтонгов следует помнить, что почти во всех говорах они реализуются как долгие *ā*, *ō*, *ē*.

При транскрибировании текстов имелось в виду не слишком осложнять транскрипцию диакритическими знаками и держаться ближе к существующему алфавиту, а в некоторых отношениях и к орфографии, напр., в передаче комплексов *çi*, *ši*, *ži*, *zi* непервых слогов, которые передаются по правилам орфографии написаниями *ça*, *so*, *se* и т. д., хотя гласный в таких случаях скорее производит впечатление *i*, нежели *a* или *o* и т. д. В заключение считаем своим долгом выразить свою признательность Ц. Ж. Жамцарано, любезно поделившемуся своими указаниями при просмотре корректуры сборника.

Н. Поппе

ГОВОР АГИНСКИХ ХОРИ-БУРЯТ

Записи Н. Н. Поппе

1. ЗАГАДКИ

1. burxanā burgāhār ŝabxadaba (n'ydēn sabŝaxa).
2. xadīn sānhā хэхиһаһан зэрде,
xamaḡ zon'i ŝūjūlhaḡ zērde (tyimer).
3. myl'ihēn dēre мууһеһн ŝagta (hara).
4. xadīn xazūda xalzagī gutal (ŝixēn).
5. arbaḡ saldād ardā myl'ihē yrgelē (garai x'umahaḡ).
6. ēxēn bymbei, ybeheḡ sygsei (xebeheḡ).
7. galba gazar dol'ōbo (gutlai ula).
8. xarxada xyiteḡ, bar'xada dulān (yxerei eber).
9. xojor'in daxatai, xojor'in daxa ygei (yxerei xojor ŝixēn, xojor eber).
10. arŝam bejetei,
adxa nōhotoi,
xyndyi byldegetei,
xyxe xaldagatai (nomonoi hurŝa).
11. tymen'in oŝōd, tygleger'in ylebe (modonoi nabŝa xīdxe).
12. xur xurai tābar'i,
xodo xynei tāxa ygei tābar'i,
zil zilei tābar'i,
zigde xynei tāxa ygei tābar'i (beŝeg).
13. dyŝeḡ xara n'ydetei,
dyrbeḡ gyrlē gezegetei (ŝinnūr).
14. xarū hamaḡan xasartā nyxetei (sūrḡa).
15. atan temēn anḡas gē,
argamaḡn yzūr jalas gē (teḡgr'in dūḡarxa).
16. alsaxada bulsūxa orobo (toḡŝo bytū xojor).
17. xulḡanā orūlād, xojor d'est'in tar'ā tar'iba (tatāha tataxa).
18. xon'jō modon xonolgotoi,
xojor sumā xynehetei (narai xūḡeḡ).
19. xudagta xuba lama unŝaba (n'yden).

20. egeşe dŷ xojoj ěrem sasŷ (ŷdeŷ).
21. xyl ygei ādala gyibe,
dal'i ygei ādala n'idebe (ŷlen).
22. gar xyl ygei ādala ŷde oŷgoilgobo (hal'xin).
23. oĵodol ygei zyidēl (yxerei alag).
24. yglē byr'i buga dūdaba (sai n'ydex).
25. ydeşe urūdaba, yglēgŷr ygsebe (yrxe tataxa).
26. xoito ailai xŷged xondoloi sagāŷ (gyrēhenei bygse).
27. naŷid xytel naimaŷ ŷandāhaŷ (emēl).
28. xŷxe azargin insagāxada
eŷxegŷengei būragŷaŷgūd bulta bōd bolbo (xŷxyi).
29. xŷnegŷin bygsetei (xoŷxo).
30. mender mender geŷxedeltei,
m'ingāŷ sagāŷ daxūltai (adūn'i hŷl).
31. tag dunda tabaŷ ilāhaŷ (derin tab).
32. dyrbeŷ gyrlē gezgetei,
dyŷeŷ xara n'ydetei,
xāndā xairatai,
xamag zondo eŷ'igeltei (ŷinŷŷr).
33. monŷogor'in mor'inhō xurdaŷ (bū būdaxa).
34. xair ŷulūŷ xat'x'i munsag,
obō ŷulūŷ orjol bulag (arx'i nerexe).
35. ham-ŷin'je hadar'igxaŷ
hara-ŷin'je tyxer'ēxēŷ (tergenei saxar'ig).
36. manai gazā manāŷ būba,
maŷgadai tarx'ida gal ahaba (tamx'i tataxa).
37. bēlei bel'ŷebe,
begserge ŷomsorbo,
zāŷ zaŷgaba,
zabxai xurilba (xon'inoi bel'ŷexede ŷono ed'ixe).
38. zāŷ zaŷgad gēd,
zambūl'in'i xorxoi bulta xydelbe (ŷrei saixada am'itan'i bodxo).
39. yglēgŷr-ŷlen buxa zoxodono (yglēgŷr sai n'ydex).
40. z'ū oŷō ygād sembe xŷrmetei,
zurgānda oŷō ygād hur xolbōtoi,
xereg bar'ā ygādla xūl'in denzetei,
ybeŷeŷ xŷrē ygād uhaŷ byt'xetei (sabar'i).
41. agar zandaŷ arbaŷ xojoj halātai,
arbaŷ xojoj halādan gurbaŷ zūŷ zaraŷ borbōsgoi (zil).
42. tymer xelen tyb'i dŷrē (t'il'igrām).
43. teŷgerhē tebene hanzā (temēnei hŷl).
44. argamza alkaza bolxo ygei (mogoi).
45. dyl'i ybegen dyrbeŷ tēŷe halābŷalaba (modon baiŷanaŷ uglū).

46. xoito xonolgin tolgoi,
dunda gal tolgoi,
urda dabāŷ tolgoi (ger).
47. gende modon geŷŷ ygei,
geneŷ bulagaŷ jaŷa ygei (yheŷ bēheŷ xojoj).
48. bōr'ido botogon bōzo yxebe (degelei tobŷo tobŷolxo).
49. xirin oroido xitāxanaŷ jaŷaŷ (xŷnei gezege).
50. tymer tergen tyb'i dŷrbe (agtamb'il).
51. xoŷxor-sō xor'in bē bēlēbe (gorŷōg-sō orōhonoŷ busalxa).
52. m'ingā. m'ingā m'ingargā,
m'ingāŷ sagāŷ daxūltai (mor'inoi hŷl).
53. xuhaŷ xor'ō-sō xulagŷa gŷŷ (xelen).
54. xulganā xumūdalba (behel'ig zŷxe).
55. sagādai sabŷaba,
xulganāŷ xudxaba,
xudagta xatt'irxiba (xŷnei ed'ixe).
56. oroi sōrxoi maŷgad (bū).
57. xoŷ xoŷ dūtai,
xondoloi dēre hādagtai (noxoin xusaxa).
58. erxin zerge bejetād
ere xoŷgor dūtai (xedegenin dūŷ).
59. xāgtahā jireheŷ xalāxan,
xilgāhan dēgŷr dŷl'ēxeŷ (abāxain ŷylhē tatād jabaxa).
60. abar tabar xuhanaŷ sāgŷr
alag mort'ē maŷgad (n'yden).
61. ajaga-sō ŷydxer (n'yden).
62. barūŷ tēhē jireheŷ
balzaŷ ŷasar malgaitai,
bar sair'ixaŷ xŷrmetei,
badan sadan neretei (bybēlzēŷ).
63. bŷr bŷr dūtai,
byxeter modondo xonolgotoi,
xojoj ŷumā xŷnehetei (oxi xybŷŷ xojoj).
64. zŷr zŷr dūtai,
zigden gombin uŷŷalgatai,
zilei xolo n'utagtai (zŷrgemel).
65. ynderei eberte naimaŷ ŷarga jamāŷ (burxanaŷ taxil).
66. arzādaija arbaŷ xŷŷ mordxobo (xŷnei samsa ymdexe).
67. ŷtār dŷreŷ ulāŷ ŷagai (sog).
68. xeŷeg ygei bajaŷ,
xele ygei sesen (ŷōto).
69. dērhē būhaŷ-ŷin'je,
dennŷl dēre tab'ihan-ŷin'je,

- xurīn uhār ugāhan-šin'je,
xursa xutagār myl'iheṇ-šin'je (yndegen).
70. tynxen'i gazarhā
tyg tymen terge barān jirē,
tȳteger'in ylē,
tymen'in oṣō (ȳlen).
71. tymer mogoi modon xyltei (bū).
72. xānai mal xamagārā xar'iba,
xaragṣaṇ alagṣaṇ xojor ylebe (x'irē, ṣāzgai).
73. barūn tēhē jireheṇ-šin'je,
bārās er'ēn xyrmetei,
band'i biṣe ādala un'ṣalgatai (ybōlzōn).
74. dalan ṣagṣaga gazar maltaba (ṣira).
75. temēnhē jixe,
texehē бага,
sahanhā sagān,
xēhē xara (ṣāzgai).
76. ȳr syrēr bodōṣon,
ybedel sybedel tȳgēṣen,
gerei xoigūr gyigēṣon,
gergedei bāha tȳgēṣen (ṣāzgai).
77. seleṅgī ēde sel sel xatarba,
sel naiman tobṣojō gēze jabaza xatarba (temēn).
78. dȳdei dyrbȳlē,
gōdoi gurbūlā,
ṣōdoi gansārā (temēn).
79. xyzȳ ygei temēn xytel dababa (xargui).
80. temēn xal'ūn zyhetei,
teṅgr'in solbon n'ydetei,
būta būmal tarxītai,
burxan bagṣin hurgāltai (ṣara ṣubūn).
81. m'agdar m'agdar geṣxedeltei,
m'ingan sagān daxūltai,
tygder tygder geṣxedeltei,
tymen sagān daxūltai (adūn).
82. xoinohō dyrben xyn jirē,
xojor'in daxatai, xojor'in nysegen (yxerei eber, ṣixen).
83. xoinohō jireheṇ xoibonxoi nojon,
xojor xyl zorōtoi nojon,
tug hȳltei nojon,
tugal xon'ṣōrtai nojon (alag dāgan).
84. tē tende tes gebe
temēn'i hȳl godos gebe (saṣilgān).

85. atan temēn alxas gene,
argamzīn yzȳr jalas gene (xete).
86. asa modon, busa modon,
bulgan malgai, burxan xerēheṇ (heji ger).
87. atan'in arzajar, būran burzajar (narahān ṣyneheṇ xojor).
88. der dēre demei beṣeg (zȳden).
89. gyn xudagai uhaṇ xara,
gyremel mogoin xuṣūn xara (nag-bum, beze).
90. taban sarār tar'ā tar'iba,
taṅgad xelēr xebe xebe,
bugin ebrēr ṣoṣn'ig xebe,
bulagai uhār unda xebe (beṣeg beṣexe).
91. xyn zōn xyr'ēlbe,
xyr'in azarga zorōlbo (ṣȳden xelen).
92. ṣūr ṣūr dūtai,
ṣodon xyxe mort'ē (ojoxo).
93. xen sōlōb?
ṣōdxon sōlō.
jȳgēr sōlōb?
xyṣēr sōlō,
tylx'er tylxē,
bylxēr byglō (ṣyrbehen'i bylxin).
94. myixegṣende mynge aṣaba (zagahan).
95. getehen'in jahan,
gol'in modon,
n'urgan'in m'ixan (nomon).
96. burxanai hymede orzo bolxo ygei,
budā tar'ā ed'ize bolxo ygei (gal).

2. ПОСЛОВИЦЫ

1. ere xyn zoboxo-ber'ē uxā orxo,
erzen tana elexe-ber'ē ynge orxo.
2. tyrgen gor'xon adagtā xyrke ygei.
3. sain xynei yge harin xyneheṇ,
mū xynei yge yder'ei todxor.
4. ere xyn emēlṭe mor'i bagtāxa.
5. eseheṇ mor'indo gazar xolo,
ygeitei xynde ed xolo.
6. zalxū xyn zabagtā xyrzel jadād turza yxexe.
7. bajan xyn bātai,
bātar xyn ṣantai.
8. ynṣen xynde zobolon olon,
ygeitei xynde nojod olon.

9. hainhā halbar,
mūhā šonxor.
10. šarahān m'ixan amtan dēre,
šašag yge son'in dēre.
11. ūlen xērbel borō bolxo,
yge xērbel xerŷl bolxo.
12. id'ixen geze goršōg,
jabaxan geze b'iršōg.
13. nugah'in alda-šijahā nūr'in onō.
14. ebte šāzgai xu bar'za id'ixe.
15. jamānai tarxi tēlei bolxo ygei,
jandan eme tyrŷ bolxo ygei.
16. xūrai xalbaga amanda bagtaxa ygei,
xudal yge zondo bagtaxa ygei.
17. olon tarbagan nōxoidō xyrxe ygei.
18. gai gazarhā,
joro dorohō.
19. jarajā dol'ōno noxoi targalxa ygei,
jala abša xyn bajaxa ygei.
20. exener uta yhetei, bogon'i uxātai.
21. xygšen ybegenei zalū hamagan ybegendē dajana.
22. xyni gansa mor'in ezendē xyleg.
23. dalaida baxin šēhen nemer'i.
24. dāraxada daxa xeregtei,
daljarxada xujag xeregtei.
25. hain jabadal'i xoinohō zargal daxaxa,
mū jabadal'i xoinohō zobolon daxaxa.
26. xŷged medegti:
zobolon gasalan xojor — zurgā xonōd erte jirxe,
zol zargal xojor — zū xonōd oroi jirxe.
27. gorxo yzen ygei gutalā by taila,
gūzamar yzen ygei gulda by tyxōrel.
28. dēhen zolō gutāxa ygei,
demei yge xamaja gutāxa.
29. ēriŷ tarxi dēre baihan buga xaraxa ygei ādala
xyn'i tarxi dēre bēhe xaraxa.
30. urdin jyme ula bolō
xoito jyme zula bolōl
31. ug ygei xyn nojon bolxo,
unza ygei hyxe tul'ē tairaxa.
32. xudalša xyn xoimorto bolxo,
ynenše xyn ŷdende bolxo.
33. yxeneb gēd zērjē by bara,
zēneb gēd tylešejē by baral

34. ynder'i xarā-hā tahtanada bū
yner'i xarā-hā ivāntanda būl
35. tyxr'ēn xor'ō tymbŷtei hamagan xojor ēdlŷlxe ygei.
36. ynder ūlahā manan baragdaxa ygei,
ere xynhē endŷ baragdaxa ygei.
37. šyrbehe ygei degel ymedeze bolxo ygei,
šyle ygei m'ixa ed'ize bolxo ygei.
38. arxi ūhan xyn ama zadagai,
azarga unahan xyn ala zadagai.
39. jabahan xyn jaha zūxa,
xebtehen xyn xēl'i aldaxa.
40. xelnei xurdaŷ tarxi oroixo,
xormoin uta xyl oroixo.
41. xursa irt'i ērtē tusa ygei.
42. xašan mor'indo gazar xolo,
xarū xynde nyxer xolo.
43. yxehen xynde naran xolo,
ymeŷihen modon'i urgaxa berxe.
44. xarū hamagan gerei darāmta,
xabtagar ŷyl'ēn galai darāmta.
45. turag šubūn tul'ixadā
turlāgai ŷrte xonoxo,
xād nojod xašagdaxadā
xātaršanai gerte xonoxo.
46. xor'i xyn xodorxoi,
xōhon tyise muxar'xai.
47. mū-šijahā mongolai,
moxō-šijahā bolodai.
48. azarga unahan xyn ydertē bardam,
hamaga abahan xyn zildē bardam.
49. ere ygei gergen ama zadagai,
erje ygei uhan zadagai.
50. esegin hurgāl mūtai xybŷn zadagai,
exin hurgāl mūtai basagan zadagai.
51. jāranab geze jaban hūza by ed'ēle,
zargaza bainab geze xynzeldē by ed'ēle.
52. tyrgen tŷxei,
udān dāmai.
53. tyrgēr jabahan ulā gazardaxa ygei,
tŷxeigēr ed'ihen šono yxexe ygei.
54. tŷrhen šydendē xelen tūha ygei,
tōr'ihen basaganda tyrxem xereg ygei.

55. erxidē emtei,
dol'ōbortō domtoi.

56. xolo xarbaza mergen bolxo ygei,
xudal xezeze sesen bolxo ygei.

3. ПЕСНИ

1

zandan geze modon'in
zalur ygei sexe,
zajagā saita xyn'in
zābar'i ygei huradag.

huxai geze modon
šuxa ygei ulān,
hurxa zajātai xyn'in
hurgūl'i ygei hudarša.

ganğa myren dalaija
gatalxan berxe,
gansa negeñ xyn
xolo zor'ixon berxe.

erje myren dalaija
elehēr xāza boldog ygei,
izi aba xojorhō
xolodxon berxe.

2

altai xangain dabānda
atan temēn gylgelzē,
aba izin xolodo
alag n'yden m'ilmelezē.

ūla dabānai ynderte
unahan mor'in gylgelzē,
uŝarhan nyxerei xoloxondo
uxān zyrxen ujarna.

nyxeren baigša xybsemnai
xytlērē xarguitai,
xarlan baigša xybsemnai
xajalgārā xarguitai.

3

seljexen agamnai dol'jozol baina,
sesegin salbaran baina ygei-dā.

sedxeltei nyxernai zaŝulza baina,
sēzendem domoglon baina ygei-dāl

xabtagai agamnai dol'jozol baina,
xatālzain salbaran baina ygei-dāl
xan'ilsahan nyxernai zaŝulza baina,
kazūdam domoglon baina ygei-dāl

utaxan agamnai dol'jozol baina,
urguin salbaran baina ygei-dāl
uŝarhan nyxernai zaŝulzal baina,
uxādam domoglon baina ygei-dāl

4

xaiban xara naimalgān
xazārlaza mordōroil
xar'in xybŷn xaiŝxanāŝ magad
xaran hūza zolgōroil

emn'igxen xara naimalgān
emelleze mordōroil
en'in xybŷn xaiŝxanāŝ magad
xaran hūza zolgōroil

ara golai exinde
agar zandan modon bei.
ajagtai zantai jabārail
aba izin durasxāl b'iŝe-gy?

enger golin exinde
erden'in zandan modon bei.
ejetei zantai jabārail
izi abin durasxāl b'iŝe-gy?

dabtan soxigšo mynžen saixan,
darūlan surgagša abin jyrēl.
ebxen soxigšo mynžen saixan,
eblerŷlen surgagša izin jyrēl.

sagān nūrai xoimorto
sahan xirū unana.
sagāxan tolgoin oroido
saixan nom'in erden'i.
sagāxan sŷgē xyxŷlegše
samagan izi erden'i.

xyxe nūrai xoimorto
xyiten xirū unana.
xybše tolgoin oroido
xyxe nom'in erden'i.

xunei gansa xybŷn'ln
xedeŷ erxe bolbo-ŷijahā
xymŷn ulsai tyrde
erxe b'iŷe mordodog.

8

galŷn galŷn ŷubŷn-ŷŷ
gazarŷa jŷme ygei-le,
gazar uhaŷ xojortol
hanagdaŷxai jyme ygei-lel

el'ē el'ē ŷubŷn-ŷŷ
il'ideg jŷme ygei-le,
izī aba xojor-dl'i
hanagdaŷxai jyme ygei-lel

9

ŷildē zaŷgi.

gunā gunā xara
gurbā ŷŷdxe soiltotoi,
gurbā dabxar sereg-sō
ŷildei zaŷgi gansārā.

dynē dynē xaraxā
dyrbē ŷŷdxe soiltotoi,
dyrbē dabxar sereg-sō
ŷildei zaŷgi gansārā.

temēniġē olondo
tēl'n'ig xor'ō bodxolai,
tenegē jixede
tebxer xile alxalai.

adūniġā olondo
adxa ŷibē bodxolai,
aidariġā jixede
altā xile alxalai.

yxereingē olondo
ynder ŷibē bodxolai,
ybeŷteingē jixede
yrgēn xile alxalai.

xon'inoingō olondo
xor'ō ŷibē bodxolai,
xol'ŷoroingō jixede
xobō xile alxalai.

10

tala gazar urgahaŷ
tabaŷn yŷġiŷ seseg'l'ig.
tabaŷxān zyilei tānarta
tan'ilsaxiŷ domog yrgeneb'i.

zylge gazar urgahaŷ
zurgāŷn yŷġiŷ seseg'l'ig,
zurgāŷn zyilei tānarta
zor'ūtalāŷ domog yrgeneb'i.

dobo gazar urgahaŷ
dolōŷn yŷġiŷ seseg'l'ig.
dolōŷn zyilei tānarta
dūnaiŷ domog yrgeneb'i.

namag gazar urgahaŷ
naimāŷn yŷġiŷ seseg'l'ig.
naimāŷn zyilei tānarta
nādanaiŷ domog yrgeneb'i.

jyrtemsede urgahaŷ
jyheŷn yŷġiŷ seseg'l'ig.
jyheŷn zyilei tānarta
jyreŷxyiŷ domog yrgeneb'i.

ara gazar urgahaŷ,
arbaŷn yŷġiŷ seseg'l'ig.
arbaŷn zyilei tānarta
ajaŷġiŷ domog yrgeneb'i.

11

selengŷn eŷinde
senxir yŷġiŷ seser'l'ig,
ŷilbŷsneigē nar'inda
gaŷxāŷn gaŷxāŷn t'isene.

bulagain'i eŷinde
būralxāŷn yŷġiŷ seser'l'ig,
būrsagaigā nar'inda
gaŷxāŷn gaŷxāŷn t'isene.

ūlin'i oroido
ulāŷn yŷġiŷ seser'l'ig,
uzūraigā nar'inda
gaŷxāŷn gaŷxāŷn t'isene.

xabərgāgaigā araha el'irze
 šaraigā j̄ynde bešedxē-hāb?
 хазахан муягенə han'zūrgin
 ахаихандам бар'арайл

alagxan er'ēn n'ydijim
 sabšalātajā tamgirāl gēreil
 алтанхан булганə malgaijim
 абзāхандам бар'арайл

aldaxan xara gezegijim
 gyrlētōjē tamgirāl gēreil

12

eldebīn širtei bogōn'in
 erx̄y dēre gojo gēšen,
 ertyrte darlūlsanə exenern̄y
 erxejē bar'ad gojo gēšen.

xarxan širtei bogōn'in
 xazārma dēre gojo gēšen,
 xāntandā darlūlsanə exenern̄y
 xaman'isa bar'ad gojo gēšen.

13

bulagai uhan tuᅇgalag,
 busaxal šubūnai undalmār.
 bol'šov'ig xūl'i delgerze
 bultanai xysel xaᅇgana.

xaraja bulag tuᅇgalag,
 xar'xal šubūnai undalmār.
 xaman'is xūl'i delgerze,
 xamagai xysel xaᅇgana.

4. СТИХИ-БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ

1. šulūtai gazarta gerē bar'arail
 šonotoi gazarta malā ydxōreil
2. sergehēšn'i ulā by halagl
 syreg malhāšn'i šono by halagl
3. xoimor dērē xojor xušū yr'ije ydxel
 xoton dērē tabaᅇ xušū mal ydxel
4. xoimōrōrō d̄yren x̄ygedtei bolol
 xošxonogōrō d̄yren ēxetei bolol

5. basagā xadamda yxedē, xudin tyr̄yn ošohon ybegeᅇn xonōd yn'zēd
 mordoxodō, xete saxūrārā gal saxād ūlīngā galija basagandā ēriᅇgē garārā
 yxedē xelene:

„ur'in dobodo gerē bar'i,
 ūzam talada malā belšēgēreil
 erte bodōroi, oroi untārail
 tymenə zonoī tyr̄y bolōroi,
 m'inᅇgan zonoī izī bolōroil
 uta nahatai, udān zargaltai jabārail“

ize xelxedē — „galā by untarāgārai,
 noxoido jymejē by id'ylēreil“ geze xelene.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

1. Maᅇzalai.

ezen xūrin xyb̄yᅇn
 erxe šara manzalai,
 xān xūrain xyb̄yᅇn
 xazar šara manzalai
 adūn šulūn handal'i,
 altan emēl erjelge,
 orzon hēgtei būdal,
 dāgan-del'i damzalgal
 erxeᅇnᅇgē jixede
 emn'eg haixan šargagšan'i
 emēl ygeigēr xylgelebe.
 xairᅇnᅇgā jixede
 xaᅇgal haixan šargagšan'i
 xazār ygeigēr xylgelōd,
 xān xūra tengr'ije
 xadam bar'za degdelei.
 tyr̄l'in bēgei basagan
 yxin ylen sorzolail
 ogtorgoihō būhan,
 ogšom gazarta būhan,
 tenᅇgerhē būhan,
 tyxr'ēn gazarta nādaitai,
 ogtorgoin or'ōšūl,
 onᅇgon jyheᅇn būmalnūd
 barūn zelm̄in ydende
 bar-er'ēn gyrēhēn,
 xyr'in ulān dylen,
 xyirmeg ulān šulūn gešx̄yrl

z̄ȳn zelm̄n̄ ȳdende
 j̄iren̄ jyhen̄ zynger!
 xaran̄xuitai gazarta gerel tatagša,
 xarganāta gazarta xargui tab'igša,
 xatū berxe gazarta
 xamba er'ēn̄ orgoi nemerylze ezelhen̄
 xan̄ tengr'īn̄ xyb̄ȳn̄,
 erxe boigo jašal,
 ezen̄ jixe garbal,
 asa bolod turūgā
 altan̄ delxeide šigedxebe,
 aranga bolod xengerge
 agār tengr'ide hēlebe!

2. Mengelen̄ xatan̄.

barūn̄ šanda dūdalgai
 xarja xara dalain̄ zylxede
 xabsagai xara šulūn̄ hūdaltai,
 dobin̄ dolōn̄ došx'īšo udxa bar'īn̄,
 ylegeiteigē yn̄selhen̄,
 mansaitaigā manahan̄,
 barūn̄ xani bair'ilhan̄,
 zaxin̄ gazar n'utagtai,
 zartagai tyl'ēn̄ tyl'išetei,
 bur'ādxan̄ izi
 mengelen̄ xatan̄ yxyil

3. Xošōngid.

xadin̄ angūšan̄,
 xairai zagahašan̄,
 ūlin̄ gyrēšon̄,
 uhanai zagahašan̄,
 erxe xongorišo xylgelehen̄,
 ezen̄ xan̄ xuxyi xošōngid!

4. Zajāša.

xara xur'igan̄ daxatai,
 xatan̄ bolod dyšetei
 xan̄ bogdo zajāša tengr'il
 boro xur'igan̄ daxatai,
 bolod tymer dyšetei
 bogdo būral zajāša tengr'i,
 bulta jymije ygegšel

5. Xesete.

barūn̄ xana bair'itai
 bajar ylen̄ degdelge,
 barxan̄ ynder hūdaltai,
 bal'ādai bōgei xyb̄ȳn̄
 xesete zār'īn̄!

6. Saxilgān̄ tengr'i.

barūn̄ urda šanda dūdalgai
 arban̄ gurban̄ aimartai,
 ajaᅅga jixe dūtai,
 un'īn̄ tun'īn̄ būdaltai,
 uhan̄ borō šabalgatai,
 xurdaᅅn̄ sanxir xylgetei,
 sagān̄ torgon̄ nemergetei,
 xan̄ saxilgān̄ sagān̄ tengr'i,
 sāda yden̄ yn̄seg sagān̄ tengr'i,
 ylgen̄ būral exe,
 ezen̄ jixe tengr'il

7. Xan̄ X'ihān̄.

barūn̄ xoito šanada
 baišan̄ ulān̄ hymete,
 barga ulān̄ xujagtai,
 holōn̄ xara nomotoi,
 hoir xara ydxetei,
 ere xynei hyldije
 erxi dorō tenzēhen̄,
 erd'imtei zērdije xylgelhen̄,
 yxin̄ yr'īn̄ hyldije
 dol'ōbortō domnon̄ tenzēhen̄,
 došxin̄ zērdije xylgelhen̄
 ezen̄ xihān̄ ulān̄ tengr'i esege nojonl

8. Atā tengr'i.

barūn̄ urda zygte
 bajan̄ atā ulān̄ tengr'i,
 aidar ulān̄ xatan̄ izil

9. Bōmo tengr'i.

xada gazar aimartai,
 xabšal gazar būdaltai,

xara lusad ŝizemtei
 хан бōмо тeнгр'ил
 хухе lusad ŝizemtei
 хүгeн бōмо тeнгр'ил

10. Gyzer tеnгр'и.

arban gurban aimartai,
 аянга jixe дүтaи,
 хан болод нeмeргeтeи
 хатам болод хужаргал
 хара хыр'ин ŝynehije
 хаха нержеhеh,
 хамagai exe
 хан gyzer тeнгр'и хeл
 гол газар бүдaлтaи,
 губ'и газар нержеhеh,
 гурбан алда saxir мyнгeн eber jilbülhan,
 гушан алда bejeteи,
 хыр'ин улaн бухија xylzylheh,
 godl'i улaн тeнгр'и,
 goibon улaн хатам изил

11. Arin nojod.

bygedije byr'idxeheh,
 bylgem'i tobşolhon,
 хара sagān'i хaxалагша,
 хангаи хара хашанaja хан'xinūlaza,
 хаб'irга мyнгeн zebije еrşegēdeheh,
 хаşāgai ezen хан zargaşa,
 хазар nojon abal
 erx̄y zurgān xarūltai
 emneg sagān nojon
 er'ēn maila еrjelge,
 еl'igen хара dugtarga,
 хара газар gyideltei,
 хизагар газар бүдaлтaи,
 oroigō xyrtē ygeи
 гушан гурбан mundarga,
 oјorō xyrtē ygeи
 baigal dalai sel'jēl
 urgamal şulūn hymeteи,
 oğşomol мyнгeн on'ihotoи,
 arban gurba агаин sagān şirētei,
 алдаş ygeи azarai mergēn хара,

axalağşa jixe bābai,
 aşagdaşa ygeи doşxin xua nojon!
 dūl'in xua nojon!
 nar'in sagān dalai
 naima şunğaza,
 nam oixon ūln oroihō
 naiman мyнгeн yr'ije
 xagşalgaza degdeheh,
 yrgeh sagān dalai
 jyhe şunğaza,
 jyheh мyнгeн yr'ije degdeheh,
 byrged şubūn xub'ilgātai
 xagşā tеnгр'ин xyb̄yn
 хан şubū nojon!
 şin şulūn hymeteи
 şibē şulūn xālgataи,
 şinğen sagān dalaija sel'jēleheh,
 hotoи sagān тeнгр'ин xyb̄yn,
 хан hoto nojon abal
 yden yrxe gazarta yrd'ildeze,
 byd̄yn tymer nomijo tamşalgaza,
 byrged haixan ydxije еrşegēdeze,
 xālgā yden gazarta хабşaldaza,
 хатам tymer nomo tataza,
 хаб'irга мyнгeн somijo хан'xinūlaza degdeheh
 хан bē nojon abal
 хан nojodai taiza,
 хатам zulmad ezen nojodai yr'i
 yxin zulmad!
 nar'in sagān dalaida
 nabşahan zab'i todxohon,
 naiman мyнгeн hel'b'i dungahan,
 yrgeh jixe dalaida
 uihan zab'i todxohon,
 jyheh мyнгeн hel'b'i dungahan,
 dalain ezen —
 dal'zar хара nojon abal
 baigalai ezen —
 baxar хара nojon,
 mexiber хатам изил
 gal ulān şirēje busalgaza,
 gal'i ulān tarn'ija b'isalgahan,
 buxa jixe xyrge todxohon,
 bolod jixe alxa dalaihan,

tymerşe nojon, tyb xatañ izil
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal sagāñ dalai sel'jē,
 oroigōrō xyrtē ygei
 gušan gurban mundargal
 aṅgar dalaiñ amija xarañ būhan
 gurban alda saxir myṅgen eber jilbūlhan,
 gušan alda beje hongōzo,
 šulūñ xyxe buxija xylzylhen
 buxa nojon esege,
 budan xatañ izi,
 buñā zār'ia garball

12. Arin nojod.

tyṅxen'i tōr'ihon,
 tymenērē tobšolhon,
 oixon'i tōr'ihon,
 olon myṅxe nojošo tobšolhon,
 oixon ynderei bōr'ido
 gušan alda bejetei,
 gurban alda bolod eber hēlehen
 buxa nojon aba,
 budan xatañ izil
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegeigē tygde d'ibehon,
 xurdanaigā jixede
 xuhan ylegeigē xuxa d'ibehon,
 nar'ia modon sergē gyrbylhen,
 nabtar myṅgen širē handal'i,
 aldaša ygei altan zebē jalbūlhan,
 adxa xyrše ygei myṅgen motr'eje xagšulhan,
 myren dalai būdaltai,
 borjolgon ynder oixon'i širēldehen,
 xuā sōxor mor'i xilgelehen,
 xobō gūl'ia xušū šamšarahon,
 xagšā tengr'ia taiza
 xan šubū nojon,
 sogsor xatañ izil
 zerge modon xašātai,
 zele burxan xyregten,
 aṅgar dalai šobto urgahan,
 arajal šulūñ hymije doholgohon
 arin arban gurban nojodl
 barūñ bairija ezelhen,

baigal dalaija šobto urgahan,
 baigā šulūñ hymije doholgohon
 bajan ulāñ odon,
 batar oixonoi nojodl
 tymer ulāñ zal'imtai,
 tyb'i delxeije doholgomo dūtai,
 gal ulāñ zal'imtai,
 gazar delxeije doholgomo dūtai,
 barūñ urda xizagarta
 taban xušūñ malai xešeije zajagša
 tab'in taban tengr'inerl
 taban altan ydiije tatalgal
 taban tujā myrgeltei,
 un'ia tun'ia būdaltai,
 uhan borō šabalga,
 duñ sagāñ hymije bairalhan,
 došxon sanxir mor'ijo xilgelhen,
 heb hal'xia
 hemze sagāñ ylen tatalgal
 duhal borotoi,
 duṅgir dūtai,
 saxilgāñ sagāñ tengeri,
 saxir xatañ izil
 sarda gurban daṅginar
 tyb'i delxeia am'itanda
 alda zeliije zajahan,
 tyrgen boro ulāñ mor'ijo xilgelhen,
 najan alda bolod urga širehen,
 naiman alda bolod goibiyo eršelhen,
 boro ulāñ adūja zaxadan,
 došxon boro ulāñ mor'ijo xilgelhen,
 arban gurban xilete
 atā ulāñ tengeri,
 muṅxag xatañ izil
 zynei xizār dūdalga,
 dyšen dyrben tengeri,
 dyrben altan yden tatalga,
 dyrben tujā myrgelge,
 boro hārta zangalga,
 bolod tymer doxilgo,
 xara hārta zangalgā,
 xara tymer doxilgo,
 xamba xara mor'ia xilgelge,
 xara torgon nemerge,

xataṁ bolod hymete
 xaṁ bōmo tenger'il
 oroī ygei ūneheṁ būdaltai,
 ojōr ygei dalai ūngalga,
 guṣaṁ alda bejetei,
 gurbaṁ alda bolod eber hēleheṁ,
 guṣaṁ ulāṁ zebīje xursadxahaṁ,
 gūnaṁ ulāṁ buxija
 gurbaṁ golijo oto zoxodūlhaṁ,
 gorgoldoi zērde mor'ijo xilgelheṁ,
 ezen godol'i tenger'il
 xyler myngeṁ ebertei,
 xyregṣeṁ yn'ēṁ hāl'itai,
 buxiṁ arahaṁ habatai,
 buzajar modon bylūrtei,
 xal'ūṁ xaragṣaṁ yn'ē hāl'i bar'ihāṁ,
 xara lājaṁ taṁxāṁ hen'ze bar'ihāṁ,
 xatū xara arxija badxūlhaṁ
 gyzer gynger tenger'i,
 gynger xataṁ izil.

13. Oixon'i durdalga.

tyṁxen'i tōr'ūlnab,
 tymen'ije tobṣolnob,
 oixon'i tōr'ūlnab,
 olonijo tobṣolnob
 oixon ynderei bōr'ido
 guṣaṁ alda bejije hoṁgōhoṁ,
 gurbaṁ alda bolod eber'ije hēleheṁ,
 gūnaṁ er'ēṁ buxija
 gurbaṁ gol'i oto zoxodūlhaṁ,
 tarn'ia er'ēṁ buxija
 tabaṁ gol'i oto zoxodūlhaṁ,
 baigal dalaija ṣobto urgahaṁ,
 baigā jixe ṣulūṁ hymije doholgohōṁ,
 baigā jixe ūtēṁ,
 bajaṁ ulāṁ odon,
 bātar oixon nojodl
 nar'ia baigal dalaija ṣobto urgahaṁ,
 arajal oixon'i ūirēldeheṁ
 aria arbaṁ gurbaṁ nojod,
 ara hūr'ia ezen
 byxe xara vazarail
 xūā sōxor mor'ijo bugūlahaṁ,

xobō gūl'ia xūṣū ūamṣarahaṁ,
 xagṣā tenger'ia taiza
 xaṁ ṣubū nojon,
 sogsor xataṁ izil
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegei tygde d'ib'ihēṁ;
 xurdanaigā jixede
 xuhaṁ ylegei xuxa d'ib'ihēṁ,
 nar'ia modon sergije gyrbūlheṁ,
 nabtar myngeṁ ūirēje doholgohōṁ,
 aldaṣa ygei altaṁ zebīje jilbūlhaṁ,
 adxa xyṣe ygei myngeṁ motr'ēje xagṣūlahaṁ,
 myreṁ jixe dalai,
 borojolgōṁ ūla oixonō
 jyheṁ yr'i bar'ia degdeheṁ
 ara hūr'ia ezen
 arbaṁ gurbaṁ nojod,
 anzaraza būgāraitl

14. X'ihān tenger'i.

barūṁ xoito xizagārta
 gazar dēre tujātai,
 gal ulāṁ homotoi,
 barga ulāṁ xujagtai,
 baiṣaṁ ulāṁ hymetei,
 baigā jixe ūtēṁ
 baixa zondo naha zalgagṣa
 barga xihān tenger'il
 xahalag jixe xālagtai,
 xabṣū yden on'ihotoi,

var. I

xyr'ia zērde mor'ijo xylgelheṁ,
 xyder ūara nomijo taṁṣālahaṁ,
 xyler myngeṁ dyrēje zihēṁ,
 xyn zondo naha zalgahaṁ,
 xybūṁ yr'ia hyl dije
 barūṁ gartā byxelheṁ,
 yxūṁ yr'ia hyl dije
 zūṁ gartā byxelheṁ
 xyṣete xihān tenger'il
 ūirem bolod on'ihotoi,
 ūirdemel ulāṁ xālagtai,
 ūigetēi zērde mor'ijo bugūlhaṁ,

şigedxemel myŋgen hādaja agsahan,
 şiryŋ şara nomijo del'ihen,
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyle sasarūlhan,
 am'itan zondo naha zalgahan
 aba xihān tenger'il

var. II

xyleg zērdije xyl'igelhen,
 xyze myŋgen hādag agsahan,
 xyşete xihān tenger'il
 xaza myŋgen hādag agsahan,
 xatū şara nomoijo del'ihen,
 xan xihān tenger'i
 xalmasaza būgārail
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyl'i buşxūlhan,
 ulāxai mergen aba,
 ulāzan xatan izi,
 ug xihān tenger'i,
 ur'ildaza būgārail

15. Ug garbal.

ē... ē... şireg şiregl
 zūn xyltei zula,
 zurgān xyltei taxil
 agār garbaldā ar'ūdxaza bar'ibab'il
 exe ber'in udagan ugūd,
 esege ber'in bō garbalda
 amta zimesteije yrgebeb,
 ar'ūn hanğār ar'ūdxabab,
 altan zodōgōr xytelgebeb'il
 amta zimesteije,
 amtan xara arxi,
 agta ulān sai,
 ūrag sagān id'ēje,
 amta ulān saija
 amtalaza toholozo hylebeb'il
 ene zurgān xyltei taxil'ija
 zor'ulaza ar'ūdxabab'il
 şireg... şireg...!
 nojon bogdo tenger'i,
 nojon esegel

tohon xyite
 ylgen būral izil
 ulāxai mergen aba,
 ug xihān tenger'il
 zagal nojon aba,
 zagagşan xatan izil
 yxite zelmin ydenhē
 şizemneze yrgebeb'il
 ylen xyr'ētei tenger'i nojon esege,
 yndehen xyr'ētei ylgen exin
 altan jixe xyije dēgŷr xylbyleze ur'ibab'il
 dērede exilneb,
 jiren iyhen tenger'in
 altan torgon zolōgōr
 şizemneze dūdanabl
 dordo doholgozo
 doşxon naiman lusai
 myŋgen jixe m'iralga,
 altan jixe dol'jonhō ar'ūdxaza yrgenebl
 oroi dērhē on'şolbob'i,
 oşorto dolōn odonhō,
 ogtorgohō şizemnebeb'il
 najan naiman xyr'ētei,
 naiman dabxar tujātai
 nalxan būral izil
 jiren iyhen xyr'ētei,
 iyhen dabxar tujātai
 alma būral hara,
 nara hara garbal
 nalxan jiren izihē amalbab'il

16. Xygen ongon.

atānaigā jixede
 arban negen esegede garbal bolhon,
 al'iganai şenēn xyxe torgon xyregtei,
 xal'ūn xansi şamahan,
 bulagan malgai hegşerehen!
 xoronoigō jixede
 xor'in arban negen esegede
 xodolozo şytēn bolohon,
 xormoin şenēn xyxe torgoijo xyreg bar'ihan,
 xojor zygei garbāl'i xaşxarhan,
 xorto şara şubūnai yde ziber bar'ihan!

ed'i berxīngē jixede
 eldeb esegīn zondo garbal bolhon,
 erxīn šenēn altan gūl'īn beje xyreglehen,
 erd'imte šara šubūnai yrbelge bar'ihān,
 exi barūnai garball
 oroi ygei xuā dobiyo xuxa dabahan,
 ojōr ygei baigal dalaija undalahān!
 oroi dērē gansa n'ydeten,
 ojōr dorō gansa xylten,
 xudag xonxor n'ydeten,
 xubxai sagān šaraitan,
 xeheg bejeten,
 xeltegei sēzetēn,
 dalan dolōn taxirnūd,
 jiren jyhēn xelegeiner,
 alda zyxel'iten,
 aršam širēten,
 gušan gurban šolmijo namnahān,
 gurban jabagan al'b'īn turšūltan!
 uxar'xa nojon aba,
 suxar'xa xatan izil
 šubūn xōloi šumar mergen,
 šūjā šaragšan!
 gar'ig nojon aba,
 gar'xa xatan izil
 exi zynei exi bar'igdahān garbal —
 xyl ygei xyxe nūr'i undalhan,
 xyr'ihe ygei xyxe dobo būdaltai,
 tymer yden tatalgatai,
 tyl'xi yden xālgatai,
 tymerše nojon aba,
 xyxelte xatan izil
 xērīn sagān taliya xemzehen,
 xesytin ynder degdelge,
 nar'ixan šilije xašxarhan,
 nam'išxanai xýgen,
 b'idar bulgan būmal izil
 erxe xongor abagai,
 jair ulān šyrije er'jylehen,
 janzan utahan sasaja nadxūlhan,
 xýgenš bolbol
 xytelber'ite jixe haḡūhan,
 basaganš bolbol
 bar'dihata jixe haḡūhan!

17. Манāхаа.

naiman ganzagtjamn'i šuhan dēgýr jabul,
 nabtagar xormoijomn'i tohon dēgýr jabull
 xušūtajā xolbüll
 ā xuruil ā xuruil

18. Dalalga.

xarbaza xyrše ygei zeltā utija,
 xatarša xyrše ygei xotijo delgegtil
 xalba xyltei malhā
 xamšag hyderge degdēgtil
 xan xišegei teŋgerhē
 altan sagān dalalga xurilnab'il
 xoton dēren
 taban xušūn malai xišeg xurilnab'il
 xoimor dēren
 xojcr xušūn yrīn hyldije,
 xutagta sagān dalalgija byxelen xurilnab'il

19. Обряд оживления шаманских доспехов.

zagal er'ēn zabdār,
 zandan er'ēn mogoimn'i,
 zabahar ygeigēr xujaglagtil
 m'inū sagān maixabšamn'i,
 m'indahān bolod orgoimn'il
 ar'ūn sagān xon'in'i
 altan am'ārīn ar'ūdhanabl
 xadija šobto urgahan
 xatāmal jyhen šulūnai ūrlār
 xara xylhītnai selmēnebl
 xamba sōxor orgoigō ar'ūdxaza,
 xanḡal haixan ulānār
 xara xylhītnai selmēnebl
 xamba sōxor orgoigō
 xan'xinatar ar'ūdxaza
 xara xylhītnai selmēnebl

6. ПРОЗА

1

narn'i zŷn urda baixada mor'i orulād, xojor xŷn tyl'ēnde ošōhomd'i. subasār xailāhatai ēde xataraldahār ošōhomd'i. zūra jabaxadamnai kon'i adū-laza jabahan xojor xŷged nal'xi xūlaza baigāhan. kon'in'in barūn xadadan tarād id'ēleze baigāhan. tendehē sāšā jabaxadā tyl'ēgē otolxohō ur'id „yxehen xy ot'čo yzŷzemd'il“ geze xelsēhemd'i. t'igēd modonoi xazūda ošōd, mor'ō xadūgād yxehen xy yzexē ošōhomd'i. ošxodomnai xadīn eberte yxehen xŷn xebtēhen. tarxīn xazūdan modo zōgōd, sagān byd ujahan baigāhan.

2

taban nahataidamn'i exemn'i yxē. esegetejē ylehen baigāb'i. manai abamnai dyšen dolōtoi ylehen baigā. t'igēd hamaga abā ygei. tere jŷnde abā ygei gēšeb gexede, namai xair'il'za abā ygei. jŷnde xair'ilāb gexede, magad namtaiš tārā-hā, enēntei tārxa ygei gēšā-gy geze. t'igēd xojulā nege gerte baigābd'i. b'i jixe bolozo xor'ia xojor nahatai bolōb'i. t'igēd hamaga abša esegejē yrgēb'i. zēr'i šadal бага baigāhamd'i. arīn aradta dyrben zilde adūnda jabāhamb'i. tyrŷše zil dolōn tyxr'igēr — harīn — jabāhamb'i. xojort'x'i zilde harīn arban xojor tyxr'igēr jabāhamb'i. gurbat'x'i zilde harīn arban taban tyxr'igēr jabāhamb'i. dyrbet'x'i zilde harīn arban iyhen tyxr'igēr jabāhamb'i. t'ixe sagta jixe olzo baigāhan. ternehē xoišo šitiā gōrod ybehe širze olzo bed'irēhemb'i. xojor mort'ē bolozo, xojor tergetei bolozo, xojor mor'ijō gyised zemsegtei bolgozo orūldag gēšehemb'i. t'igēd ybehe šadlārā oroldozo jixe abagšahamb'i. sabšalan xadalan urgadag hain-dā, bejīn šadal berxehemb'i. erd'im ygeihemb'i. tere gehen saghā xoišo mynē xyrter jabaza zandā jabazal bainxaib'i. zēr'i gēšede oroldoxo johotoi-šin'je bainxai. zēr'i tylē oroldō ygei-hā ogto tārxa ygei-šin'je bainxai. zēr'i gēšemnai xeregtei geze hanagdanxai. jŷnde gēšeb gexede, zēr't'ē baixada varjīn ybeše zobolondošn'i xyrtēd baigā-hā, tyrgen agīn bol'n'is xyrxe šadaltai baixa johotoi ebšŷ-gy-dā? jŷnde gexede, zēr't'ēl-xadā, ybehen jixe baixa-bšŷ-gy-dā? mor'ia targan baixada, gazar oiro baixa-bšŷ-gy-dā? xabar xatūš baigā-hā, targan mort'ē baixadā, xānaš xyrxe šadaltai-bšŷ-gy-dā? zēr'i šadal bagatai baixada berxe. kezēš jŷmīn xoino baixa johotoi-bšŷ-gy-dā? zēr'ia tylē oroldoxo johotoi. zēr'ide oroldō ygei-hā, xaišan geze jŷmīn urda oroxo gēšeb? ygei-bšŷ-gy-dā? zar'ima xŷn zēr'ia tylē oroldodog ygei n'ūrūd bi-bšŷ-gy-dā? oroldodog ygei n'ūrūši xaraza baixada, ēdelxīn jabadal ygei anxail-dā. zēr'i gēše tengr'ihē tes geze būdag b'iše, bejīn oroldōlgīn xyšēr bi boldog johotoi-bšŷ-gy-dā? zar'ima xŷn „sabatai bujantail āhāmn'i zēr'i bi bolnā-by-dāl“ geze hanadag xŷn bi. tere ton burū oilgono-bšŷ-gy-dā? tere t'ime b'iše—bejīn oroldōlgīn xyšēr bi bolxō zēr'i baigā-bšŷ-gy-dā? oroldō ygei-hā, b'i sabatai bujantai gēd baigā-hā, jŷnš bi bolxo ygei baigā-bšŷ-gy-dā? terēn dērnhē bodoxodō, olzo zēr'i bed'irxe johotoi ebšŷ-gy-dā? zēr'i olzīn xeregteije xoito yjīn zalūšul mededeg ygeije gaixaza baidag bed' bolōd bainabd'i. urda yjīn zōn oroldodog beleibd'i.

3

xyhē šulūn gēše xor'ē-šin'je baidag. „xor'ē-šin'je jŷnde baidag-be?“ geze bed'i hurza baigābd'i, exe esegehē ybegen xŷnhē hurdag baigābd'i. t'ixedemnai „ene urdanai yxehen xŷje bulahan gazar!“ geze xeldeg baigā-bša-dā.

4

nege ail baigā — nege basagatai. basagan xojor tudxūr bar'ād uhanda — uhanai erjede ošō. tende udān bolxodo exen xarāgā. xarāxadā „hara daragl“ geze „naran daragl“ geze izī xarāgā. tenden gorxonoi erjede jixe — ime — burgāhan baigā. t'ixeden tere exīn t'ize xarāxada hara naran xojor jirē. t'ixedīn tere basagan aigād tere burgāha xojor garārā tēbr'ē. ternhē udxār hara-sō bygleger xara jyme baidag. terēn dērnhē bodoxodō t'ize xarāxa nygel geze urdanai xŷn xeldeg baigā. t'igēd exe esege xŷn yr'i ber'ijē xarādag ygei baina. „naran daragl“ geze „hara daragl“ geze xarādag ygei bolō.

5

urda urda sagta nege gazarta nege xeden tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnai dunda nege hoxor tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnūd xōloigō hyde gešgenēr tezēze baidag baigā. hoxor tuxr'ūnaigā xōl ol'zo šadadag ygei-xadan n'ydetei tuxr'ūnūšin hyde gešgenē ol'zo terēnde ygelsedeg bāigā-xa. gente nege yder hoxor tuxr'ūn'in nege xedi gešgene ol'zo orxibo-xa. b'išen nyxešin tere ydr'i hyde gešgenē olon ygei jirēd olhon jŷmejē xubāza id'idēg-xadā hoxor tuxr'ūnaigā olhon gešgenēnhē er'ixeden tere ygen ygeigēr ērē id'izer-xiba-xa. terēnhē xoišo n'ydetei tuxr'ūnūšin olhon jŷmehē ygelsexejē bol'ihon'in hoxor tuxr'ūn turza yxēhen gēgše.

6

urda urda nege sagta nege zalxū xŷn baigā. tere zalxū ezetei ailtai nege ondō ail baigā. tere ail'in zēgō. zēxeden tere zalxū xŷn'i hamagan nege gyzō tohonoī bulam tere zēhen ail'i būsada golontodo bulaza orxōd, ybegendē jirze xebebe: „ši tere būsadan jŷme bed'irel“ t'ixeden tere ybegen'in ošozo bed'irēd bulamtai tohojō olozo jirxeden tere hamagan'in xebebe: „izel jabā-hā jŷme olozol baixal'-ši-dāl“ t'ixeden tere ybegen'in nege sagān mor'i nege šara noxoi daxulād, šine degelē ymedōd, olzo bed'irxe geze mordobo. jabaza jabataran nege arāta jababa. terēn'i yldebe. yldexeden tere arāta nyxende oršobo. t'ixeden tere xŷn šine degelē tailād, mor'indō ganzaglād, noxoigō, ōhorlōd dyrēdē ujaba. mor'ijō tab'izarxiba. t'igēd nyxen urū ērē orbo. arātajā ol'zo jadād garba. garxadan mor'ia ygei. tere xŷn saldagan n'ysegen bolōd, nege xānai buxal dorō orōd xebtebe. t'ixeden tere xānai basagan jabād, n'ūrā, uhār ugā-xada altan behel'igē xurganhā abād, gazarta tab'iba. t'igēd behel'igē martād jabašaba. ternei hylēr nege xaragšan yn'ōn jabād, tere behel'igei dēre bāza orxō. tere xŷn enēn'i bultī xaraza xebtē. xānai xydelmeršen tere buxal ybe-

hejē abāšaxa geze jirēd, asār ybehejē asalxadan buxal dorhō nege n'ysegeḅ saldagān xyn garba. t'ixeden tere xynde tere xydelmersengyḅ jixe zānaza xebebe: „ši jamar xyn, xēn gēšeb-ši? manai xānai basagan ybešen baina. ši magad ygei mū jūmanai xub'ilgān. baiza bolxol“ gexeden tere xyn „b'i erxidē emtē, dol'obortō domtoi xym-b'il“ gexeden tere xydelmersengyḅ tere ygiijn xānda ošozo xebebe. t'ixeden xān degel xubsaha il'igēze tere xyn'ije gertē asarād „ši jūn xyn gēšeb-ši?“ geze hurxadan „b'i bagša xym-b'il“ geze xebebe. — „ene men'i basagan ybedēd baina. ši argala!“ geze. t'ixeden jyšeje medexe ygei ādala iše t'iše xarxadan tag dēre бага myl'zegdehen nege gaxain tarxi baiba. tere xyn xōhon ādala „tere gaxain tarxi xeregteil“ gebe. t'igēd tere tarxi yxeden sagān boltor myl'zēd, eldeb zyilin zuramār šimēd, olon zon'ijo daxūlaza gazā garād, tere buxalai baihan zyg xudrū ošobo. ošōd nege xedi gazar tonšožo tere yxerei bāhan'i dērhē soxizo yzēd „ende yzegtīl“ gebe. t'igēd tere bāhan'i dorhō xānai basagan'i altan behel'ig garba. tere altan behel'ig xānai basagan'i hynehen ādala tere behel'ije olxodo ybešenhe edegebe. t'ixeden xānai „tanda b'i jū bar'xa-bib?“ gexeden iše t'iše xarāšalād ger zosō baihan olon zele xarza orxōd „ene namda xeregtei“ gebe. tere zelejē bagšada bar'za gerten zalaxa bolobo t'igēd nege mor'i emelleze terēn dēre bagšija unūlād xazūdan nege xyrgylšen'i il'gēbe. bagšijn gertē jirxede tere xyrgylšen bagšijn gazā bagšija mor'inhō būlgaza mor'ijō hebgylxe gēd, mor'ijō šyderlexeden bagša gertē orbo. orxodon hamagan'in „jamar xereg bytēze, jū olozo jirēb-ši?“ geze hurxadan jabahan jabadalā bultin xelbe-xa. t'ixeden hamagan jixe suxalā xyrze „xynzeldē orzo tarxijā bytyle, by bultailgal“ gebe. t'igēd baitaran xyrgylšen orzo jirēd sai ūgād mordoxo bolxodo bagšija barālxaza mendešelēd mordoxo gexede bagšijn xaragdaxa ygei-xadan „b'i bagšija barālxaza ošxobl“ gexeden — „bagšatnai бага jyme yxedetnai suxalā xyred xynzeldē orōd xebtene. ene olon zelēr jū xexe-bibd'i, mal ygei ādala?“ geze „tānar bagšajā oilgō ygeil-ta. enē zelin tōgōr bagšatnai mal er'ihen baigā-lal“ geze xelxeden tere xyrgylšen xānaidā busād ene ušar'ija bygedijin xelxeden xān zelin tōgōr yi-tymen mal ygle ydr'in xyrgylze ygebe.

7

urda urda nege sagta nege jixe gub'i talada nege xulan šigetei, nege šono, nege xirē ene gurba axa dū bolōd baiba. ize. baiza baitarā nege yder xulan šigetei xōl bed'irze jabatrā xabxada oršobo. t'ixeden xirē dūn axiagā xabxada orohijin medēd n'ideze jirbe. — „zei axa, ši xesy jymende orboš-tā. enēnhē multarxiḅ tulda ši yxēšē bolōd xebtel ene xabxiḅn'i ezen nege aixabtar mergen xyn. zāl yxēšē bolōd xebtexedešn'i b'i doxō yxeb'i. t'ixeden bodōd gyigēreil“ gebe. t'igēd baitaran tere xabxiḅ ezen hādag nomotoi jirze tere yxehen xulan šigeteigē yzēd jixe bajarlaza, mor'inhō būza tušād šigeteinagē xylhē xabxajā abād, nege gāha tamxi udxaza hugadā xabšulād, ardā baihan xetejē abša gal saxixiḅ tende dēgyren xirē jabād gurba daxiza don don gebe. t'ixeden tere ab'agār xulan šigetei xug xaraiza bodōd, nege zyg urū gyize orxibo. t'ixeden tere xyn gāha xetejē xajaza orxōd arda baihan hādaghā nomo homo

abša šigetein xoinohō xarbaba. tere homon'in šigeteigē tudan ygei šigetein xojordoxi dū šoniḅ n'ydēren orōd šixēren garba. tere šono šigetein xabxada orxodo „xar'in m'ixan garbal axamni alagdaxadan m'ixajin id'ixebi“ geze nygeltei sed'xel tyrlēd tarbagan'i dobin sāna geteze xebtehen baigā. ene jabadal dērhē nygeltin n'ydēr, šibeltin šixēr gehen yge garahan baigā.

8

Geseri tuxe.

anxandā burxan bagša tengr'ihē dōdo tyb'i jixe šolmos šydxer dūren bolōd baina geze xurmasta tengr'ihē batar xyby er'e. t'ixeden xurmasta gurbaḅ xybytei baigā. бага xybygē ygē. t'igeze er'ilsēd baixada yn'i udān bolō. xurmasta tengr'i xybygē yxejē martaza orxō. t'ixede gente xurmasta tengr'in baišanai oroi uragšā unaxā hanā. „jūn agša belei?“ geze hanā. nege yn'i urda sagta burxan bagšada xybygē ygehen'in martagdād t'im jyme bolzo baina. t'ixeden geser geze бага xybygē dōdo tyb'ide el'gēgē. dolō naiman egešenēren xyrgylze dōdo tyb'i orō. t'igēd nege ygeitei jyše ygei ailda jirēd tyrē. tere dolō naiman egešen'in xojor hugāran xojor šixēren garša dēšē degdešē. t'igēd tere gansa geser bogdo ylene getehen-sō. zosōhō exejē ōgolno. „gardag johotoi gazarārā garal“ geze xebebe. t'ixeden garā. garxadā šydetei xygen garā. gurba xonōd baixadan — xygen'in — nege lama jirē. jirxeden xygen'in amalā ygei baigā. tere lama „b'i amalaza ygehyl“ gēd xygenei amandan xelē xexe bolō. xexeden xelin taha xazād alaza orxō. tere laman yxexedē šydxer mūxai am'itan bolozo yxō.

geser bogdo nege yxer tūza jabahan basaga hamaga bolgoxojō asarā. ērē arban taban nahatai bolōd baixadā gurbaḅ hamaga abā. t'igēd tengr'ihē bātarnūšija asarā. šarai-gol'i gurbaḅ xāntai dair'ildā. xojor'in alād hegen'in d'ileze jadā. jadaxadā. hamagantain hešxeltēd, ger doron nyxe maltād, togō tab'ā. togōn-sō dūren uha xē. terēn dēre šubūnai nōho yrxirylē. t'igēd tere nyxen dotorā ērē orō. šolmīn xān xydē ošohon baigā. tere geseršni xelē hamagandan „ybegeneigē jirxede hynehen'in xāna baixab geze hurārail“ geze xelēd, nyxen-sō orōd, xebteze baigā. tere xān'in jirē. gerte jirxeden hamagan'in hurā: „hynhešn'i xānab?“ geze — „geser dyte baigūzam. xelēxe ygeibl“ geze xelē. t'ixeden hamagan'in suxalā xyrē. t'igēd suxalā xyrxeden šilingē xonxorxoihō altan yndege abša ygē hamagandā. t'igemsēr'in geser nyxen-sōhō gente garād, tere yndege xemxe debehē. t'ixedē hynehijn alaba gēše. tere xāntajā nosoldō. tere xān'in tymer bejetei bolō. tere geser d'ileze jadaza megdē. dērhē tengr'ihē egešen oglo bodtor šorōr xošxonog ēden xadxā. t'ixeden tere xān yxō. tere gurbaḅ xānai bātarnūšin albatatain xū darā alā. šarai-goloi uhan šuhār urdā. t'igēd gertē jirē. geser gertē jirexeden xybyn'in ugtaza garā. garxadan geser hurā: „iziš jū xeze baina gertē?“ geze. xybyn xelē: „gedergē xartajā nosoldozo baina“ gē. geser ošō — barūn tēše. — „namai zyn tēše ošō gēreil“ geze xybyndē zaxā. exen ize nomō del'ed gazā garā. — „esegeš jāham-be?“ geze hurā xybynhē. — „zylēl“ gē. zyn tēšē xaraxadā ygei

baina. barūn tēše xarā. gēser bogdo barūn šiln sīgūr dalda orzo jabā. mal-gain oroi. bultaiza jabā. tern'ije taha xarbā hamagan'in. t'igēd xybīgē suxalā xyrēd tenden muxarsa xarbaza al'za orxō. t'igēd xozomīn gesertei ūlzā. ebte orō.

nege jixe gegēn lama morl'ō. terēnde gēser bogdo myrgexejē ošxom gē. hamagan'in xor'ō: „terešn'i ynexōr lama b'iše baiza bolxo“. bolon ygeigēr ošō gešer bogdo. tern'ije tere lama elzege boltor ad'is tab'ā. elzege boltor ad'islād xytlēd jabašā. tere šydxer šolmos baigā. xamag zon'in geserte myrgedeg zon megdē. az'ū mergen xatan'in ybegenē asarita geze guigā. — „asarxa ygeibl“ gē. az'ū mergen „men'i xelxede bolō ygeihen“ gē. t'ixeden mandal yrgē. t'ixeden az'ū mergen xatan ošō. ošxodon šolmosūd gūrban dabxar ambārta xāgād baigā ybegen'in. ošxodō nege šolmos bolōd ošō. t'ixeden tere šolmosūd „egešemnai jirēl“ geze hegšē. tere asaragša „gēser bogdijo abāšxajāl“ gē. „jāgād abāšxajāl'i-hem-be? arai geze asarāhamd'i. xairališl“ gexeden suxalā xyrēd šuhan borō šulū mynder orulā. t'ixeden megdēd ygē gēser bogdijo. az'ū mergen xatan'in abād ybegenē jirē. xoinohōn xojor xara xirēgēr xarulā. — „jūn āb?“ geze. t'ixeden ybege hamagan xojor busaza gertē xar'iza jabā. šolmosūd jixe megdē xalaglā. t'igēd tere arban xorin yndese darā.

ГОВОР ЦОНГОЛОВ СЕЛЕНГИНСКОГО АЙМАКА

Записи Н. Н. Поппе.

urdin cagta nege mū ebegēn b'i imsen baigā — ygeitei jadū arga ygei angūča. ender xadin ebērēr boro gerēs agnadagsan baina. am'i xōlō težēdeg-sen baina. nege xybūntei. nege agnaža jirēd xybūndē xelže egbe: „žei xybūn, men'i yxexe nasa oiro bolloil či jaba, agnal čamada b'i žāža egēsūbl“ geže xelže, tere xybūnē dagūlād garba. oido garād xybūndē xelže egbe: „ene ender xadin ebērēr agnārail aradan' by garārail“ geže „ender xadin ebērtēn'i agnaža boro gerēs alaža, am'i xōlō težēže jabārail“ geže. angūrnās gertē jirbe. gertē jirēd ebegēn yxebe. yxexe cagtan' tere xybūn bujan nomīn xibe. xybūn gancārān yl'd'ibe. gancārān yl'dēd „žei gancārān yl'd'ibebl ābīn žāža egšen xargui gudar oi modōrn'i jabaža am'ā težēxe, an gerēl xixe bolbo gēčeb. ennēs uragša ābamn'i n'ilēn-čig am'i xōlimn'i boro gerēsni maxār težēsen ime. tere xarguig dagaža jabaxa cag bolbol“ geže xelēd, būgā yrgelēd garba. jabasār jabād boro gerēs gēčig jixēr alād, jabasār jabād ender xadin gā oroi dēre garba. ender xadin oroi dēre garan gesen' žyū xoišō xarsan žalgīn exinde nege balagān baiba. „manai āba jy xelē bilei? arda garča by agnārai gesime, ene ender xadinčin aradan' xyū jabadag jimšn'ib. xynei jabasān mōrēn' baina. xynei orōd bair'ilsan bair'i balagān'i baina. ende agnaxa jim bain-dāl“ tende jymē orxō. nege бага agnaba. agnaš gesen'i — an gerēl jixel el'begtei baiba. el'begtei baixadan' „ende baiža bolxo jim baina. an gerēl el'begtei baina“ geže tere balagānda oržo maxā čanaba. maxā čanaža, galā tyl'iže sūža ydešīn boro xarā bolbo. ydešīn boro xarānār žyū xoišō xarsan žalga ēden' nege gerel tatasān xacartai altan b'islag idam xurūdā xiseš nege xūxen garča jirēd „žei xybūn, mendel“ geže. tere xūxenē xarād tere xybūn aigād mēndi xelebe ygei. togōtoi maxan' šelēn širgebe. tere cagtan' tere xybūn „žei, či xūxen xānās jirēsem-či, jamar xarguigōr jirēsem-či — tere xargui xudrū bučāl b'i angūča xym-be. eglēgūr erte bosožo, an gerēl agnaxamn'il“ geže xelebe. togōtoi maxa gargaža ērē id'ibe. tere xūxende egēbe ygei. id'elsen'in xoito tē tere xūxen „xojūlan' untajil-dāl“ gebe. „b'i xyū bolsōr xyntei untaža yžē ygeibl“ geže xybūn xelebe. t'ixeden' tere xūxen „sūsān xyntei untaža yžē ygeibl“ geže sūsān sūsān gazarā untaxa bolbo. tere xūxen balagānin' ydēr xendelsēd untaba. tere xybūn balagān dotrō untaba. xūxen tarxā tab'isār untaba. xybūn noiron' xyren ygei xagas sen'i engertēr eldeb

əngiā bodolgo bodobo. „āba xelsime: ɔndɛr xadiā arada garça by agnārai geʒe. garan gesemni jy gɛçin x̄yχen jirbe gɛçeb? j̄ynde namalg untaji gebe gɛçeb? b'i mənɔ xyrter xyntei untaʒa yʒɛ ygeib. j̄ynde jabā gɛçe b'ib? ene x̄yχenɛs xaiʒaŋ gɛd salxa gɛçe b'ib?“ tere xyb̄yŋ yr caixās tɛ urdaxaŋ untaçaba. untaŋ gesen' — tere x̄yχen yr caixa vr'emende bosço, caigin' çanaba. caigin' çanaʒa gargād, aʒagandan' xibe. aʒagandan' xigɛd, tere xyb̄yŋig „xyb̄yŋ bosic! an gerɔl jabaʒtlaill caigic çanaʒa gargād aʒagandaçin' xigɛd bainabal tyrgen caigā ūgād, an gerɔldɛ jaba, tyrgen!“ geʒe xelxeden' xyb̄yŋ bosobo. caigā ūgād jimɛ abād jabaxa gesen' tere x̄yχen „b'i çin'i balagān'i saxād jimicin' xadagalād baisul'ba. çi nege бага oi modɔr agnād jiriç!“ geʒe xelxeden' tere x̄yχenigɛ ygenden' orʒo, jymɛ orxɔd, b̄ugā yrgelɛd garba. garan gesen' an gerɔl-çig ygei olon baiba. an gerɔl olonɪ alād jirbe. jireŋ gesen id'ɛgin' belɛn xigɛd tere x̄yχen baiba. tere x̄yχenɪ belɛn xisɛn id'ɛgin' id'ɛd, xojulan id'ɛgɛ id'ibe. id'ɛgɛ id'ɛd tere xyb̄yŋ „b'i jabaxamn'il“ geʒe. „çi xyb̄yŋ by jabic! mənɔ oroi bolçol“ oroi bolçɔ gexeden' „al'i tɛmeç-m̄y-dɛ“. xonoxɔr bolbo. xonoxɔr bolxodon' tere x̄yχen „xojulan untajil-dāl“ geʒe. „xyn bolsɔr b'i xyntei untaʒa yʒɛ ygeib! çi jamar xargui, jamar çamār jirɛsem-çi — tere xargui tere çamārā bucal“ — „b'i buçaxa ygeib! çamtaɪ untaxajā jirɛsemb!“ geʒe xelebe. t'igeʒe xelxeden' tere xyb̄yŋ „xyn bolsɔr xyntei untaʒa yʒɛ-ygeib!“ geʒe xyb̄yŋ xelebe. xyb̄yŋi xelxede. tere x̄yχen „s̄usan s̄usan gaçarā untajil-dāl“ geʒe xelebe. s̄usan s̄usan gaçarā untaba. ɔnɛ x̄yχen balagānigā ydig abād untaba. tere x̄yχen tarxā tab'isār untaba. tere xyb̄yŋi noir xyrbe ygei. eldeb əngiā bodolgo bodobo. „çei, ene men'i āba jy xelɛ bilɛ? ene exenerɛs jamar argār salaxa bib? ɔglɛḡyr erte bosɔd, ene x̄yχenɛs salaʒa, gertɛ xar'ixa bolɔ. gertɛ xar'iʒa ɔndɛr xadiŋgā ɔberɔr agnaʒa boro gerɛsɛ alaʒa bolgoʒo am'i xɔlɔ teʒɛxe bolɔ gɛçeb!“ tere xyb̄yŋ untaçaba-ɔglɛḡyr tere x̄yχen bosço, caigin çanād, caigin gargād, aʒagandan' xigɛd, tere xyb̄yŋig serɛʒe „xyb̄yŋ xyb̄yŋ-bosic, jabic, agnic, an gerɔl jabalaill“ gexeden' tere xyb̄yŋ bosbo. bosço tere çanasan caigin' ūba. caigin' ūgād jimɛ abād jabaxa gesen' „xyb̄yŋ xyb̄yŋ, b'i çini balagān'i saxiʒ, jimicin' xadagalasubl çi nege бага jabaʒa, an gerɔl xiʒe jiriç!“ — „al'i timeç-m̄y-dɛl“ geʒe xyb̄yŋ jimɛ orxɔd, agnaxi garba. agnaxi garçā jabantarā „ene men'i baidal burul ābin xelsen xele çebel baixa josotoison. ābin xelig çereʒe jabasan men'i burul“ geʒe xelɛd, agnaxajā bol'ɔd, s̄ergɛ buçaba. buçan gesen' gertɛ jirebe. jirɛd jimɛ ababa. jymɛ abād jaban gesen' — tere x̄yχen xoinɔson' dagād jabalcaba. xoinɔson' dagxadan' „çi x̄yχen jamar xargui, jamar çamār jirɛsem-çi — tere xargui, tere çamārā gertɛ bucal b'ic tereçelen gere n'otogtɔ buçaxamn'il“ geʒe xyb̄yŋi xelxede tere x̄yχen „b'i xoinɔsçin' ɔçoxom. ɔçoʒo osic acarāʒa ɔgxɔb, caigic çanaʒa ɔgxɔb, id'ɛgic xiʒe ɔgxɔb, tobço byçic xadaʒa ɔgxɔb, xagaxairgic xadxaʒa ɔgxɔb!“ gexeden' tere xyb̄yŋ „namada xyn xereg ygei. b'i gancārā baidag xym-be. id'ɛ xynɔr xilgexe ygeib, xagarxaiç xynɔr xadxū'xa ygeib. çi ɔndɛl yl'jel“ ternɛsɛ xoiʒo tere x̄yχen yl'jeʒe ɔgebe ygei. xoinɔson' xodo dagād jirelcebe gerten'. gerten' jirelcɛd, gerten' orbo. orson bejɛrɛ osn'in xojor xynegin' bar'ād „çei, oso tyrgen çāʒa acal“ — „ene çoni xalunda ene

xolɔs aŋgaʒa çanagaʒa jabād ɔsondo ɔçono gɛçe j̄yb? nege бага amarɔd ɔsondo ɔçic!“ geʒe xelebe. t'ixeden' tere x̄yχen „tyrgen ɔsondo ɔçoʒo, cai çanaʒa, xalun cai ūʒa, amanaigā aŋgā gargaʒa yʒill“ gebe. t'ixeden tere xyb̄yŋ ɔsɔ çāba. ɔsɔ çāxadā „endɛsɛ barun tɛʒɛ tere xaragdaʒa baigā derɛvni dundur garça, cāda tɛn' ɔçoʒo, ɔsɔ abxāç. tere jixɛ derɛvni godomʒɔr jabaxāç. godomʒonɪ xojor tɛ nege nege jixɛ ger baixa. tere ger xarsār jabārail“ geʒe xelɛbā. tere ygɛren' tere x̄yχen ɔsondo ɔçobo. tere godomʒɔron' garça jirebe. garça jirexe cagtan' tere xojor jixɛ gerin ɛçen godomʒonigɔ xojor tɛ garād xɛrelcɛʒɛ baiba. tere xojorin xarsār baitar, negen çyse burū exener xojor xyneg mɔren dɛre tab'ād, oso abād jabaʒa baina geʒe xaraʒa, xojulan xɛrelcɛʒɛ baitaran', tere x̄yχenɪ xaran gesen'i gerin çonxo xailād unaʒa baiba. xojor nojostin çonxonɪ šilin xailād unaxa cagtan' „enemni jy gɛçin xycetei, jy gɛçin xycetei, jy gɛçin gaixamʒagtai exener gɛçeb? xeni xyb̄yŋ, xen gɛçe ene exenerig acarā gɛçeb? ene exener xāna ɔrdog imāb? xoinɔson' aldan ygeigɛr xodo xaraʒa baijil“ geʒe xelcɛʒɛ, xoinɔson' xarād baiba. xarsār baitaran' „tere mū ɔbɔgenɪ gerte ɔçoʒo orbo“ geʒe, „ɛ“ geʒe „ɔbɔgenɪ xyb̄yŋ exenerig abād baina. tere ɔbɔgenɪ xyb̄yŋig ene gesɛr dūdulʒa acarāʒa yʒijel jy gɛçin ŋigtei x̄yχen gɛçeb? ene gerimnai çonxonoi šilnyden' boltodɔ xailaʒa unaba. ene ɔbɔgenɪ xyb̄yŋi exenerig arga mexe xiʒe bed'in abijal im exener manda xeregteisen binal“ geʒe xelɛd negen il'çig il'gɛʒɛ, tere xyb̄yŋig dūdulʒa acarba. acarān gesen' tere xyb̄yŋ xalag xoxoi tab'iʒa. „j̄ynde jirɛ gɛ imāb-dā? j̄ynde ɔçoxo bib? ɔçɔd jy gexe bib? ābin xelig ygeʒɛŋ ygei çereʒɛ çydxɛʒɛ jabasār ene exenerɛtɛi ūʒaʒa, ene exenerin dagaʒa jirsniçi geʒe ene xojor tyšemeln̄yd namai dūdulʒa abāçabal“ geʒe uilsār ɔçoʒo gerten' orobo. gerten' oron gesen' xojor tyšemel „xyb̄yŋ xyb̄yŋ, dɛʒɛl“ geʒe xelcɛʒɛ, dɛḡyr abāçāʒa s̄ulgaʒa, xɔdɛn saixan xɔdɛn sain id'ɛ tab'iʒa id'yl'je „çei xyb̄yŋ xyb̄yŋ, bed'inde gaixamʒagin gaixamʒag, tagnamʒagin tagnamʒag olʒo acarāʒa manda yʒyliç!“ geʒe jixɛr xaçaba. „b'i gaixamʒagin gaixamʒag gɛçig olʒo çadaxa ygeib, tere gɛçig medexe ygeib! ābin gā yxesnɛs xoiʒo aŋgūçan boloʒo jabaʒa, am'i xɔlɔ teʒɛʒɛ jabadag baigāb. alad cāda tɛn' an gerɔlig xiʒe yʒɛ ygeib. terɛgɛr çişɛlebās gaixamʒagin gaixamʒag, tagnamʒagin tagnamʒag gɛçig namaşinje xyn olʒo çadaxa ygei imel“ t'ixeden' tere xojor tyšemel „terɛnig arga ygei olʒo acarā, manda jixɛ xeregtei im. olʒo acarāʒa ɔgɔ ygei-bolçin. doxiçin cɔloʒo gergenicin abaxab!“ — „namada gergen xereg ygeil. men'i gergenig cɔloʒo gergenicin abaxab!“ gebe. t'ixeden' „doxiçin cɔlon ygei çin'i gergenig abça bolxo ygei ime. doxiçin cɔlɔd, gergenicn'i abxa baigābd'i. arga erxe ygei olʒo terɛnig manda yʒyl“ geʒe albadād gargaba. tere xyb̄yŋ uila uilsār gertɛ xar'iba. gertɛ xar'in gesen ɔnɛ gerel tatasan xacartai x̄yχen „tere xojor tyšemel çamai j̄ynde jir gɛb? çamalār jy xideg jimb?“ geʒe xelbe. „çei, jū gɛb?“ geʒe „tere xojor tyšemel gaixamʒagin gaixamʒag, tagnamʒagin tagnamʒag olʒo acarāʒa yʒyl gene. tere gɛçig xaiʒan geʒe olxo xyn bib?“ geʒe xalag xoxoi tab'iʒa baiba. t'ixeden' tere x̄yχen „jamar jimn' xalagalʒa, jamar jimn' xoxoi-loʒo baina gɛçeb-çi? çi namada nege çulbasxār krubçādka acarā, gurban ulān xyʒe, gurban nogon utasa acarā ɔgic! tere gaixamʒagin gaixamʒag,

xybŷn xelba: „sabatā bar'igtīl“ geže. tede am'itan sabatā bar'iba. sabatā bar'ixadan' „çimxelyr emxe'lyr bainuč?“ geže „bainabal“ geže „ene sabatada id'e xil“ geže, tere sabatāran' id'ēgin' dŷrēn xīže porxōsīn am'itad jixēr baja-ralža, angaža cangaža eleşçe undāsaža baisan am'itad jixēr bajaralža, id'ēgin' id'īže baiba. tere xybŷn tende xān nertei bolbō. jabasār jabād tere porxōd dērēse dalai godor unaba. dalaida orōd jabaža baiba. jabaža bain gesen'i nege ger baiba. tere gerte orbo. gerte oron gesen'i şara lusan xān xara lusan xān xojor xereldeže baiba. tere xojor tere mŷ xybŷni xarād „manai ene orondo zambū tebīn dērēs xyn jirxe geže aişē jimbēl“ geže „jŷ gēçin son'in xybŷn gēçēbl çī xybŷn bed'i xojorīg salgāl bed'i xojor xereldeže bainabd'il“ geže xelebe. tixeden' tere xybŷn „xarās saixan tā baina-tā, çarās saixan tā baina-tāl“ geže xelbe. xelxeden' tere xojor xāçul xereldexejē bol'ibo. tere xybŷnē jixēr xyndelže „zambū tebīn xymŷn bed'i xojorin dergede jireže orxo gēçen'i jŷ gēçin gaixamşagtai jim gēçēbl“ gurbaŷ xonog şugālba, nair'ilba. „şei, ene mŷ xybŷnīg bed'i xojor. dalain cād tē gargījal“ geže xōrēlcebe. ene xojor xāçul tere xybŷnīgē ydebe. şara lusan xān zomogōl dēr sŷgād garba, xara lusan xān xojor salātai taşūr onōd garba. mŷ xybŷn boro erēn byrgesē onōd garba. dalaingā cād. tē garād, xara lusan xān tere xybŷnīg „manai n'otogtō n'otogşol bed'i çamada gojo saixan exener olşo exēbd'il gojō saixan symē dugīn-şin'd'i ger bar'īza exēbd'il“ — „b'i gertei xyl'b'i, gergentei xyl'b'il“ geže xelbe. „tigelē jāxab? boro erēn byrgesē agşijal b'i çamada xojor salātai taşūrā exēbl“ — „tanai xojor salātai taşūr'n'i jamar erdemtei gēçēb?“ — „men'i xojor salātai taşūr negen taldā onōd jabaxa onō boldog, negen taldā nege salāgār'n'i dalai şabxŷrdaxada dalain oso şirgedeg, nege salāgār'n'i dalai şabxŷrdaxada dalai osotoi boldog. ene bolbol tagnamşagin tagnamşag gēçel“ geže xelebe. tixeden' tere xybŷn agsuba. xojor salātai taşūrā onōd gertē jirbe. gertē jiren gesen' onē gerel tatasan xacartai exener'n'i „şei xybŷn xybŷn, olbō gēçe-gyç?“ — „olōbl“ geže. — „şei, yzejil-dēl“ geže. gurbaŷ şolōgō gargaža egçē. tern'in yzēd „eneçin' bolbol gaixamşagin gaixamşag geže xeledēg imēl çī ennegē ger barāndan'i by yzŷlērēil ennīg bolbol arsan barbāni nançaža ai tēmōn albatīn' dūdaža, yisen barbānin' nançaža, yi tēmōn albatīn' cuglŷlža, en'd'in şara taldā orōd, jixe bojontog xeleže, b'i çamada yzŷlē ygei bolbol — men'i doxiç cōlōd, gergenim abārail eb şēr'itei jŷtei bib — tern'imn'i abārail b'i çamada yzŷlže çadā bolbol — b'i çin'i doxiçin' cōlşo, eb şēr'iç abça, albatīç medexe im bolxo, iğeşe xelēreil al'i gēçēbe tagnamşagin tagnamşagl“ tere xybŷn xojor salātai taşūrā gargaža tere exenertē egēbe. exeneren' yzēd „çī ene arin ai tēmōn albata, ebērīn yi tēmōn. albata en'jin şara talās dagŷlād jixe dalain erje dēre abāçaža, ene xelsen bojontogō martan ygei tedēnde xeleže yzŷlērēil“ — „şei“ geže. xelēd mŷ xybŷn gaixamşagin gaixamşag tagnamşagin tagnamşag tere xojorīgō abād tere derēvende oçoşo. tere xojor jixe tyşemēlindē orbo. oron gesen'i xojor tyşemēlnŷd „xybŷn xybŷn jirē bainal“ geže „xybŷn xybŷn dēşēl“ geže „xybŷn, xybŷn dēşē dēşēl“ geže. dēde taldan' garça sūşa. sūxa baixa cagtān' eldeb ongin amtata id'e tab'īşa, tere xybŷnīg jixe sain saixanār xyndeleže „şei, xybŷn xybŷn, gaixamşagin

gaixamşag tagnamşagin tagnamşag olşo acarba gēçe-gyç?“ geže. — „olxonç olōbl“ — „şei xybŷn, yzŷl“ geže. — „endel yzŷlže bolxo ygei iml“ geže. — „xāna yzexe bibd'i?“ — „arasan barbānā nançaža, ai tēmōn albatīç cuglŷlža, yisen barbān nançaža, yi tēmōn albatīç cug'ŷll“ — „şei xybŷn yzejil-dēl“ geže. albata bygedēren' cuglarça, tere albatīn' tere xojor tyşemēlīg dagŷlād, en'jin şara talada dagŷlād garād „şei, xojor tyşemēll“ geže „namai bolbol gaixamşagin gaixamşag tagnamşagin tagnamşag gēçīg olşo yzŷl geže jixēr xaşā beleit, olxonç olōbo, yzŷlxenç yzŷlxēbl yzŷlxedē m'in yzŷlxē ygeibl men'i yzŷlže çadā ygei bolbol — men'i doxiç cōlōd. gergenimn'i abārail yzŷlže çadā bolbol — çin'i doxiç cōlşo, eb şēr'iç'n'i abça, xeden albatīç'n'i xar'ijātān'iç'n'i men'i bolxo“. tixeden' tere xojor tyşemēl „bolxo, bolxol“ geže bolgobo. gurbaŷ şolōgō gargaža, şylēsen' segserbe — çono noxoi bolōd sūba. „jō... gaixal“ şilnēsen' abād segserbe — şilbe ulān xybŷn bolōd sūba „jō gaixal tagnamşagin tagnamşag al'i gēçēb?“ — „ende yzēşe bolxo ygei jimēl“ — „xāna yzexe bibd'i?“ — „jixe mōrōn dalain şaxada yzexe bd'il“ mōrōn dalain şaxada oçoşo. oçoşd „xojor jixe tyşemēlnŷd yi tēmōn albatātaigā bygedērē xaragtuil“ geže xojor salātai taşūrā gargaža jirže nege salāgār'n'i dalai şabxŷrdaba. dalain os şirgeçēbe. xyn am'itan — anğaxa negen' anğaxa, canğaxa negen' canğaxa, unaxa negen' unaža baixa cagtān' tere xojor nojon tyşemēlnŷd tere xybŷnde „dalaigā ostoi bolgīçl“ geže xeleşe mōrgeşe, olon xyni anğaxa baixīg, olon xyni yxēşe baixīg xaraža, tere xojor salātai taşūrīgā onō salāgār'n'i şabxŷrdaba. dalain' ostoi bolbo. dalain ostoi bolxo cagtān' „jō... tagnāl“ — „ene xereg dŷrbŷ?“ geže. — „dŷrbel“ geže. „gaixamşagin gaixamşag tagnamşagin tagnamşag yzŷlže çadaba gēçŷb?“ — „çadā gēçeçl“ tere gesēr xojor tyşemēlin tolgoin xeregte orŷlža, tolgoigin' abça, tere xybŷn tyşemēlin xereg dāşa, tyşemēl bolşo sūba. najan şil'in nair, şaran şil'in şugā xīşe, yl'iger dŷrçe, yge cōn bolbo.

ГОВОР БАРГУЗИНСКИХ ЭХИРИТОВ

Записи Н. Н. Поппе.

1. ПОСЛОВИЦЫ

1. agta mor'inoi xəgşerxədə
unagan dāganai nādan,
amba saidiə xəgşerxədə
aşa guşiə nādan.
2. alta haixanə ababa-şiği
zed yeigēr gardag yei,
amrag haixanə jababa-şiği
zedxer yeigēr jabaxa yei.
3. asa modonə gēd eməl bolxo yei,
amatai xynə gēd nojonə bolxo yei.
4. alaldaba axa d̄y,
bar'ildaba baza baira.
5. alagaiə mü xer̄ȳr,
zər'ın mü haxul.
6. arxi ūxada am'ında xarşa,
ail zaixada algada xarşa.
7. arxişanā daxaza jabahanə'xyb̄yd manai
ailai xəgşəd bolzo hūna,
adūnā daxaza jabahanə unaganə manai
abada unaxa mor'ınə bolxo.
8. arxi arbanə nahanai axil,
tamxi tabanə nahanai axil.
9. arxi ūxada amanə xazagai,
azargā unaxada ala xazagai.
10. am'idinə bajar ermə zəxəi xojor,
yxehenei jargal ynehenə şoroi xojor.
11. arbanə nahanai al'āja
xor'ınə nahanai xol'şor'i
təmer genzər bar'xa yeişi.
12. ambār emdexə
ara xaxalxa berxə.

13. adūjā bahabal urga yei orxo,
ailā bahabal behe yei orxo.
14. arbanə xurganə
amā tezəxə,
xor'ınə xurganə
xōlojō tezəxə.
15. adag teneg bejē magtaxa,
dundinə teneg yr'i emejē magtaxa.
16. alag azargainə unaganə
alagin' abā yeişi-xadā bulagin' abaxa.
17. abaxui baigād amarag berxə,
alaxui baigād şixanə berxə.
18. ama бага-şi xadā d̄yrxə yei,
ambār jixə-şi xadā d̄yrxə.
19. aĵagahanə garhanə daxinə aĵagadā d̄yrxə yei.
20. emēlei modonoi dərben'in hainə,
ere x̄ynəi nege hanātain'i hainə.
21. erēnə hainə egdeger,
mor'noi mü mugdagar.
22. ebe şāzagai xunə bar'xa,
er'ēn dēhər şulū otolxo.
23. ere x̄ynəi zosō
emēlte xazārta mor'ınə bagtūza.
24. erxə ȳdende, eleŋgir xoimorto.
25. ȳdinə haitinə xoimorto hū,
exe haitinə basaga abal
26. erden'i bejetenə,
erdem haitanə.
27. edē haixanār by gojo,
erdemē hainār gojol
28. erximə bajanə erdem bel'ig,
dundinə bajanə id'er zalū,
adag bajanə adahanə mal.
29. erdemhanə elexe yei,
ziḡyrhanə xal'ixa yei.
30. ere xynə etəlxə-ber'i uxānə orxo,
erzenə tonog elexe-ber'i enge orxo.
31. exener x̄yn'i uxānə bogn'i, yhen'in uta.
32. exeinə gulamta sadxulanə,
esegeinə tōno dulān.
33. exe eseginə hanānə yr'i bejedē,
yr'i bejinə hanānə oi taiguda.
34. erxə basaganə eməl b̄yrge erbe gelei.

35. exe esege xojor mөnxө busa,
yjiө nөxөr mөnxө.
36. exetei xуө
el'ige dүrenө,
yrtei xуө
ama dүrenө.
37. erdemtei bardam xatahaө el'igenө mete.
38. inzaganө jixe bolxodo exeje mөrgөxө,
inagө jixe bolbol beje xarşalka.
39. in'edenө bolxodo xүrtei,
xan'adanө bolxodo xamā ygei.
40. işxe n'ür, şişxe begse.
41. olonoi dunda yge by alda,
orö dөre urga by alda.
42. olonө tarbaganө nөxoloidö xyrtoxe ygei.
43. olzoiaө mü olbo,
otogiө mü xelbe.
44. onğondö uha xajaxa ygei,
otogtö xarār xelexe ygei.
45. ortonө xуө olohonö
nege өdөр id'xe gelei.
46. oido orşigdoxo,
taiguda taharxa.
47. id'ixeje baitar xöloi jārxa,
xarxajā baitar n'ydenө jārxa.
48. өdөр xaragdahañ myşenө mete,
өbel garhaө өndөгөнө mete.
49. erxeje şadaxiaө orondo berxeje şada.
50. uhaө mor'iaө xojorto id'irxen-xalār
xulagai xeze şөdөр zaidaza hura.
51. exener xуө esxegsendө,
ere xуө zor'igsondö.
52. ere xүnei jargal xөre,
exeneri jargal xoimorto.
53. nүxeje bol'ihonө bajanө
er'ixehañ dutaxa ygei,
bodoxojö bol'ihonө targanө
id'ixehañ dutaxa ygei.
54. nygel nyxetei,
şebel şexetei.
54. noxoiө hainda şono өltei,
nojon'i hainda xulagai өltei.
55. nojodör xereldebel n'urga ygei,
noxodör xereldebel xormoi ygei.

56. noitondo sabünө beхе,
nomogondo sed'xel beхе.
57. noxoiө xereldehaө gazarta өber bolxo,
nojodoi xereldehaө gazarta xerүr bolxo.
58. nygel bujanө xojor ezeje olozo jadaxa ygei,
n'yde ygei şorgol'zonө nyxeje olozo jadaxa ygei.
59. nygel bujanө xojor axa dү xojor.
60. axatai jabaxada ar'b'iaө,
dүtei jabaxada dүrenө.
61. al'ā xуө arbaө zobolontoi,
xol'şor xуө xor'iaө zobolontoi.
62. oi modonө өndөrtei namtartai,
olonө xуө haitai-mütai.
63. alaxa ebeşenө al'ār orxo.
64. nerө xuxarxiaө orondo jahā xuxarhan'in dөre.
65. nөxөr nөxөrtө tuhatai,
nөxөdehөнө xalādahanda tuhatai.
66. noxoi tūza bolxo ygei,
nojoşo zargulza bolxo ygei.
67. yxerөр jabaxadā jabaganhaө nege zā dөre,
yjetenhaө halaxadā yxeheñhaө nege zā dөre.
68. ykke төrxө xojor өdөр hen'i xojorto,
ygeirexe bajazarxa xojor өbel nazar xojorto.
69. ykke төrxө xojor arşam taltai,
өbel nazar xojor der'i taltai.
70. ygeitei xүnde gasalaө olonө,
en'şөнө xүnde nojonө olonө.
71. ygeiteib'i geze turaza ykke ygei,
bajam geze baraza jadaxa ygei.
72. өgel'ite xүnei gar xaraza,
өngөtө xүnei şarai xaraza jabaxa berxe.
73. өhөtө xуө өr'iaө dabānda ulzaxa,
xihäta xуө xirainө dabānda ulzaxa.
74. өldөxөdө өlө azargainө şehөнө amtatai bolxo,
sadaxada sagāө xurganai m'axaө müxai gexe.
75. өglө id'ixe yxenhaө
өнө id'ixe üşxa amtatai.
76. yre ygei xуө n'yde noitonө,
yr'itei xуө eber noitonө.
77. urüzahaө xуө untaxa id'ixe xojor,
өdөlxө xуө sanaxa serexe xojor.
78. yxerhaө unaxada eberө d'ebsexe,
mor'inhonө unaxada delө d'ebsexe.

79. ylēd geze id'ēlexe,
endyyid geze hūxa.
80. yxehaḥ хуḥ jargalaḥtai,
ylehaḥ хыḥ'in zoboloḥtoi.
81. urhaḥ id'ē amtatai,
oḥgostoi oroḥ dulāḥ.
82. ygede bōgdoxo ygei,
yḥxende nelexe ygei gelei.
83. yxexe xыnde yge xereg ygei,
untaxa xыnde uhaḥ xereg ygei.
84. ēriḥ ur'in daida,
xыn'i xyiteḥ daida.
85. eḥder'igi nabtarāraḥ dabaxa,
eḥgeḥn'igi nar'āraḥ dabaxa.
86. yxer udānā medexe ygei,
хуḥ tenegē medexe ygei.
87. eḥder xadaiḥ oroido modo ygei,
elgeḥ bardam'i tarxida sese ygei.
88. yjelēd halaxāxār yzelsē ygei jabahaḥ'in dēre.
89. yn'ēḥ bolbol yxexedē hy ordog.
90. ere хуḥ jeḥe daxiḥ ēdēlxē, jeḥe daxiḥ urūzaxa.
91. ēdēlxē xыnde yrgeḥ xereg ygei,
zajāta xыnde zargu xereg ygei.
92. yrgehaḥ yr'ide yxiḥ xybyd ilgā ygei,
eḥdxehaḥ zēr'de yxerei xoḥ'inoi ilgā ygei.
93. xē n'urtaḥ, tē haxultaḥ.
94. nege hainār garbal mūjā garxa xolo,
nege mūgār garbal hainā garxa xolo.
95. xadada xarbaḥaḥ somo,
xar'ida egehaḥ yxiḥ.
96. xar'i xar'ida bagtaxa ygei,
xandagaiḥ semegeḥ togōndo-bagtaxa ygei.
97. xaba bagatād bardamnaḥa,
xan'ṣar n'imgetād targūlxa.
98. xarū bajaḥ ygeiteihaḥ doro,
xartai seseḥ teneghaḥ doro.
99. xabtagai tyl'ēḥ galai daramta,
xadam ygei basagaḥ gerei daramta.
100. bābaidā baixadā basagaḥ haixaḥ,
bajārta baixada barāḥ haixaḥ.
101. xaxasaṣa ygei xan'i jabahaḥ nexertē
martaṣa ygei mū yge by xele.
102. xatanhaḥ xailaza ujaḥdā orxo,
xatūhaḥ halaza zēlendē orxo.

103. xatūda xazār,
nomgondo nogto.
104. xēdeḥe ojaxo sanānai,
xybḥytei bolxo zajānai.
105. xыnei mū xы dairaxa,
mor'noi mū modo dairaxa.
106. tul'ixadā bē bolxo,
turxadā jorō bolxo.
107. xēṣe ygei xebteze eḥe gelei.
108. xurdaḥ'i homo xysexe,
xudal'i yneḥ xysexe.
109. xursa n'ydetehaḥ xilar tḥxe gardag,
xurdaḥ xeleteḥaḥ xelexei tḥxe gardag.
110. xoiṣō xarahaḥ gazarṣa,
xozomxijō hanahaḥ seseḥ.
111. xōlomsor хуḥ togōndō gam,
xozogo хуḥ malgaidā gam.
112. xormoiḥ ulān'i by xara,
xotoiḥ ulān'i xaral
113. xulagai bar'ibal olon dēre,
xojor bar'ibal oron dēre.
114. xegṣeḥ хуḥ zomogol tḥxe,
xegṣeḥ noxoi gazar ṣinṣexe.
115. xaṣaḥ mor'indo gazar xolo,
xarū emede nexer xolo.
116. xutaga yzḥrte xursa,
xūl'i xizagārta xursa.
117. xalaxaitai gazarta xel n'ysegeḥ jabaxa berxe,
xartai xыnēr yge sol'ixo berxe.
118. xojor хуḥ xolo-ṣi bolbol zolgoldoxo,
xojor modon oiro-ṣi bolbol zolgoldoxo ygei.
119. xudal'ṣa хуḥ ama aldaxa,
xulūṣa хуḥ dōgūr xaraxa.
120. хуḥ bolbol tenegē medexe ygei,
temēḥ bolbol gonogorō medexe ygei.
121. xыnei mūja xyr'mexse medexe,
ēriḥgē mūja yxeter medexe ygei.
122. хуḥ bolxo xebṣergejēs,
xelēg bolxo unaganās.
123. xezeze boloṣo ygei xētḥ jabadal,
xemzeze-boloṣo ygei orṣolongiḥ dalai.
124. xarā ygei nyxe geṣxexe,
medē ygei xor id'ixe.
125. xoḥ'inoi oimogson uhāja ṣono dol'ōdog gelei.

126. x̄n'i xelehan bejedē,
xē bar'ihan n'ürtā.
127. xobdog xer'ē xojor zyhel'ihan gēgdebe.
128. targū xaranxār tarxi xaraxa.
129. dārza jabaxār dāza jadahan'in dēre.
130. xatāhan tēmer'i yr'ixe berxe,
xan'ilahan nēxerhan halaxa berxe.
131. xorto daisan xolo beše,
xot'ogojō bejehan by salga.
132. oro ygei baigād
on'igor geze golō.
133. nojon ūin'i d̄ymedē,
bajan ūin'i xorēdō.
134. xer̄yr̄se xyn noxoi mete,
xenteg xyn xirē mete.
135. amandā ā ygei,
xelendē xē ygei.
136. un'šaxa nom ygei,
udxaxa em ygei.
137. emšin xūšan'in hain,
zurxaišin ūinen hain.
138. esehan mor'indo m'inā xynde.
139. esegin xybyd el'igendē,
bābain xybyd barandā.
140. xazagar xur'aixa xadam orxo.
141. uŋgaragta gurban ūaltag.
142. n'ūtārā n'urgār dūldaxa,
xabšatar xabahār dūldaxa.

2. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамашалова

1. gazar dorō xyr xyr gene,
gansa modon jodor jodor gene (herbē, byl̄yr).
2. ūir ūir dūtai,
ūingis xānai bul'zūxai,
arban xojor xel'itei,
an bēn zaxatai,
altan mēngēn gorjotoi (šās).
3. xyrei xyrei xyreilē,
xyren azarga jorōlō (šyden xelen xojor).
4. johotin ur'ai
jondon gatahan (zula).

5. orbōxon'i xonzōho urbūl'za jadā (n'yd̄yr).
6. xoton'in uitan,
xon'in'in olon,
xusan mērgedeg (n'yd̄yr).
7. galban gazar dol'ogō (xyrze).
8. gar gar bar'ilsā,
gatahan xōloi ūaxalsā,
mēr mērō mēxelsō,
mēngēn xōloi ūaxalsā (degeldē xušū gōrxe).
9. en tende gešxedeltei
em bēber bejetei (baxa).
10. ham-dl'i had'irag
hara-dl'i tēxerōn (tergen'i mēr).
11. doxolon sorōxin
dubū toirō (nōho ērxe),
12. dubū toirōd
dolōn nyxen (n'yden, xamar, ūexen, aman).
13. xormojōr d̄yren ūagai-sō xojor haxatai (hara naran xojor).
14. ūi terēxēr ošōroi,
b'i enēxēr ošoxob,
tēzb'in gazā zolgoldoxobd'i (behe behelxe).
15. ende ūabšahan ūabšadahan xānda xyrene (b'išeg).
16. axa d̄y xojor ur'ildād
axan d̄yjē xysē ygei (dērbēn mērtei tergen).
17. xān'i xajahan argamzigi
yxeterē ebxeze ūadaxa ygei (xargui).
18. ten'jerhan tebene han'zā (temēn'i h̄yl).
19. xendei-sō xēxe ūono (xui-sōxi xutaga).

3. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

naimanxan gasūtai ūargajā
nazartā xelxe yei gasalan-dā,
nādaza jabahan nēxedērē
nahandā jabaxa yei gasalan-dā.
enderxōn mērtei tergejē
ēbeldē xelxe yei gasalan-dā,
yjelze jabahan nēxedērē
yjedē jabaxa yei gasalan-dā.

2

bulxan xangai togōnū
 busalxuiḡin' xyl'ēji,
 būral sagān ebegedē
 zugālxiuḡin' šagnaji!
 taban tamagaiḡ togōnū
 tataxuiḡin' xyl'ēji,
 tarxi sagān ebegedē,
 zugālxiuḡin' šagnaji.

3

xoḡgorō xurdandā mexel'ylze
 xoḡxorxoi gešxyleḡ aldalaib,
 xol'šorxon zalūdā mexel'ylze
 xobolon xelyleḡ aldalaib.
 enḡelē xurdanda mexel'ylze
 enḡ'ijē gešxyleḡ aldalaib,
 id'ir zalūdā mexel'ylze
 eldebēr xelyleḡ aldalaib.
 xanḡalā xurdanda mexel'ylze
 xargui gešxyleḡ aldalaib,
 xol'šor zalūdā mexel'ylze
 xobolon xelyleḡ aldalaib.

4

agūlān ender dabānda
 uldabaltai-dā unagan,
 uta xolo xarguida
 ujarbaltai-dā nōxern'i.
 šilēn ender dabānda
 šiḡerbeltei-dā mor'imn'i,
 šiḡe xolo xarguida
 šiḡsegdebeltei-dā nōxern'i.

5

malagārtā bodōd xarxadamn'i
 men'i daida beše-dā,
 martaza jabahan'im hanūlxa
 manai izi beše-dā.
 eḡlēdē bodōd xarxadamn'i
 ērēn daida beše-dā,
 eldeze jabahan'im sadxāxa
 ērēn izi beše-dā.

6

xada dēre urgaxa
 xasūran jamar jambataib,
 xadalan dēre etelxe
 axam jamar jargaltaib?
 ender dēre urgaxa
 eḡšehēn jamar jambataib,
 eteg dēre etelxe
 axam jamar jargaltaib?

7

ḡunān ḡunān nahandā
 ḡulamtajā toirōd ḡalūr'ijā,
 ḡuša deḡe nahandā
 habajā toirōd ḡalūr'ijāl
 dēnēn dēnēn nahandā
 del'ijē toirōd ḡalūr'ijā,
 deḡe ḡuša nahandā
 habajā toirōd ḡalūr'ijāl
 buxain xybḡn tugalār
 būlḡajā xeze jidxylejē,
 burxan zajāša xybḡdēr
 būsajā xarūlza hūji-dāl
 azargain xybḡn n'ixanda
 anzahujā xeloze jidxylejē,
 axal zajāša xybḡdēr
 alagajā xarūlza hūji-dāl
 tylehēn ḡalai tḡxe b'i —
 t'emēr saḡūr xojor xejim,
 tēmēn zonoḡ tḡxe b'i —
 tērē johō xojor xejim.
 udxalhan ḡalai udxa b'i —
 ūla saḡūr xojor xejim,
 olon zonoḡ tḡxe b'i —
 exe sagān tērē xejim.
 barbagain šenēn baixadamnai
 bābai jḡnēr senteib-dā?
 basa mēnē hanaxadamnai
 iḡēd jabaximnai yrgēl baina.
 erxēn šenēn baixadamnai
 izi jḡnēr senteib-dā?
 eḡē mēnē hanaxadamnai
 iḡēd jabaximnai yrgēl baina.

naimaṅ xalxai zadarza
nalgai nazar bolōd baina,
naimaṅ xar'i xolbozo
nair tere bolozo baina.

dolōṅ xalxai zadarza
dūrma nazar bolōd baina,
dolōṅ xar'i xolbozo
dūrma tere bolōd baina.

— barūnā xargui haixaṣāza
barzagar baxana bodxolaibd'i,
bābajā xoimor haixaṣāza
bar'urtai haḅa baigūllaibd'i.
ezeneil xargui haixaṣāza
er'ēṅ baxana bodxolaibd'i,
ib'ijē xoimor haixaṣāza
ed'xemel xerəŋge baigūllaibd'i.

8

xexel zailain boinogohan
xolegei jolō bed'irji-dāl
xendei jalgain exinhan
xerəŋgin byl'yr manaji-dāl
alag zailain boinogohan
agtain jolō bed'irji-dāl
ara jalgain exinhan
ārsain byl'yr bed'irji-dāl
ara jalgain exinde
abain šujān tende xejim,
arxital ailai xoimorto
ebəgei šujān tende xejiml
xendei jalgain exinde
xosəgei šujān tende xejim,
xerəŋgetel ailai xoimorto
xəgšedei šujān tende xejim.
xurumxān'i sahan xejim,
xurmag tulumār sahan xejim,
haxul'imnai sahan xejim
hādag zurmār sahan xejim.

9

gunaxanā hurgaxajā
gurbalzajā zaidajā,
guntaxanā hurgaxajā
hādag nomo beldexejel

šydelxejē hurgaxajā
šeder nogto zaidajā,
šydeŋgyjē hurgaxajā
xurmag nomo beldexejel

zyrxeḅsexen xōlobšojō
zýze baigād xaraiji,
zyrxen-sōxi hanājā
tālsaza baigād zugāljil

harbalzaxan xōlobšojō
haixaṣāza zýjibd'i,
hanān zyrxen xojorō
tālsaza baigād zugāljil

sēl dalain ojōrhan
seber mōlei bed'irji-dā,
sēze uxān xojorhan
seber zugā bed'irji-dāl

uhan dalain ojōrhan
uran mōlei bed'irji,
uxān zyrxen xojorhan
ur'imtai zugā bed'irjil

10

xadain sāna doŋgodō,
xara xexei doŋgodō,
xamag zon'in doŋgodō,
komūn tēšē doŋgodō.

bōr'in sāna doŋgodō,
boro xexei doŋgodō,
bultan zon'in doŋgodō,
komūn tēšē doŋgodō.

11

xarajād urdagša barguzan
xada agūlahan exitei,
xamtin saixan xūl'i
Xārī Mārksahan zābartai.

tyrgen sagān barguzan
temer bōlonhan exitei,
tegsin selētei xaman'izam
L'ēn'in baḡsahan exitei.

12

baraṅ xadaṅ modōrō
basa surgūl'i bar'ibabd'i,
batalsan saixan xū'imnai
bargazār porxōd asrūlba.

urda xadaṅ modōrō
uraṅ surgūl'i bar'iba,
ulāṅ saixan xū'imnai
usār porxōdō asrūlba.

13

emn'ig emn'ig mor'ijō
emēlēr saitar surgajī,
ene zalū bejē
erdemēr saitar surgajīl

begseger begseger mor'ijō
berxēr saitar surgajī,
baga ene nasajā
beşegēr saitar surgajīl

14

iorō mor'inoi garxada
jolō bar'ixa xeregtei,
japōṅ xū'l'ina jirxede
saldād bolxo xeregtei.

xatar mor'inoi garxada
xazār bar'ixa xeregtei,
xagāṅ xū'l'ina jirxede
xamand'ir bolxo xeregtei.

15

xadaṅ dēgūr bembergē,
xarāsgai şubūṅ bembergē,
xarxadam daida xolo baina,
xar'zal xezē xyrxe beleib?

bōr'ina dēgūr bembergē
bol'zomor şubūṅ bembergē,
bodxodom daida xolo baina,
busazal xezē xyrxe beleib?

16

boro xal'ūṅ xulgana
bulanḡa toir'ōd bembergē,
bōşxi gyzētei xulāḡ
bol'şow'igto xaşulād bembergē.

xara xal'ūṅ xulgana
xajāḡa toir'ōd bembergē,
xaba gyzētei xulāḡ
xaman'ista xaşulād bembergē.

Записи А. М. Хамашалова

17

xoito bargazanā merisēje
xursaxan taxārā seseryleji,
xol'şor zalagū nexōdyd'i
xomsomōlūṅ surgūl'ār sexelzylejil

seber bargazanā merisēje
şirem taxārā seseryleji,
şinelsen zalagū nexōdyd'i
seregei surgūl'ār sexelzylejil

aral dalain merisēje
arātai taxārā seseryleji,
al'ā zalagū nexōdyd'i
azalūṅ surgūl'ār sexelzylejil

xara dalain merisēje
xadamal taxārā seseryleji,
xamtaragsan zalagū nexōdyd'i
xabal'erūṅ surgūl'ār sexelzylejil

18

urguitai sesegtei-lā gazarija
urbūlan xaxalsan trāḡtar,
urdan'il m'ixulain şirētiye
urbūlan daragsan ulagāṅ sereg!

sesegtei-lā urguitai-lā gazarija
seberlen xaxalsan trāḡtar,
şirēte m'ixulain zasaja
şidxen daragsan ulagāṅ sereg!

19

alaglanᠬᠠᠨ xaragdana
al'imās zimestei agūla,
agtanōm zor'igō bar'iza
aza bed'i zargajil

senxerlenᠬᠠᠨ xaragdana
seseg namᠰastai agūla,
ᠰinel zor'igō bar'iza
senḡelsen bed'iner zargajil

20

enḡin sesegēr byrxegylsen,
urdās toxoitoy ydel mēr'in,
olon man'ija gegerylsen
ulagān namīn surgūl'il

ᠰaral sesegēr byrxegylsen
sānās toxotoi yde mēr'in,
samagūn magūja gegerylsen
sovēd namīn surgūl'il

21

ᠰerᠰy xebētei bēleigē
ᠰitnḡē turada martalaib'i,
sel'gēlen dol'jolon sel'inḡel ᠰi
ᠰilbetijim soxōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

xal'ūn xebētei bēleigē
xar'b'inā turada martalaib'i,
xal'ūran dol'jolon sel'inḡel ᠰi
xart'itijim soxōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

22

m'itim'in golō tapanūlxa
melzētei zērdim tyrᠰe,
mend'imn'i xyrgērei,
met'i solxōb egᠰzeb

zazīn golōr tapanūlxa
zagaltai zērdim tyrᠰe,
zaxūlāᠰim xyrgērei,
zadarxai solxōb egᠰzeb.

23

xaralād baigᠰa dalaida
xaᠰā xaiba haixan,
xar'ida oᠰōd baixada
axa bergen haixan.

uhan jixe dalaida
onḡoso xaiba haixan,
uragtā egēd baixada
bābai izi haixan.

24

xexē nogōn urgaza
xerengede nemertei,
xybūd basagad edeze
xegᠰen xᠰydtē nemertei.

altan delxei delgerze
adahan malda nemertei,
aᠰa guᠰa nemeze
xegᠰen ebegēdtē nemertei.

Записи Л. Ч. Гомбоина

25

tyb'in xaranxī gerelylxe
texer'ēn ᠰara naran-dā,
tyidxer munxagim gegerylxe
tebīn jāman narkomprōsl

delxein xaranxuigi gerelylxe
delger ᠰara naran-dā,
demei munxagim gegerylxe
dēde jāman narkomprōsl

26

boro dal'itai ᠰubūnda
bōr'i geze baidag-gyei,
bol'šov'ig bolson manaida
burxan geze baidag-gyei.

xara dal'itai ᠰubūnda
xāda geze baidag-gyei,
xomsomōl bolson manaida
xagān geze baidag-gyei.

27

agarin orojör dongodogšo
altan zigyrte saran xexei
ajalgain saixanär egeşeglylze,
agülain orojör zedelgylne.
amarär tersen oron n'utag
aldar'in' sanagdād gun'iglülna.

sendenei orojör dongodogšo
sesegl'ig zigyrte saran xexei
sengel'ig saixanär egeşeglylze
şilein orojör zedelgylne.

sengeläre edegsen oron n'utag
sed'xeldem sanagdād gun'iglülna

zendenei orojör dongodogšo
zembege zigyrte saran xexei
zabxalan saixanär egeşeglylze
zalgain orojör zedelgylne.
zargalär edegsen oron n'utag
zuram'in' sanagdād gun'iglülna.

28

xaraxan seme sertýje
xazagā surgül'ida emdērei,
xairatai saixan sanājä
xarandāsār beşed egselgēreil
sagān seme sertýje
saldādā surgül'ida emdērei,
saixan seber sanājä
sārhundā beşed egselgēreil

29

xalūn şanga naranda
xadain oroi serýxen,
xamag olon porl'itārta
xaman'is baidal zoǰidxon.
ulān şanga naranda
enderin oroi serýxen,
ergon olon porl'itārta
ēsedin xül'i zoǰidxon.

30

engin sesegēr byrxēsen
ergen toxoitoi n'utagnai,

yjin b'idn'i xymyzylsen
yndesen sojol'in surgül'il

xal'urxan sesegēr byrxēsen
xabtagai toxoitoi n'utagnai,
xamagin b'idn'i xymyzylsen
xomon'is josonoi surgül'il

31

sasanai orxo jagünās?
sagān dalain mananāsa.
sasal'izam bolxo jagūnas?
sav'ed ulasūn zuramāsa.

borōnoi orxo jagünās?
bulagail xyiten usanāsa.
bultārāl xamtarxa jagünās?
bol'šov'ig namin zuramāsa.

32

bōr'in dēgýr xarguilta
bulagan jāgā gojoxon,
bultanai dunda nerelýlxe
Byl'ýxer jāgā gojoxon!

xadain dēgýr xarguilta
xal'ün jāgā gojoxon,
xamagai dunda nerelýlxe
xomūna jāgā gojoxon!

33

xadajā xendelen xaxalxa
xara moǰ'inoi zadāşa,
xamag zoǰō daxülxa
xomsomöl xül'in zadāşa.

bōr'ijō xendelen xaxalxa
boro moǰ'inoi zadāşa,
bultan zoǰō daxülxa
bol'šov'ig xül'in zadāşa.

34

barūnhan tarāgtar asarza
baisajā ermeje tegşelnā-jū,
barguzan bultārā eblerze
batalmār sasal'izam baigūlnā-jū.

ydehaṅ tarāgtar asarza
 ɔnderē ermeje tegšelnā-jū,
 ergəṅ barguzanṅ xamtarza
 yjelmēr sasal'izam baigūlnā-jū.

35

baigal dalaidā xyndetei
 barguzanṅ mərnei usan saixan,
 baixal zondō xyndetei
 baḡša Lēn'inei nomlol saixan.
 xara dalaidā xyndetei
 xabtagai barguzanaṅ usan saixan,
 xamag zondō xyndetei
 komon'is Lēn'inei nomlol saixan.

36

bōr'in bōr'in tar'ag'i
 butalza exilbe tarāgtarnai,
 burū gyzētei xulāg'i
 buta soxibo xomon'isnai.
 xadain xadain tar'ag'i
 xaxalza exilbe tarāgtarnai,
 xadūšxi gyzētei xulāg'i
 xaxa soxibo xomon'isnai.

37

arbaṅ xojoṅ zilē axalanṅ baidag
 ama sagāṅ xulgana negēṅ zil.
 eber šixenṅ xojoṅ hezerenṅ baidag
 ezendē xairatai yxer negēṅ zil.
 xonxoxonṅ gazarā xoxirzulanṅ baidag
 xolbō turūtai xon'in negēṅ zil.
 xolo gazar'i oirtulanṅ baidag
 xobxogor turūtai mor'in negēṅ zil.
 delexei dēgūr debšyleṅ baidag
 derseger šixetei tūlai negēṅ zil.
 xorto daisan'i xolodxonṅ baidag
 xon-xon dūtai noxoi negēṅ zil.
 gazarai xerhije ongilonṅ baidag
 gal'magar šixetei gaxai negēṅ zil.¹

¹Перечень годов двенадцатилетнего цикла здесь неполон.

4. СТИХОТВОРЕНИЯ

Записи Н. Н. Попова

Сочин. Зандаря Баторова

malinṅ baidal saizarūlxa tus
 in'ēdei guilta.
 bur'ad mongoloi r'ispūbl'igina
 barguzanaṅ aimagin, derēn'i somon'i
 bygdinṅ šuxalgān'i urda
 xelexe yge men'i:
 zei nexedl
 b'i bolbol odō naimanṅ nasatai b'i,
 yzexe gexede yzebeb'i,
 yn'ēṅ beje men'i etelxe bolobo.
 xaraxa gexede xaraba b'i,
 xara n'yde men'i soxordoxo bolobo.
 ime saginṅ jirxās urda
 yneṅ ygejē xelexemn'i-le.
 oboged hamagad dūlital
 xyndete ygejē xelexemn'i-le.
 xybyd basagad meditel
 tugal jabxat'jā xelxādla
 tobšotoi sainār hanan ygei bi.
 burū jabaxadā
 bozūrza nege jixe jadāhan b'i.
 xašar'ig jabaxadā
 xamūrza nege jixe jadāhan b'i.
 gunzanṅ jabaxadā
 gujā xeldexē nege jixe jadāhan b'i.
 denzēṅ jabaxadā
 derbe hartai tugal orxizo
 nege jixe jadāhan b'i.
 ene jyn-dērhan
 ize jixe jadābš gexede,
 ezemnai alga geze medxe-yei,
 arxi xārta xedeg-im.
 izi manai mal geze medxe-yei,
 mān'i un'šād hūdag-im.
 ar'el xomūnda ori gexede
 amanṅ ygērē sadād hūxa-im,

xomūn xolxōzdo ori gexede
 xōhon ygērē sadād hūxa-im.
 hon'in beşeg un'sagtui gexede
 hoxor xym b'i gedeg-im,
 sogol'itoi nomō un'saxadā
 gegēn bolōd hūdāg-im.
 dulān xotondo bailgadag-yei-jim,
 durtai ebēhēmnai egedeg-yei-jim,
 asa ebēhe exedē.
 arba daχin xarādāg-im,
 ajaga hyijimn'i abaxadā
 altan amajā angaidag-yei-jim,
 alagşan alagşan geldēd-le
 arbañ xabahaigim atuitar soxidog-im.
 xuāgşan xuāgşan geldēd-le
 xor'in xabahaigimn'i xuxartaran soxidog-im.
 ebēlei tyrgen xyitende
 ele xōlo ygeigēr
 enzēn xonon orxidog-im.
 ylemze jixe jadadag b'i.
 sag xyiten ebēl bolonol-dā,
 sahan jixēr unanal-dā,
 sebdeñ xyitende belşexedēmn'i
 segedeger xyiten arga-yei-le.
 sen bēm bolomo
 segedeger xyiten geşēhēje zazalxa gexede
 şydemn'i xadā jañg'indag,
 şylehemn'i xadā gorzoidog,
 xexēmn'i xadā xeldedēg,
 xeln'i xadā toxidog
 jag'ir in'ēn xānamş geze
 jard jard xarāgād,
 orxo narnai urd tēxene
 oruitoi ebēhēje xajaza egēd
 xyr'jē-osō orūlxadā
 xojor xelē togşodog-im,
 xojor n'ydīm joborōd
 emderxei xyr'jē ydig
 xaxarxai darn'isnūdār xēşēd,
 xerxөгer xyiten xoton'i ydende
 xerhēn argāşa togşo sogōlōd,
 sem bēm orjūlhan
 segdeger xyiten xoton-sō
 şixenhēmn'i xetelze orōd,

eberimn'i jañg'intar
 erēn dēhēr ujād-la,
 xojor jilei ugāldā-yei
 xonxogor modon hūlgajā
 xon xyn n'işehēr
 sebdeg xyitende xeldeze
 sertei jartai xexijimn'i
 şaŋga şaŋgār tataxadan
 sagān jahamn'i jir jirgedeg
 sam'i bejemn'i tataldan ebxerelden baidag-lā.
 jāxaş argajā bol'ōd-lo
 jandarxa ondorxo boldog b'i.
 jajar in'ēn jynde xōhorōb-şi
 jāxa-rag-ygejēr soxōd-lo,
 jāraltaigār gertē ordog.
 xotonō baidal xelē xadamn'i
 xojor arşam şebxe b'i ābza.
 orxodō ondogod geze ordog b'i,
 garxadā gadagad geze gardag b'i.
 in'ēn in'ēn gelsedegel-tā,
 erxe selē ygeigēr
 ime baidalda baidagd'i.
 xaragşan xaragşan geldegel-tā
 xarādāg soxidogō hananābza-tā.
 ene baigşa zon-sō
 enērē xudlār xelehen'imn'i
 ilaŋguijā mededeg
 izīnyd basagad melzexe ygeibza-tā.
 xarād baigtui-dā namaijal
 xarādāg zonoī n'ūr
 ulaigşāb ygeigşāb?
 sexe namaija xarād baigtui-dāl
 şirēdeg zonoī n'ūr
 ulaigşāb ygeigşāb?
 şime haitai xōl egē xadatnai
 sŷ taragār dutāxa ygei-b'i.
 talxa tar'āgār tezēgē xadatnai
 tarag zexēijēr dutāxa ygei b'i.
 art'il xomūnda orō xadā
 aŋg'l'in egylterhan dutaxa ygeihamb'i,
 xomūna xolxōzdo orō xadā
 xolmgōrsko egylterhan dutaxa ygeihamb'i.
 alad sāşin zaxūlza
 agarnōm emşenerig asaragtuil

b'ir'i sāšīn zaḡūlza
 b'it'irnār emšenerīg asaragtuil
 ygeitei adūja ergēdeg
 eṅšēn xenzēje tedxēdeg
 in'ēd b'id'iner gēšēl'd'i baina.
 ene tedygēr dýreg-dāl
 eldeb mūjītnai gargaza,
 erelte nexēber'i xē xadā
 erspýbl'igtatnai xyrter xelxe b'i.
 xozómxijō xeleterē, xyl'ēgi-dā,
 xojor xonog xelexe b'i.
 sāšīn xelexejē bol'ōb.
 sexe gemtei n'ūr'itnai bar'ād-la
 sýdei zurgānda xyrgexe b'i.
 ene baigša tānar
 ene guiltīm'n'i dýrgexīn tulda
 ered togtōmzo gargād
 enēn dērhan xoišo
 erdemīn johōr tezēgitl
 xaišan gexehan gēbte-dāl
 xašagdaxa jadaxa sagā xyrxede
 xara n'ydenē nol'boho
 duhān duhān baiza
 xairata zyrxenei uidxar gun'ig
 xyrgēn xyrgēn baiza xelenebd'i.
 eter tyrgēn abarit-tāl
 ebelei hēn'īn uta berxe baina.
 ýrei saixīn xolo berxe baina.
 yrge xelexejē xabšadag b'i,
 ejōdxē sagtā xyrdēg b'i,
 yre tugalā xairaldag b'i.
 zei in'ēd bygedīn zargal
 bata oršotogail
 garnūdā tab'igšad:
 bydýn dāmbīn jōtogor xyrgēšēn,
 doxolon sodnomoi dēmeger xaragšan,
 dyl'ē zamsīn bōd ulāgšan,
 • begtōger gombīn byxyi in'ēdei telōlēgše
 hindagar er'ēgšen.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Понне

1

Durdalga.

zahaiṅ zahaiṅ modon'i
 zagdahānxaṅ baixada,
 zagal hāral bugain
 inzagaṅxaṅ baixada,
 hyn' šara dalaiṅ
 sal'im šalbāg baixada,
 hymer jixe agūlaiṅ
 boldog bōr'i baixada,
 xūšan jixe daidamnai
 xudansa xūrai xojor belei,
 uzūr jixe daidamnai
 oṅno zylxe xojor b'i.
 xuhan'īm xyr'ētei
 xudar baigal xojor belei,
 uhan'īm xyr'ētei
 oixon ūla xojor belēi.
 týxei xelēr durdā ygeib,
 tēmēn udxār durdanam,
 m'ixan xelēr durdā ygeib,
 m'īngan udxār durdanam.
 b'išēn sagān tūlajā
 jimēren bunšūlajā,
 berte xēxē šonijō
 xetelēren bunšūlajāl
 gešehyte hor'b'ijō
 bar'i gehen johō belei,
 gerel gerel gazarta
 gešxe gehen johō belei.
 xolbō jalgaiṅ oroido
 xono gehen johō belei,
 xolbogoto hor'b'ijō
 bar'i gehen johō belei.
 ogtorgojō burxaša
 ursa gerte ur'ijībd'i,
 tēngerjē burxaša
 terme gerte ur'ijībd'īl

olon bygede zon'i
guld'in suglan baixada
obor muḡan ulāšın
ul'in saxın baixada...

oḡon orbo:

bulḡan nerete
buga bejete
xeḡ b'ibd'i belei.

bē:

soloim jixe songōldo,
nerim jixe neršyde,
odō jū haiḡ nerejē xelxemn'im-dāl

zon:

izi bābaiḡ nereleheḡ nere
xeleze oḡohai-ta.

bē:

ebegēn'i basagan xuāḡšan geze,
zā teb'i galḡ'ilaib.
teng'irte zajātai
texe man'xi xojor belei.
ylgeḡ teb'idē zajātai
ylḡxei gorgi xojor belei,
ylḡxejē yner bajan bolḡoxob,
gorgijō gol taha orḡixob.
texe man'xi xojordā jāxamn'im?
tuxa ajārā bolnābdā.
mūjā mundū xybḡše
tuxa ajārā bolnābdā.

2

Xexe morito.

(abazain oḡon).

xexe mēxexē teng'irlēr
xēndeldexē nādalaib,
xara mēxexē teng'irlēr
xaršā bar'iza nādalaib.
abazaimn'i arbaḡgūd,
naitimn'i naimaḡgūd,
xara erēḡ jašalār
xaršā bar'iza nādalaib.
xyreḡ erēḡ tēnger'igi
xyxenyḡleze nādalaib.
abazain xybḡḡ sogdōxon b'i.

3

Manzalai.

(galzūd jahan'i oḡon).

naraḡ dōḡūr šurgagša
namtar šara manzalaib,
haraḡ dōḡūr šurgagša
haixaḡ šara manzalaib.
ulūtjā jadaza
ulāḡ šulū t'eberleib,
xabatajā jadaza
xara šulū t'eberleib.
xēr dunda xebteze,
tal dunda taḡgailaib.

4

Darxa taḡixa.

xexedei mergēḡ
xeltei tyrgēḡ galzū,
xara xur'igaḡ daxajā
nemerze nādahan,
xataḡ tēmer deḡeḡe
xatālgin' tan'ihan,
oro xur'igaḡ daxajā
nemerze nādahan,
bolod tēmer deḡeḡe
busalgin' tan'ihan,
xerxim jixe ezen
xyḡger jixe ezen belei,
xahim jixe ezim
xanḡir jixe xataḡ belei.
gušan ulāḡ susalā
m'ināḡal'za nādahan,
gurban ulāḡ šulūḡār
tulga bar'iza hūr'ilhan,
gal'i xāḡ m'irūzanār
udxa bar'iza hūr'ilhan,
deḡedē bolxodō
gyzer būmal.tēngerēr
darxaḡ xara maxagala bar'itl.

Gal taḡixa.

galxan'i gulamta,
 zolxon'i zajāša,
 šaral'zanā šatāhan,
 borol'zonō butalhan,
 teŋger'ia tel'i xybŷn beleiš,
 ogtorgiā ūgaŷ xybŷn beleiš!
 susalxan'i dertei,
 yneheŷxen'i deb'tixertei,
 xybŷlxejē jadaza
 ūgaŷ xybŷ xybŷlleib,
 šibegšexen barlug
 šibēdehen xataŷ belei,
 šaralxaxan xataŷ belei,
 borolxoxon ebegēn belei!
 alzamaijim abxa-gyš,
 altaŷ xurabšim abxa-gyš?
 ai xon'im xurui-tal
 barūgārā hūgša
 bazan ulān xybŷdn'i,
 zŷgērē hūgša
 zylxen ulān ber'idn'i,
 ai xon'im xurui-tal
 xuhanxan modōrō
 saxirga matabū-ta?
 xurganā arhār
 elgebšejē beldebŷ-ta?
 alag mor'i unūlxūš,
 altaŷ degel emedxŷlxŷš?
 xarāša ezide xarālgaxa ygeibš,
 xara noxoido zūlgaxa ygeibš,
 ereme zēxei id'ŷlxē ygeibš,
 ai xon'i xurui-tal

Naigūr.

tyxexəhan mordolaib,
 terin zangār mordolaib,
 alairhan mordolaib,
 aŷin zangār mordolaib!

xoito ezin jorodo
 xor'ia dolō xonolaib,
 xon'in'i xotondo xonolaibl
 xongor šara n'ydemn'i
 an'ia xaraŷ xebteleib,
 xara sōxor bulādār
 heb'ilseze nādalaibl
 dalai lamia dasanda
 damzūrāran orlaib,
 gegēn lamia dasanda
 gešxŷrēren orlaibl
 šištei lama jirlei,
 šixe xoišo tūlai,
 abatai lama jirlei,
 ara tēšen tūlai.
 xara bōbor malagajā
 xarāsada elgeleib,
 ulān sōxor bulādār
 ugtalsaza nādalaibl
 xexe seseg urgaza,
 xerengəlze tar'ilaibl
 abajā jixede
 al'b'ia šargār gyilgeleib,
 šižerei jixede
 šixe xoišo gyilgeleib.
 xerengērē xeləngəlē
 xexe sesegēr tar'ilaib,
 zajānā jixede
 naigūr zajān gŷleleib.

О живление доспехов.

xesimn'i nojon
 xerger sagān nojon,
 hor'b'imn'i nojon
 hoilongo sagān bē,
 orgoimn'i nojon
 oxirmo jixe teŋger'il

Записи Л. Ч. Гомбоина

8

Garbal.

хан̄ ūlain
 хата̄н jodō,
 өндөр ūlain
 үнөн̄ jodō,
 бузар baixī selmēxe,
 буртаг baixī ar'ütakka,
 осхи baixī
 оронһон̄ selmēxe,
 делгерен̄ baiһан̄ ylgen̄ jixe exe,
 дел'im baiһан̄ tengir nojon.
 exe byte garbal,
 esege byte udxal
 ojör ygei dalajār exe bar'inam,
 ojodol ygei ogtorgör esege bar'inam,
 xizār ygei dalajār exe bar'inam,
 xarxag ygei ogtorgör esege bar'inam,
 һүн̄ şara dalajār exe bar'inam,
 һымер̄ jixe agülār esege bar'inam!
 naimān altān xyr'ētei,
 najaān naimān tulgатаi,
 narān jixe exije gerel bar'inam!
 jehөн̄ altān xyr'ētei
 jire naimān tulgатаi
 almān tyrgen̄ harain̄
 tolon̄ tujā bar'in̄ dūdanam!
 ylgen'i zāduһun̄,
 naja naimān zāduһun̄,
 zāduһun̄ byr'i meşxō,
 zaxain̄ orgol'
 zal'in̄ zalā xadā.
 barūlaba — tab'in̄ tabān̄ tengeri,
 tabānһan̄ dūdalgātai,
 tab'inһan̄ tamalgātai.
 zylebe — deşen̄ derben̄ tengeri,
 derbenһan̄ durdalgātai,
 deşenһan̄ tamalgātai.
 barūlaba — jirēn̄ xāl'in̄, jehөн̄ zérleg,
 zylebe — deşen̄ tulga, derben̄ teged.
 dalai toiroһon̄

dolōn̄ būdal nojon,
 daidī toiroһon̄
 derben̄ būdalnūdl
 barūlaba — bēgei tabān̄,
 bexex̄ylei jorgōn̄,
 bajandain̄ barangūd,
 olzon'i olongūd!
 bē jixē bexex̄yl,
 bexē jixē texex̄yl
 xara dalain̄ xazūda,
 xazān̄ gamba nojon,
 ezen̄ bogdo tyrgen̄,
 ebēdөг̄ xyreme haxultai,
 yl'mei xyreme zalātai,
 ara dŷren̄ zalātai,
 adxa dŷren̄ jodōtoi,
 şara dalain̄ zaxada
 şandān̄ şara b'işēşe
 şāzan̄ şara burxān̄,
 arşam sagān̄ xenegtei,
 alda sagān̄ xōrtomtoil
 dōşodō bolbo —
 dolōn̄ zyilīn̄ burxār udxа xehөн̄,
 ödödō bolbo —
 өngөгө zyilīn̄ burxār udxа garbal bar'ihan̄!
 zū naimān zula bar'ihan̄,
 tab'in̄ naimān taxiltai,
 oixon̄xai ezelhen̄
 yhete sagān̄ nojon,
 өngөгө sagān̄ xatan̄!
 һөмөлхөjө̄ jadaza
 şulūn̄ һөмө һөмөлһөн̄,
 şun̄xata ulān̄ xadaija
 şurgaza һūr'ilһan̄!
 xybŷlexejē jadaza
 şubūn̄ xybŷ xybŷlehen̄.
 derben̄ del'in̄ dunda
 dөmөzө һūr'ilһan̄,
 deşen̄ ulān̄ susalā
 m'ināşalza һūr'ilһan̄,
 derben̄ ulān̄ susalā
 dereleze һūr'ilһan̄,
 gurban̄ del'in̄ dunda
 guşan̄ ulān̄ susalā m'ināşalza һūһan̄,

gurban ulān susalā dereleze hūr'ilhan,
 -susal jixe dereten
 ynehen jixe d'ebt'ixerten,
 borolzodoi ebegen,
 šaralzadai xatan,
 xebxen jixe targülhan,
 xexeren jixe bälzehen,
 budān jixe talxajā debergeze hūr'ilhan,
 būraḡsa in'ēje ebelgendē barihan,
 xobol mēngēn jubūjā
 oroi dērē jalarülhan,
 xor'ia gerlē yhije
 xoišodon xolbülhan,
 ynete mēngēn jubūjā
 yhen dērē jalarülhan,
 arban gerlē yhije
 yrgeḡ dorō xolbohon,
 naiman tahag gujā
 namtalzūlan xaraihan,
 xojor dabxar xōlobšojo
 zýze baiza xaraihan,
 xolbō haixan sázajā
 zýzel baiza xaraihan,
 ynetel mēngēn xetejē
 yje dundā xang'ilā,
 nabtal mēngēn xetejē
 nādan dundā xang'ilā.

barūlabal

xor'ia gerelē yhije
 xor'ia harai nādanda
 nadxaltūlan xaraihan,
 nar'ia xyrbe degelē...

barūlabal

jehen harai nādanda
 id'ir zalū xybyjē
 ergýtýlen bē dūr'ai tan'ülhan,
 arban harai nādanda
 ergýtýlen bē dūr'ai tan'ülhan,
 urdan' bolxodo
 ursa gerē ezelhen,
 ertede bolxodo
 enel gerē ezelze hūr'ilhan,
 xon'ō edxexo
 xendoloiijn xazülhan,

yxerē edxexo
 ybsýjin xazülhan,
 adahajā edxexo
 ar'b'injin xazülhan,
 hoxor tyrgeḡ dojōdoi,
 hogtū tyrgeḡ masandai,
 tab'i naiman adūjā
 taiga byr'ia tahalā ygei ergýlebe.
 ūtaiḡ šinēn xaldagatai,
 urgain šinēn ozogoitoi,
 mēngēn sagān xunḡā
 mēšxýlen tušābab,
 altan sagān xunḡā
 aldūr'i ygei tušābab.

9

Onniḡ ezi.

olojō jadaza
 oano zylxe xojor'i
 otolozo hūr'ilhan,
 tegši jadaza
 teb'si otolhon,
 mūxan'i basagan xuāšādai,
 ylgendē xegšselhen xegšen'in
 otoršo šono omogtoi,
 uihan'i xybýn zab'i,
 xel nūrahan undalba,
 xexei mundargašān mor'dobo.
 xudain gol'i exinhan
 xūšan bābain xoimorhan mor'dobo,
 gunan šabšahan
 guibal sagān xargajār,
 dāgan'i šabšahan
 dardam sagān xargajār,
 šiber ber'i
 šinehe zang'idābd'i,
 xuša beri
 xuha zang'idābdi,
 xērēr dýren
 tere asarābd'i,
 xehenegēr dýren
 nomo hādag asarābd'i.
 erxērē nara egē gē,

ŷdērē tolo ege gē.
tongoixō jadaza
totogo ŷdeŷgē susūlāl
erg'ildexē jadaza
erxīn ŷd:ŷgē ŷusūlāl
naimaŷ sēdper ŷsajā
namtalzūlan xaraihan,
xojor arŷam ŷsajā
xolbolzūlan xaraihan,
xara bōbor malgajā
xarāsada elgeze hūr'ilhan,
tebxer xal'ū malgajā
tēŷg'idē elgehēn,
zēgē tataza hūr'ilhan,
zergejē nemēze hūr'ilhan,
uta nahatai bolgohōn,
udān jargaltai bolgohōn,
gal xotoimo yner xēŷegtei bolgohōn,
gazar xotoimo bajan bolgohōn,
deleŷ haitijin delberŷlhen,
delehetē haitijin unūlhan!
urda xormoigīn geŷxŷlhen —
exī xybŷnde geŷxŷlhen,
yner bolgohōn;
xoito xormoigīn geŷxŷlhen —
xon'ī xur'iganda geŷxŷlhen,
bajan bolgohōn;
tirgen dŷren zēr'itei bolgohōn,
terme dŷren yrtei bolgohōn,
xarŷa dŷren zēr'itei bolgohōn,
jiren sagān adūn'ī ezen bolgohōn,
jehēn ulān xybŷgīn xetelze hūr'ilhan,
najan sagān adūgīn ezeleze hūr'ilhan,
naimaŷ ulān exīgīn xetelze jargūlhan,
xelden' xybŷtei etelgehēn,
eberten' exitei etelgehēn,
alda sagān xoimorto
arŷam sagān orondon'
xēr'ī ŷinēn xexeigīn
xoimor dundan' delgēlgehēn,
ūtaiŷ ŷinēn umaigīn
xylzŷr dēren' delgēlgehēn,
xexē utahār
xyi xebŷe tataza hūr'ilhan,

ulān utahār
umai exē tataza hūr'ilhan,
arāti zajāhan
barūn urda tēŷg'irte
xān sagān tēŷg'ir'ī,
xān sagān tēŷg'ir'īn xybŷn
saŷilgān sagān tēŷg'ir'ī,
saŷilgān sagān tēŷg'ir'īn xybŷn
zajā jixe solbon,
zajā jixe solbonoi
xuā jixe solbon,
xuā jixe solbonoi xybŷn
xurdaŷ tyrgeŷ ŷaragŷan,
mundū tyrgeŷ xybŷn,
mūjā xara exin
ogtorgōr dŷren
odo meŷe xarā,
tengerēr dŷren
telmen meŷe xarūlhan!

6. ПРОЗА

Зануци Н. Н. Понне

1

xulai mergēn axan xurga nogōn dŷxei. axajā gerlŷlxem geze xartagain
xānai nādanda oŷoxom geze gurbaŷ sara uilā. xulai mergēn axan dala xyre-
hēn dar'xin zērde mor'ō toxozo egē. t'igēd nomo hādagā egē. tere mor'in
dugŷaxadā zylgīn ŷenēn ŷoroi xajā. almai sagān nūr'ī erjede altaŷ ul'āhan
baigā. terēn'ī zalāda xun ŷubūn sen ŷubūn xojor terē. tere zarbāxaŷa xybŷŷeje
id'ixem geze abarga mogoi gurba' oroizo ēdō garŷaba. terēn'ī „alaxam“ geze
xurga nogōn dŷxei xeleze, „ŷadaxa ygeiŷ“ geze zarbāxad xelē. t'ixlāran' xarbā.
xarbaxalāran' abarga mogoi zārza yxē. yxexedē mor'in'ī tarxida barbagain
ŷen'ēn ŷuhan xyrene. xŷn'ī tarxida ŷagain ŷen'ēn ŷuhan xyrene. tere xurga
nogōn dŷxei yxē tere ŷuhanda. t'igēd exe eŷege xojorō dūdaza asarā. „darŷa
ygei jŷmīmn'ī darza, dailaŷa ygei jŷmīmn'ī dailaba“ geze. tere xun ŷubūn sen
ŷubūn jirēd, enēn'ī bodxōxār xelsene. ment'īn ulān burgāhan, mēnxīn xara
uhan xojor xeregtei geze, tere xojorōr bodxōxo geze xelsene. tere xojortō
oŷō xojor tēŷē. negen'in dēre garād mēnxīn xara uha ŷirgexīn tende nege
balga abŷa, abād jirē. negēdxin' ment'īn ulān burgāhan'ī ogtorgodo degdexyīn
tende nege harbā abŷa gēgdē. t'igēd jirēd, mēnxīn xara uhār ugāgā, ment'īn
ulān burgāhār soxō „bodogtuil“ geze. t'ixeden' bodō. „jamar udān untaba
b'il“ geze xelē. zei, t'igēd „darŷa ygei jŷmīmn'ī darza, dailaŷa ygei jŷmi-
jmn'ī dailabat!“ geze jixe bajarlaza, nezēd ede hodo egēnē. „dorbēn berxe

baixa johotoil“ geze xelene. „negin gatalbaş-tā, xoito gurban'in ylēd bainal“ ternehan sāšā jabā. t'igēd jixe xurmahan garā. „ene jamar xurmahan garana?“ geze xelēd, dōšō xarxadan ulān nurba-sō xatarza jabā. t'ixeden xun' šubūn sen' šubūn xojor'i dal'ar n'idēd sā tēn garā. t'igēd jabaza jabaxadan nege bišāxan gerhan un'is garza baigā. sergeden mor'ijō ujaxadan, jolōg'in dāgā ygei. gerin šigsegte ujaxam gexede, dāxa ygei xirtei baigā. godol'ijō gazarta xadxād, godol'idō mor'ijō ujad, gerte orbai. orxodon sagān tolgoitōi lb'i untaza xebtene. n'urgandā sagān mōngōn xederge tab'izu xebtene. xedergijn abazu ērjē n'urganda tab'ād „lb'i bodo, zugālijal“ gebe. lb'i bodōd n'urgandā habar-dād yzexeden' xederge ygei baiba. „mexelnem geze baintrā mexelylbe-xam-n'iml“ gebe. t'igēd zugālād, xurga nogōn dýxei xedergin' ogebe. xөгшөн lb'i sūxatai jymije ogebe. „enēn'i hajadā by yzereil“ gebe. ternehan sāšā jababa. nege jixe dalai xyrbe. terēn'i gatalxa arga ygei baiba. „enēn'i xaišan geze gatalxabd'i?“ geze mor'is ezen xojor xelsebe. mor'ijō hurba: „xer berxēr xaraixab-ši?“ geze. „mōnō garahan n'alxan'i etelter xaraixabl“ gebe. mor'is ezejē hurba: „ši xer zergin xabšaxabs?“ — „mōnō xeheš dōrēgi nyxen'i heterter xabšaxabl“ gebe. t'ize xelsēd, gurban sara gedergē suxar'ā. suxar'ād xaraiba. sādā erjede garxadā, xojor xoito xelēre uhaigi derzē garba. „ši xaraixuin' xaraixād uha jāxajā dōrēnōbs?“ gezy, baran gujahan barbagain šin'ēn m'ixa xodo soxibo. zyš gujahan zyrxin šin'ēn m'ixa xodo soxō. mor'is uilaba. „ezen jābašl jixe dalai gatalhan xoinō uha dōrē ygei gardag ygei-jiml“ geze xelebe. t'igēd sāšā xartagain xāndā xyrbe. nādan bolozo, xurga nogōn dýxein tyryn jehōn xybyn ošōd baina. xurga nogōn dýxetei arbaš bolō. t'igēd „malgāšn'in boldogtuin boro tolgoihan ur'ildaza jiregtyil“ gebe. xurga nogōn dýxein mor'is „b'išn'i etlēbl šimn'i basagan'šl edemnai zalū xybyd, zalū mor'id manahan garxabšy-dā? bed'i gēgdexebšybd'i? šortō jirbe-xamnai-jim-dāl“ geze zugālaba ezendē mor'is. t'ixeden xurga nogōn dýxei „ši by jārāl malagain šin'ēn mana bülğaxab, tolgoin šin'ēn tōho bülğaxabl ši xargajā aldā ygei gyigereil“ gebe. boldogtuin boro tolgoi dēre garād zergelēd tab'iba. t'igēd manan tōhon jixe bolobo. jehōn xybyn mananda tōrzo, xargajā aldaba. xurga nogōn dýxein mor'is xargajārā gyizy, xartagain xān'i ugrād-sō orbo. jehōn xybyn manan'i selmehōn xoinō ende tendehan jirbe. „b'i tyryn jirēd xelsebererē basagašiš abādxuib-dāl“ gebe. „zā, abādxuiš-dāl tar'an'i gazar dēre yr'eidheh talxan baixa. terēn'i týze gušan bōšxi dýrgel“ gebe. terēn'i garārā týxe arga ygei baina. „enēn'i xaišan geze dýrgexe beleib?“ geze šibšebe. „urđan sagān tolgoitōi lb'i namda jy egō beleil“ geze sūxatai jymije abazū yzebei. butain šorgol'zon baiba. „ene talxaigi gušan bōšxi dýrgegtyil“ geze tab'ād untaba. untād herxeden', gušan bōšxi talxan'in dýrēd baiba. „talxaijš dýrgēbl“ geze xartagain xānda ošobo. „zā, basagadā abādxuibdāl“ gebe. „basagašim unaxa mor'ig'i — gurban xara er'ēn mor'id xadain oroido baixa — terēn'i asarād jirel“ gebe. ošoxodon gurban xara er'ēn gerēhed baigā. tēdēn'i tōmōr gen'zēr gen'zelēd, xartagain xān'i gazā asarba. xartagain xara xān xarād „tab'i sāšan“ gebe. „beše mor'išo basagatā ogyzēml“ gebe. t'igēd gurban basagadtaijan xurga nogōn dýxei xar'ixajā mordō. jaban an gerēhe

annaza xōl xeze jababa. tere gurban basagan xelsebe: „enemnai axanad b'iše, basagan janzatai. b'id'i mexelylze basagan xýnde ošxojō jabanabd'il“ gexedē tēl'i basagan xelebe: „axanad xyn, basagan b'išel“ geze bil'aldaba. „malagār an xarbxadan xarxabd'i. basagan-xadā gudagad geze xarbxaxa, xybyn-xadā gedeged geze xarbxaxa. terēn'i haita xarxabd'il“ geldebe. tere zugājin' zērde mor'in'in oilgōd ezendē xelebe: „malagār an xarbxadā bolgūza xarbārail šamajja t'ize xelseze bainal“ gebe. malagāšn'in an xarbxadā gedeged genem geze gudagad gexeje hanaba. jixe basagan бага basagan xojor „gudagad genel“ geze xelsebe. tēl'i basagan „gedeged gene. demei by xelsegtyil“ geze bil'aldaba. „enēn'i b'id'i jāxajā bil'aldanabd'i. ydešendē untaxadā dundā abaza untaxabd'i. t'ixedē xybyn basagaija medexe-bšybd'il“ geldebe. mor'is terēn'i oilgōd „b'i ydešendē ebedešen bolxob. namajja adūlhan bolozo xonoxošl“ gebe. ydeše gurban basagan oro debt'ixer zošōgōd „nāšā dundamnai unta!“ gebe. t'ixedē mor'is jixe ebešen bolzū xel'bōne turjana. „mor'im jixē ebedebe. mor'ijō xarza xonoxoml“ gezy mor'inō zaxada. yr saixalār eđer bolxolār mor'ijō unād xojor narahu orbontōijn' širēd „b'i tyryn ošozo tōrēje tōxērzo baixamn'i. tā men'i xargajār jabāraigtuil“ geze xelēd, tyryn jabād, xonohōn gazartā orxlārā, gurba toirūza gazar zurād, an alaza xōl beldēd jabadag. gertē xar'ixadan bābai izi xojor gertē etlēd hūna. axa ygei baina. „axa xaišōb?“ geze hurxada xelene ygei. xalūn burdag dolōn tamagain togōndo busalgād jixe bozoin šanagār burdag udxād bābain tarxi-rū adxād „axa xaišōb?“ geze hurza. „eziš medexe, ezihan hural“ gene. ezin tarxi-rū nege šanaga burdag adxād xajaba. „axa xaišōb, xelēl“ gebe. „odō urđanhan xoišo ang'i m'ixa id'i id'iher arāmn'i sūrā, ang'i šyrmehe tomo tomohār erxeimn'i betože sūrā. t'igēd xērhan amnūrhan jirxeden dāxain nāna xyr tamain nyxe hendēd dēgyren xobsor tab'iza xušād baigā. xybynei orzo jirēd gal'i urda tē tamxā tataza hūxadan, bagahan'š xoišo šamda tab'ihan erme zōxei dāxai dēr b'i. men'i ykkehān tyryn tere erme zōxei abša ed'il“ gebe. „tere xobsor dēgyr jabād ošol“ gebe. „ezin xýrēr xobsor dēgyr jabaza dāxai dēr ošozo jabatarā semōrzo nyxe-rū unaza yxebe. ezi ize šamai a alaxab geze hanan gēd bajarlan bodōd gunan buxain araha bytýgēr ošōd terēn-sō xeze ydēd dalain qjōrto xajaba.“ geze basagandā xelebe. basagan ezi bābai xojorō xalūn burdagār galdaza alād xēre xajaba. dalain erjēr axajā b'id'irze jababa. balbānad zolgōd „ende tulamtai sagān mōngō unagāhan, namada olozo asarza egtl“ gebe. balbānad terēn'i muxarūlza erjede asarza ogebe. ternē gertē asarza xubxai sagān jaha oro debt'ixer dēre delgēze xelin' xel tēšen, garin' gar tēšen, tarxin' tarxi tēšen tab'iza xebtýlēd, degelēre xušaza egēd, mor'ijō sergedē ujad, emelē xojor xont-xodo jabagša jabadalā bešēd „bod borxon bol'zūxai bolxomn'i. axa xoitō namajja by xarbārail“ geze xelēd jababa. gurban hamagan jirēd, mor'i tan'ād, gerte orbo. orōd degel yrgēd xarxada xubxai sagān jahan xebtebe. jixe basagan бага basagan xojor „b'id'i xýnei mexede jabanabd'il“ geze tēl'i basagananda gārād gazā gyildeze garba. tēl'i basagan „b'id'i ene daidada jirehan xoino xān xýn'i basagad-ād nege erdem xedēlgō ygei jynde jabaxamaib?“ geze bohologo. alxuād baina. egeše dý xojor hōršō texerze orōd, бага basagan

xel dēgūr alxuād, m'ināgār nege soxōd, bodo gēd garba. jahaṅ zalgaldād b'i-
 šāxa b'išāxa m'ixatai bolōd xebtebe. tēl'i basagan talda dūgār alxuād bodo
 gēd, nege soxōd garba. t'ixedē m'ixan'in dūrēd haja yxehan xyn šinzetei bolōd
 xebtebe. jixe basagan tolgoi dēgūr alxuād, m'ināgār nege soxōd bodo gēd
 garba. „ene ezi x̄nei tarxi dēgūr jynde alxunabši?“ geze xelegēd bodobo.
 bošo gazā garša mor'itojō zolgoldōd, emēlē xojor xonxodo egešeje bešehan
 bešeg xarza jixe uilaza udān hūba. gurban hamagan saja šanād „baha enem-
 nai xaišā ošobob?“ geze gertē xeze abādaza saja xamta ūza, t'igēd xamta
 xonozo, annūrta jixe jabadag. zērde mor'inō xulmalzama šexenhan xoišo, xon-
 dolzomo ūsahan ur'āgša an ašaza jirdeg. t'igēd annaza jabaxadā oi-sōgūr bod
 borxon bol'xukai xoigūr oroigōron n'ideze jabadag. „ši men'i egeše-xadā
 xub'ilā, men'i egeše b'iše-xadā by xub'ilā. b'i šamaija xarboxam!“ gebe. „axa,
 namaija by xarbal“ gēd egešen bolzo garša jirebe. egešetei oi-sō ambār
 bar'iza egēd xaxad olzojō egēdeg bolbo. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō
 enemnai jytei bolobo? xaxad olzon jynde dutaba?“ geze. negete malagārta
 annaxajā jabaxadan mor'in'in hylde utaha ujad, utahanā zyūr bar'ad, xoinohan
 daxaza ošobo. oi-sō xulai mergen ošōd, nege ambārta orōd, tamxā ahāgād,
 sāsā jababa. gurban basagan ošōd, tere ambārta orbo. orxodo ur'aiṅ xamta
 jabāša xurga nogōn d̄yxei hūna. „x̄rxyi, oi-sō gansārā hūgād bēhēdē x̄r-
 hatāš! nāšā jirel bēhējē yzyle!“ gēd bēh'in' yzeze baixadā nege hamagan'in
 šanaga-sō yxer tūlga xailūlād, šixen-sōn duhāgād, duhāxalār xurga nogōn
 d̄yxei yxebe. yxexlāran sāšin tyl'xēd garša xar'iba. ydeše xulai mergen gazā
 jirēd „egeše garša jirēl ašā temē būlgalsal“ geze dūdaba, ygei-xadan gerte
 orxodo yxēd xebtebe. xūrsag'in' xēd, gunan bugain eberte bar'iza ujabā. „ši
 namda dala xyrtērē xaragdaza jabārail“ gebe. t'igēd gertē olzojō bultin'
 asarza jirbe. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō enēnde olzojō egēdegād menē
 bultin' asarza jirbel“ geldeze jixe maṅguba. daxin annaxada tere buga xazū-
 gāran xaragdaza jabadag. t'igēd xaragdaxajā bol'ibo. negete zor'igūta xonon
 b'id'irze jababa. oroī ydeše ail'i gazā tudād, šagābar'ta ošozo baixada, nege
 xegšen ib'i b'išāxan basagan'i uilaxada tālaba „xulai mergen nagasataiṅ,
 xurga nogōn d̄yxei exeteiṅ, xarza m'inā bābaitaiṅ!“ geze tālaba. gerte orbo.
 „sērteṅ gerte jynde orzo jirēbš? jaba! gara sāsāl“ geze yldebe. „ene basagajā
 tālxadatnai haixašāza orzo jirēb!“ gene. „baha daxin tālagtuil“ gene. t'igēd
 tyr̄šxin johōr tālaba. tere xurga nogōn d̄yxei gēše tanda xānahān jirehim?“
 geze hurna. „sūlgan dēremnai xūrsagtai yxehan xyn xebtē. terēn'i gertē asarza
 yzexede šixen-sōn yxer tūlgaṅ baigā. terēn'i ol'irbōr tataza abababd'i. t'ixe-
 den jō jōlōd bodobo. bodoxodon xarza m'inā geze xyb̄yndē hamagan bolgozo
 egēbēbd'i. t'igēd basagatai bolhon!“ geze zugālba. „tere b'ir'i xyb̄yntnai
 xānam?“ geze hurba. „terde ošohon!“ geze xebe. xoinohan terde ošozo
 egešetejē zolgoldobo. t'igēd gertē xar'iza jargaba.

zailajā mešxexē toxoin xyb̄yn mūxan gēše oixondo garza jirē. t'igēd
 zailajā hōrgen abāša jadā. t'igēd ērō n̄ze jirē. ternei xoinohan zon n̄ze jirē.
 ternehan xoišo tendē hūza baigā. tendē edeze jargaza olon bolzo baigā.
 ternehan bargazanda jorgōn ɔrxē bulgad xyn jirē. jāragta gēše gazarta hūgā.
 t'igēd xamnaganda xāšūlād, malā dēremd̄ylēd hōrgē n̄ze garā. ternehan
 xoit-tē gušād ɔrxē bolzo n̄ze jirē. t'igēd xul'i ygei nojo ygei baigā. t'igēd axa-
 dan baida xojor irx̄y garša, zaihan uxāza abša jirē. nojotoi bolzo xamnagandā
 bul'igdaxajā bol'izo, ternehan xoišo zonin' n̄ze jire jirehār olon bolō. t'igēd
 xamnagan'in bul'igdād, n̄ze garā. xamnaganai zygei taišā geze baigā.
 tere xartai bexel xyn baigā. t'igēd-le bur'ad xyn xamnagajā yldēd jar-
 gaza hūgā.

urda sagta bajadta nojodto hūza jabāb. dolōtoidō xon'iso manaza jaba-
 dag baigāb, xegšen izitei. ternehan xoišo xegšen izi daxaza jabadag baigāb.
 t'igēd-le arban gurbatai boltorō x̄ynde hūza jabāb. arban dolōtoidō xadam-
 naza ošohon baigāb. xadamdā jabād-la, xor'i xyrēd, hōrgē xar'iza jirēb. tere
 xadamdā-xadā jixe xaršalūlza jabāb. arban jeheteidē basagatai bolhon baigāb.
 tere basagam xaxad jil bolōd yxehan baigā. gyzēn-sōgō basagatai baiza
 xegšendē jixe soxūlza baigāb. t'igēd-le basagam yxēd, gertē gurban jilde
 ebēdēb. gertē gurban jilde ebēdeze edegēd, xor'in tabataidā nege basagatai
 bolōb. baha tere basagam yxehan baigā. t'izel baiza jabahan xym-dā. xor'in
 jeheteidē nege xyb̄ytei bolōb. tere xyb̄ym menē b'i. gušataidā nege xar'i
 bolhon baigāb. tere xegšenn'i yxehan baigā. xyb̄ym nege nahatai ylē. t'igēd-le
 ind'ib'idālār gurban jil hūgāb. t'igēd bulag geze art'el'da orōb. art'el'da jil
 baigād, xomūnda orōbd'i. xomūnda orohār dē:bōn nogōjō gešxexe jabanam.
 xolxōzdo orxohan xoišo xedemer'i xelsēd jabābd'i. ɔngoregše jilhan xoišo
 exener xedemer'i xēb geze jabadag-āb. ɔngoregše jilde tarāskinā jirze d'il'igād
 geze exeneri telegēlēgše olohon baigā. tere gušan jorgōn xyn xehan xede-
 mer'in tere ogorōd tar'abd'i. dolōn p̄yd arban hynte xortōbxo xajābd'i. xabū-
 sa xajābd'i. xomūnain gazar dēr argāha ynehe adxābd'i. t'ize baizal xedeme-
 r'ilēbd'i. nege gā ob'ēs xajābd'i, nege gā šen'ise talxa xajābd'i. sel'pōdō gušan
 taban p̄yd xabūsa egēbd'i. surgul'in int'irnāta taban p̄yd xabūsa egēbd'i.
 nege arban p̄yd xortōbxo egēbd'i. tize baiza xedemer'i xehan gēšēbd'i.
 xor'in p̄yd talxa krāsna obōzdo gārga abāša egēbd'i. ylegše talxajā menē xojor

gā talxa xajābd'i. mēnē jilde guṣād pūd' xortōbho xajābd'i. xabūsa, tamxi xajābd'i. xojor zūn solxōboi abgl'igāsa abāhamd'i. deṣeṇ solxōb krāsna nar'ādxa geze saml'ēte badar egēhamd'i. ene exenerei xedemer'ileheṇ orbōto ene baina. eṅgerēgṣe jilde guṣaṇ nege ondo jāsl'i n'ēhaṇ baigābd'i. xor'in багаṣūlār n'ēgēbd'i. t'igēd exener jixe tuxaṣarū bainabd'i. tere ogrōdnai jixel baina. багаṣūlā adūlxadā tuxaṣaraza baidagabd'i. jāsl'ida egē-xada багаṣūl jixe seber baixa geze hanadag bainabd'i. teremnai xyṣen dērē bolzo egēdeg ygei baina. t'imel baidagabd'i-dā. jyme oilogxōr jixe бага bainabd'i. bainabd'i. manai ende manda xelze oilgūlza eṣe xyṇ xomor baina. exener t'ine. zalū dōgtor b'i-xadā, jixe hain baixahaṇ geze hanadagabd'i.

4

Altaṣa mergen.

altaṣa mergenei gergen'in jixe haixan xyṇ baigā. tere gergin abxa geze xenter xān jixe oroldozo jixe muṣxaldaza baina. xyden xonogto dubūnai tarxida garṣa, xyden dolōn, gurbaṇ dolōndo xor'i nege xonogto muṣxaldā. tere altaṣa mergen bul'igdaza daragdaba. t'igēd gerten jirze tere gergin abādxam gene. t'igēd bolbol „namda men'i gergen bolxūṣ?“ geze hurna. t'ixeden „bolxo ygeibl“ geze xelebe. t'igēd bolxo ygeib gexeden n'ydin' huxalza abād, tēmer bōṣxi-sō xāza orxino. t'igēd tēmer bōṣxi-sō jabaza jabantarā, xybṽtei bolxo bolno. t'ixedē tēmer ojōr'in sēmē soxizo garna. t'igēd tere xybṽn'in butain ṣorgol'zon dēr garna. tere gargād „xybṽn bolxo-xadā butain ṣorgol'zo id'ize xyṇ bolōroi-dā, tṽnei bolxo ygei-xadā butain ṣorgol'zondo id'ylērei-dāl“ geze xelēd-le orxōd jabā. tere zēr'i tūza jabaxadan nege dāgaṇ gansārā orqilozo gyize jabaṣana. tere izijē eze ygei herde xāna-dā. tere xybṽn'in butajā ṣorgol'zo id'ize xyṇ bolno. xaiṣan geze xeltei bolgōb gexede tere dāgaṇ hyl delēhendē ṣyrgelze xelde orūlna. t'igēd tere mor'in ezen xojor bolzo, bol'zūxai amnaza xōlojō olno. t'igēd tere xybṽn arba naha xyrze, an gerēhe bar'iza id'ine. t'igēd arban taba naha xyrne. zei, t'igēd tere esege,ē nomo hādajin' ēr'jē n'utagtā yxerei xor'ō-sōxi ṣebxe-sō xadalhana. t'igēd tere xybṽn tere hādajin' abṣa bejedē zebseg xeze jabana. tere xybṽn ailā axa dṽje gul'dxana. zei, b'i zēr'ijē nexexem gene. t'ixede taban zūn xy gul'dxana. gul'dxaza tere xenter xāndā oṣono. oṣōd „zei zēr'im eṣyṣ?“ geze hurna. „eṣe ygeibl“ geze xelne. t'ixeden tere xybṽn „ēmei erdemēr jadalsā-xadā erxein erdemēr bololsoji-dāl“ gene. t'igēd tede talda garṣa, jixe alalsān xarbalsān bolbo. tere xybṽn tere xājā darba. t'igēd tere zēr'ijē gedergeṣen abādaba. zei, t'igēd tere zēr'ijē abādaza tere zēr'ērē zēr'i xeze exetejē jargaza hūna.

Записи Л. Ч. Гомбоина

5

Derben an.

derben an jabaza baigā: xara gerēheṇ, temēn, ynegen, ṣono. tere derben jixe eldē. tedener amnaxa geze jabā. „jṽ id'ixemnaib?“ geze xelsēd „temē id'ijibd'il“ geze. temēgē alaxadā xara gerēheṇ'in-xadā m'ixajā eṣṣē. dotorō arṣaxā oṣō. ynegen-xadā ṣonodō xelne: „enēxen bērin' id'elejl“. ṣonon xelne: „ygei, bērin' id'ize bolxo ygei. xara gerēhemnai gārxal“ geze. ynegen xelne: „byṽ temēn bēretei imṽ?“ geze xelne. ṣonon „zā, id'ijibd'i-dāl“ geze xelē. ynegen'in' daxia „harxinsag'in' id'ijibd'il“ geze xelene. ṣonon' xelebe: „gārxa, by id'ijil“ geze. „haixan temēn harxinsagtai imṽ? id'ijil“ geze. ynegen'in' baha „del'jīn' id'ijil“ geze xelne. ṣono xelne: „by id'ijil oṣṣ gārxa“ geze. xara gerēheṇ m'ixajā otolzo dūdād, ṣono xentenei xazūda jirēd „bēren' xānam?“ gene. „byṽ temēn bēretei imṽ?“ — „harxinsag'in' jāgāb?“ — „haixan temēn harxinsagtai imṽ?“ — „del'jīn' jāgāb?“ gēd hurba. „demexei temēn del'jṽtei imṽ?“ geze ynegen xelē. „jāgāb?“ geze xara gerēheṇ badarna. ynegen xelne: „sād'xi zulbagar sagānhāṣ bolōhom-dā“. xara gerēheṇ ṣonojō dabtaza ar'ilna. ynegen'in-xadā m'ixajā gansārā id'ize dūdā. tere ynegen-xadā ṣibṣene: „igēd bejērē jṽ id'ixe beleib?“ geze. ynegen xadain xabsagaida oṣozo xebtege geze ṣbṣēd, tere xadain xabsagaida xebteze baina. tendē jixe udān xebtēd eldē. t'ize baixadā nege bugija zolgono. bugija zo gōd xelne: „b'i jixe eldezo baina gēṣeb'i. b'i ende baiza baixab. namaija ṣi xabsagai dērhan gyize jirēd mergezo alal-dāl“ gene. buga dērhan gyize jirēd-le, mōrēgxin tende ynegen xazū tēṣe gyize ar'ilna. bugan'-xadā tendē xyzṽgē bulgarza yxene. ynegen bugajā m'ixa id'ize baina. bugajā tarxi ṣulūn'i zabaharta abādaza xabṣūlna. t'ize baixadan' xara gerēheṇ'in' jirē. ynegen xelne: „ṣi jixe ṣinētei belei-yṣ? xod tataza abal-dāl“ xara gerēheṇ-xadā xod tataza abana. ṣangār xod tataza abxadā gederṣē unana. unād baixadā burgāha zūgād xebtene. burgāha zūgād n... geze baina. „n... geze baigā-xadā yxexeṣ, an gē-xadā jargaxaṣ!“ geze ynegen xelne. xara gerēheṇ „an genem!“ geze dōṣo xal'tarza unād yxene. ynegen-xadā xara gerēhejē m'ixa baha id'ine.

Записи Н. Н. Поппе

6

manai komūna-xadā m'inga jehēn zūn guṣaṇ 'ondo xabar n'ēgdehan baigā. t'igēd n'ēgdēd baitaran aimagai telegēlēgṣed jirze allain negen „azal“ komūna, manai ene „bl'yxer“ komūna, am'arā nege art'el' ene gurbaigi neged-xēd, nege byxel'i komūna bolgosoṇ. baigā. tende nege xojor zū garan ail bolōd baintarā, nege hara-sō xamtā baigād, nege zar'imn'i-xadā xedēgei eṣṣin zon bol'zo garād y'egṣe zonin „azal“ komūna „bl'yxer“ komūna xojor bol'zo halā. manai bl'yxer-xadā deṣeṇ naiman ail bol'zo halā. jṽn-dērhan halāb gexe-

den tyryn-xadā komūna n'ēxedē xaşlangār orulhan baigā. t'igēd hylde zon-xadā hain durārā komūnda orxo geze medexedē komūnhan garā. tere yjeden p'ir'igib jixe bolohan baigā-dā. manai derēn'i zon dunda eldeb əngin grypa bolozo zoigi jixe uimulā. tyn'i aimagai namai xorōnhan r'inçenō gedeg x̄ygi egēzə, manai bl'yxer komūnda el'gēhan baigā. mən tere r'inçenō jirze tere eldeb olon grypānūşa bol'ulza ygei bolgozo, derēn'i zoigi-xadan bultin ebten orulza, tere on-sōgō namarhan exilən er'gize ərjē hain durār komūnda orō. guşan negen ondo xojoj zū garan ail bolōd baigābd'i. mənə, guşan xojoj ondo zūn najan ail bolōd bainabd'i. tere garhan zon jyn-dērhan garāb gexeden negedexin — argan'izāca trudā izd'el'sene b'i bolxodon xedemər'i xeze jalaxa ygei zonūd garna. xojoxtin — ene xamzānai zygēr-xadan zondo xubāgdaxa barān xomor bolō. xamzānda jirehan barān'in-xadā gagsa eldeb olzodo gardag. tyryn-dērhan bolno geze hananab. jāxadā t'ize hanābş gexede, əmsin azaltan xereme ba eldeb olzo barād alād, xamzān ba olzın naimāşanhan bes sai teregyten'i dutamag ygei abād baidag. kolxōzain zon-xadā olzo ygei-zon met'i baidag geze. t'igēd tere xedē zoigi xarxadā daxaza garna. gurbad'xi p'rişinen — argan'izāca trudā izd'el'sene zəbər ba sag daruidan xegdeze şadana ygei. Imen̄yd dērhan xamtin azalhan xyn̄yd garna.

7

manai ene derēn'i somondo-xadā şazan jixe delgerhan, lama xuvrag olon baigā. tasag tasagārā bol'zo baigād, n'utag ber'ide nege nege gabza geze lama, gebşener ezelhan baigā. t'ixede derēn'i bultin gartā bar'ihan nege bajan bazar pāsuin, udāxa bajad nege xyden baigā. bajaxadā naimā xeze bajaxaxa baigā. annūr'i jixe xyldeg baigā. ortondo naimā xedeg baigā. nege būgai saşūr negen xermende xyrdeg baigā. nege hynte tohon taban xermende xyrdeg baigā. tere nege hynte tohon taban xermen bolzo baihan'i-xada bed'i medexe johotoi-bşebd'i. tere zərərē tede bajad j̄y xēd baina? tere-xadā tere xerme alahan zon jamar zon baigāb gexede, ene ger-sō hūza baihan batrāg b'idn'agūd bainabd'i geze medexe johotoi. mənə ene guşan xojoj on bolōd baixada olhon xerme olzomnai tere sagainaxid'i mexelegdeze bajad nege taban mənğen'i saşūrār exejē bol'izo ərīngē xamzānda əgeze, el'i medegdehan tāgsār xudaldaza, xeregselē bytēnebd'i. bed'i-xadā ugt'abr'in xub'isxalın erdem surgul'ārxi medxe ygei baibal, ene zəgərē olzo omogi bajadta mexelylxe bol'ihonō medexe johotoibd'i. t'igēd tere arban dolōn on-xadā xān unaza, erxetenei seregi exilze, arban naiman, arban jehən ondo xagān zasagai ylegdel ezerxeg generālūd zəbləlte zasag'i ygei xixe geze muskvā l'ən'inğrāşa zyg byr'ēse xal'sāg den'ikin mete xara şunalta xap'itāltantai negedeze, xydyi jixe xysē gargaza baixa yjede manai yḡy aradai xybyd ulān sereg part'izān azalşanāsa garhan ulān seregyd eb xamtin namai udardalgār ba mənəx'i daisan bolhon sagān band'id s'im'ōnov xal'sāg mete am'itaşa xilın şinada xyrtle yldeze gargagād baixada, manai zəbləlte gyrenei algazal jixe unahan baixada şine azalai zasalal b'i bolhon baigā. tere şine azalai jym gexede bed'i medene-bşybd'i. xān unaza erxetenei sereg grazdānska vojnā bolxodo

jixe fabr'ig zavōd maşina jixe emderhen baixa. jāxadā t'im bolhom gexede vojōno komon'izamai yjede xen'iş medexēr prodrozv'ōrdxo geze xul'in xax'irgabēr yxer maligi mor'igi abādaxa johotoi baigā. bed'i oilgoxo johotoi-bşebd'i. tende nege ailai ger dərxeđe şamahān uha erze baixa ygei, jirēd abādxa johotoi. tynşelen vojōno komon'izom gēşe seregei şanga xaxiralta-bēr xeregselē bytēze baigā. t'ize baixada manai endexi bajad manai zonoi dunda xudxāha xeze baigā. jym gexede, bol'šov'ig gēşe mū xul'i, bil'adag xul'i, sagān s'im'ōnov gēşe hain xul'i geze yge jabulhan baigā. bol'šov'ig-xadā tere zər'iş xōloi tezēxējē abā beşe. ezerxeg tyremxei generālūd xar'in xap'itāltantai am'ər'ixa mete am'itatai negedēd, zəbləlte zasagā unagāza, man'igi bogolşoloxo baigā. tere-xadā tere mənə men'i xelegşe ulān sereg krāsna part'izān gēşin aşa tusa-bār ene şine azalūn zasalal-bēr manai xotoin ba xedəgin azalūd degzeze xen'işxe medexēr xoto gōrdoi fabr'ig zavōd t̄yxēi edleligi bolbosorūlxā oron t'izōlo l'ōxko indystr'i geze xynde xəngəp indystr'i b'i bolozo, mənə xydyi maşina taşina garza, xedēde manda tere jixe bajadūn orondo kolxōz komūna b'i bolozo, tere men'i xelegşe tan's medehan. tere xyden zūn lamanarmanai əşərzo, terēn'i orondo surgul'i sudar b'i bolozo, ivrōpin erdem delgerze surgul'itan olon bolozo, edegē bolxodo xyn x̄yjē doromzol'zo, ede zəgər'in mēlzəlge ygei bolozo, mēlzədəg bajadnai dūhaza, xen's xyn erxe şelē abād-la, erdem surgul'itai bolōd baixada medexe johotoibd'i. t'ixede mənə medene-bşybd'i. xor'in taban onās exelze manai ende gazar uhanai tegşelber bolxo geze xedemər'i bolxodo manai n'utagai n'udargaşan gazarā tegşe xubāxa ygei geze manai zonoi dunda jixe xudxāha jabulhan baixa. şişelebēsy erden'i r'inçenei gēşe xulāg dalain xoināsa şaldagan ez̄i jirbe geze, xori monğoldo n̄yxē geze suglā xydyi-şege xehan baigā. tere erden'i bolbol lamanartai jixe ebte, lubsan batarūn gegşe lamın zəgər'iş xeresxōmdo orxo ygei geze, zarga xeze xydyiş jabadal xehan baixa. tereşxe jyme bytēgē ygei. m'inga tuxai tēxreg manai xeresxōmdo orhan baixa. t'igēd tere erden'i xori do n̄yxē geze baitarā, dēde zurgānda medegdeze gep̄y-bēr şeləlgədə garhan baixa. odō xar'i t'igēd xozom xor'in naiman ondo burnarkamz'em pravajav gegşe xyn jirēd, gazarai xub'jār'i bolhon baigā. gazarai xub'jār'i bolxodo mən xulāgnūd-nai gazar abxa erxeteibd'i geze, xedemər'i jixe xehan baigā, ag'itāsa xudxūr'i xehan baigā. pravajav xelxedē xulāgūdtnai gazarai suglānda baixa johotoi, zəbləlsexe dagūtai gehan baigā. t'igēd gazarai suglānda naiman ɔder'i suglān bolzo guşa garan mal alaza id'ihan baixa. t'igēd xozom xor'in jehən ondo azal geze xomūna n'ēgdeze, nexer arabzajav mezitov exilhan baigā. tere xomūnaigi exilxe yjede p'ergib bolhon baixa. tere p'ergib xaişan gēd exilbe gexede, udxan-xadā negedexi manai derēnde eb xamtin nam johosolon togtozo şadā ygei baigā. togtohonş baibaşa namūn geşegyner L'ən'in bagşin gol'şugamī medexe ygei baigā. xojoxti bolbol manai batrāgūd urdan xulāgūdta jixe daragdahān baigād, tere xorojō hanaza odō xulāgūdta temesexe sagnai jirbe geze, xulāgūşa zər'in dūhaxadā temsebebd'i geze oilgō. bed'i xulāgtai gagsa zər'in talār yxer malın dūhaza temsēxe geze oilgoxo ygei, bed'i ynexērē temsexedē ekonom'içeskin talār-xadā ulas tērin talār temsē

xeze bolxo baigābd'i. gurbadaxi manai t'ime sesen xulāgūd'tere id'ijologičeski pol'it'ičeski talārā medexedē zēr'dō araskulāčavan xylxe durtai. jāxadāb gexede somonoi zēblēl-bēr ošōd abtād baixada zēr'imnai bešegdeze, odō xari manai busa bol'zo exilbel, t'igēd abagtui xubāgtui geze baigād, tegynās gadana seredn'ag bedn'ag xojor'i dunda xudxagūr xeze rasxōl xeze eb tasarūlna. ene xedemer'i jabagsagār jamar šanar garba gexede, ene baihan zon'i medexer gušan ongūn exi-bēr odōš johoto p'er'igib manai exilēd, arba xor'in xyn bū bar'za band'id mete somsov'edei zas'idān'i degere nege sen'i xor'in taban xyny seredn'ag bedn'agūd'i songoxo ba songogdoxo erxe xasagād, tere-xy sen'ide n'utag byr'ide garza negezebel bolōd, negē zar'imnāsa toho m'axa abza id'ēd, zar'imn'i xulūgād, tere jixe p'er'igibēse dumda šadaltan aiza, mal adūsn'i jixe xorōhan baigā. algazalda zon sanā zoboxojō bol'izo xabtagai komūna bolxodo belez zēr'i suglarba. ygeitei baja ygei komūna bolbobd'i. šen'i men'i gexe jym ygei, tegše id'ixe, tegše emedxe bolbobd'i gēd, tere xor'in jehon ongoi segylhan gušan ongoi exēr nege zar'ima p'er'igib xehan araskulāčavan xehan zon manai derēnde nege nege xyn arba arban yxer alaza xudaldahan baixa. tere yjede xulāgūd al'ibā arga-bēr malā xorōzo eder sen'i ber'i oroldolgo xehan baixa. xulāgūdai zēr'ije l'ikv'idās xexe bolbo geze l'ikv'idās kak klās xexe bolbo geze, spošnā kol'igt'i-vizāsa bolxo geze xelsedeg baigā. terēnē-xadā bed'i xedogēde jixe burū oilgōhon baigābd'i. l'ikv'idās kulakā kak klās gēšemnai xabtagain komūna bolhon baixa xoino bolxo baigā. segylde-xadā bodoxodomnai manai derēnde xor'in jehon ondo yxer malnai zurgān m'ingā xojor zūn xor'in jehon golōv baigā. xon'in mal gurba m'ingā dešon derbe baigā. mor'in adūn naiman m'ingā jehon zūn jire baigā. menē gušan xojor ondo yxer mal bolbol xojor m'ingā nege zūn arban derbe, mor'in adahan jehon zūn najan nege, xon'in xadā m'ingā dolōn zūn joron xojor baigā. otepēde m'ingā negen zūn dalan nege xon'in, metepēde m'ingā derben zūn xor'in jorgōn yxer. manai derēn somon-xadā kolxōzdo orōd baihan ailūd derben zūn najan zurgān baina. kolxōzdo orō ygei əmsin azaltan joron xojor, xulāg arban naiman ail edēn-sohan il'gēgdehan baina. ene tōgōr bolxodo xor'in jehon on gušan xojor on xojoroi malūn tōgōr bolxodo mal jixe xorhon baina. derben m'ingā nege zūn arban taban ebertei mal xorohon baina. ene jynhan bolbo gexede tere jixe gušan ongoi p'er'igibte xorō geze medexe johotoibd'i. tere p'er'igib-xadā tere sagtā dēde zurgānūdāsa xemzejē abtaza zasagdasan baixa. t'igē-bšy. xyised sain bolozo zahagdaza šadagdā ygei baixa magad. edegē gušan xojor ondo gurba yjin batrāg jabahan ongōnov garma gegše nege in'etei, nege бага mor' toi im xynde sr'ēdstv projozvōdstvo xarā ygeijēr somonoi zēblēl ene men ongōnov gegšede xatū ašalta egōhon baigā. tendehan tegyn'i aimag xəngelbe. tynēs gadana bed'i ašibxa aldūr xibeša bytehan xehan manai jixe baina. jyndeb gexede, manai derēn'i somonoi derben zūn najan jorgōn ail eb xamtin azaldā orzo, edegē azalbān mašinūn xysebēr jabul'za baixada xedyi jixe dast'izēn'i sain baina. z'ornovoi kul'tūra arazr'išāiza šadahan bainabd'i. xor'in jehon ondo manai derēn'i somondo xojor eb xamtin

azal baigā. negen'in „azal“ komūna, xojortxin' „bulag“ art'el' baigā. t'ixede manai derēn'i somonoi pos'ev xor'in jehon ondo zūn gušan taban gā najan taban sōto baigā. gušan ondo taban zūn gušan xojor gā najan dolōn sōto, gušan negen ondo naiman zūn jiren derben gā tab'in taban sōto, gušan xojor ondo m'ingā xor'in jorgōn gā naiman sōto. ene m'ingā xor'in jorgōn gā naiman sōtohan komūna bl'yxer derben zūn xor'in jorgōn gā xajahan baigā. komūna bl'yxer gušan ondo āvgusta sarda dešon dolōn xaz'aistva b'i bolhon baigā. zūn jiren taban jodōg, zūn xor'in gā pas'evtai baigā. menē gušan xojor ondo zūn najan gurba xaz'aistva, jodōg zurgān zūn tab'in naima, ebertei mal naiman zūn dalan zurgān golōv, mor'in derben zūn gurba, xon'in zūn najan gurba, gaxai arba, arbād porōd'isto yxer buxa b'i. sas'jal'nai sastāv — batrāg xor'in gurba xaz'aistva, b'id'n'ag jiren taban xaz'aistva, seredn'ag tab'in naiman xaz'aistva, slūzašča dolōn ail b'i bolhon baina.

manai zatrudn'en'i jym gexede manai derēnde xoto gōrdohan xolo, sain mašina tašina xyised jirene ygei, eldeb mašinūn tohon al'ināpta ba busu-šu xeregseltei jyme jireze šadana ygei. enhan urda mesesē b'i bolxo geze xeleg-dēd edegē xyrtter ygei. t'igēd ene ed tavār, gutlai ula, xara arasa metin jym ygeideze kolxōzin zon jixe nastorn'en'i duran mūdaza, nege zar'ima xyn kolxōzāsa garza baina. xojortō — kolxōzin dunda gegerelei jabadal bes'ēde bolon gazēd un'šalgan bolono ygei. tynēs gadana ešōd trudā nōrmo virobodxo oilgono ygei. ene xedemer'ije jabulxa xyn ygei baina. ene metin trūdne mom'ēntūdta klāsovoi vrāg ērinōgē l'en'ēr agitāsa jabulxada kolxozin dunda jixe belez baina. ene metin dutū dumdaigi arai-kolxōz-sajūzāsa xyised oroldolgo xeze šadaxa xymyn jirene ygei. jirbeša naprāgt'ig dēre xedemer'ilezē yzē ygei. xaz'aistv'ina pol'it'ig bagār izučahan, opod bagatai xyn baina. n'utagai namin egyr kolxōzodo urkavad'it'il' exedē ērinōgē algada xedemer'ilē ygei, yseg nom mecexe ygei, ulas tertn ursaza baigā t'ikūčaja pol'it'igtai tan'ildā ygei, namūn gešegyd nere zygēd jabahan nege zar'imn'i il'genem. t'ixede urkvad'it'il'āsa kolxōzin udxa šanarigi yle oilgosnāsa, xojordoxi bolbol ešōd trudā, nōrmo virobodxijo xynde oilgūlxāsa baitagai, ērē oilgoxo ygei urkavad'it'il' baiza bolxo. enēgyr bolbōsa kolxōzin xedemer jixe berxe, kolxōzno māsa eldeb snabzēn'i ba xehan trudā zarplāša xyised gartā abā ygeiāsa jadagdana.

8

manai arb'izal komūna xor'in zurgān'xi ondo b'i bolhon baigā. ene komūnūn b'i bolxodo manai ene n'utagai buda sangadin gedeg l'en'ingrādin kap'irat'ivna kyrsede ošōd, gedergē jirxede manai dunda zugālan baigā. komūna b'i bolxo johotoi geze manai endexi nege xedi zon zugālād, āvgusta-sō yč'id'it'il'ne sabrān'i xēd, āvgustin xor'indo tere xor'in zurgān ondo ustāva batalulza abahan baigā. tere yč'id'it'il'ne sabrān'ida arban zurgān ail, jidōg-xadā dalan negen baigā. tere sagta bargazanai rajōn-sō šidxānai komūna majāg geze neretei b'i baigā. tere men xor'in zurgān ondo ugt'abr geze neretei bolō. xor'in zurgān ondo, xor'in dolōn ondo, xor'in naiman ondo ene xojor komūnhan beše komūna ygei baigā. tere komūnūši b'i bolōd baixada

zom-xadā t'igēd xarādī baidag baigā, ene jū tēxērhan zom-dā geze. xyn t'ime komūnda ordog ygei baigā. xor'in zurgān ondo ugt'abr-sō xojor xyn orō — batrāgūd b'idn'āgūd. xoito jil ugt'abr-sō xor'in dolōn ondo naiman ail orohon baigā. xor'in naiman ondo mārta-sō zurgān ail orō. xor'in naiman ondo janvār-sō enēxen oiro L'en'in'i komuna b'i bolō. tere L'en'inei komūnda jixen'in p'eris'il'ēn zom baigā. tende-xadā manai nege komunār urkavad'it'il' bolxīn nege xī ēgēbd'i. tere komūna dešen dolō naiman ail bolohon baigā. ternehan hylde zor'ig geze neretei komūna baha arban dolō naiman ail b'i bolō. baha terēn'i xazūgār burgal geze n'utagta sojol geze komūna b'i bolohon baigā. negel xor'in dolō naiman ail orohon baigā. tere xor'in naiman ondo tere derben komūna xedelen baigā-dā. xor'in jehon ondo xedelze baigā. tere komūnanūd sānhan jixe bolgōxo gexede sent'abr hara-sō savešān tatā, derben komūna negein bolxojō xelsexe geze. tere savešān dēr-xadā nege zar'imn'in durtai baigā-dā, nege zar'imn'in dur ygei baigā-dā. t'igebeše negedexei geze xelsē. xor'in jehon ongo barza garā-dā am'ā am'ārā. gušan ondo janvār-sō kolxōz-sejyzi pr'idstav'it'il' jirēd, tere komūnūši negedexexe geze f'ivrāl'-sō krjpnē arb'izal geze nertei komūna bolō. tende-xadā arb'izal komūna b'i bolxodō xamta spoļonoi kol'ig'iv'izāca b'i bolgōxo geze bajan goli homon'i najan taban porcēnte boltor orō.

mārta harda, apr'el' harda gedergē garā. garxadā tyrjūn zūgād ail baigā; gedergē garxadan naja garan ail ylē. bultanda gušan ongoi hylde zūn jirēd ail bolōd baigā. gušan negein on-sō xojor zūgād ail bolōd baigā. gušan xojor ondo xojor zūn arban gurban ail bolōd baigā; jidōg-xadā m'inga dalan gurba. sāsā arb'izal bolxodo xor'in dolōdxi ondo arban gurban ger bar'abd'i. xor'in dolōn ondo namar d'en' urzāja provod'ixodo xojor gurban ail jirehan baigābd'i. arb'izal gē terjūn b'i bolōd baixada; azal manai-xadā mal azal baigā. tarēn i b'iše azal-xadā xor'in taban porcēnte tuxaitai baigā-dā. gē terjūn jamar malin tyrjū bar'ixa johotoib geze xelsexede, xon'in azal doxōdtoi geze xelsedeg baigā. xor'in naiman ondo ejjil har-sō byr-sel'-sejyztei arban xojor jilei dōgovor xēd, zūn najan mer'inōs xon'i ašarābd'i. tere jilde taban mer'inōs asarābd'i. bygede n'ite āvgusta-sō zūn najan mer'inōstoi baigābd'i. t'ilēš bolbol yxer malā hain bolgōxo geze ſibšehan baigābd'i. ſibšehan baigād, nege taban n'ē, xojor buxa porōd'isto geze abābd'i. tyrjūnde nege n'ē abahan baigābd'i. mer'inōs-xadā tyrjūxīn xor'in naiman ondo slyšnoi kampān'ida tele ešēn garā. jāxadā gexede, tēxn'ig ryčnoi sljške gēšije medē ygein ušarār gansa arba jehon xurgatai-bolōbd'i. exeljūr xon'in-xadā jiren zurgān baigā. xor'in jehon ondo mēn ryčnoi sljčkije tēxn'ig oilgōn bolozo, zūn arban porcēnte xyrtter xurgad garā. terēn-sō-xadā dešen porcēnte yxē-dā. xoito jildē gušan ondo bahal mēn gem ygei garā. nō t'igebelēš bolbol yxedeg baina-dā. mer'inōsin xurgad yxedeg baina. manai palān i dōgovor johōr-xadā gušan gurban ondo janvār p'ervada taban zūn mer'inōstoi bolxo baigābd'i. tere palāngā dýregxe hanātai bainabd'i. sāsā eber mal-xadā xor'in jehon ondo dašin porōd'isto yxer abahan baigābd'i. gušan, gušan negein ondo telēn gem ygei abābd'i. tere tele-sōhonō arban tabād porōd'isto mal xubāza xudaldābd'i. tere mete-

sele mer'inōs-sōhonō xor'in jehon ongon xoīšo xudaldadag bainamd'i. ennehan tyrjūnde gušan ongon tyrjūn tēdi mal id'ixe, tēdi mal edelxe eđxexe geze manai pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv ygei baigā. xomūnūd-xadā jixe zondo-xadā t'ime jixe xyndetei beše baigā. tyrjūši ušarhan hainār xēdelxe johotoi geze xelsedeg baigā. mal id'ixede gamnaza oroldodog-baigā. pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv b'i bolxodō, arb'izal gušan negein on-sō zakonno pr'irōsto egeze šadā. gušan xojor ondo baha d'ir'igt'iv dýregxe hanātai baina. tarēn azal-xadā xor'in jehon ondo derben komūna gurban zūn dešēd garan kaz'ono, d'ist'ina pos'evtoi baigā. gušan ondo derben zūn arban xojor gā, gušan xojor ondo mēnō dolōn zūn najan taban gā ogorōdt'ē xūt'ē. ene mal azal dēr i tarēn azal dēr-xadā agrozo'o-tixn'ičeski jabūlaga бага baina. ušarin-xadā t'ime sp'ical'istanūd ygei baina. sāsā bolōd jirxede, malin emšeljūn oron бага baina-dā.

xor'in xojor ondo nege pl'ene avstr'ic v'ingēr'ic ene xaral'igūn n'utagta dab'irxai naimālaža jabā. t'ize jabatarā manai nege baša r'inčen tobčinov, tere zugalād, „ene uhanai kanāva on'ohon tataza bolxo“ geze xelē. t'ixedin „tatabal tati“ geze, „ši yze“ geze xelsēd, tere bašūn n'ekotoro ag'itvūd gul'dxād tere kanāva ex'ilē. gē tyrjū dōdo b'ijērē tatād xөгšlei aršān-sō orūlxa gehan baigā. xor'in gurban ondo xedemer'ilē. tere xedemer'i balai uhan garša egē ygei. xor'in gurbad'xi ondo b'elborōdov gēše gidrot'ēxn'ig jirēd, xөгšlei aršān zosō orūlan ygejēr, dēgūr tataxa geze yzē. xor'in derbed'xi ondo baha aškan gēše gidrot'ēxn'ig jirēd, uklōn'in jixe bolō geze бага болgōgō. tere kanāva yzēd, yzexeden xөгšl zosō uhan'in haja orōd baigā. nāšā jirxe baigād, modon xobol xehan'in modon gazar xojorō zabahar uhan'in garād enderē. nāšā jirēd, xairta n'ūrta baha enderē. tere kanāvār uhan xor'in taban on boltor jireze šadā ygei. t'igēš baixadan ene kanāva orxigdoxo t'igē. mēn tobšonū gedeg yxehan baigā. dōgūr tatād uhajā zalxa geze, dōgūr garxa uhan geze hurxada labxārav garxa gē. t'ize xelxeden aimagai dýrgeltin kom'it'ētūn pr'id'idāt'il' i aikomai s'ekritār Markizov gēšetei xelseze, dōgūr jabūlxa bolōd. xor'in jorgōdxi ondo xabar dōdo kanāvajā našan hendeze, mēn xor'in on-sō gušan naiman d'ist'ina tarēn tar'igdahan baigā. t'igēd tere p'erve učāstag jixe trjūdne, jixe berxe, tende-xadā dolgosrōčno kr'id'ite arban xojor m'ingan garā. tendehan xoīšo dōdo kanāvār xor'in dolōd'xo ondo zūgād d'ist'ina gazar uhalhan baigā. xor'in dolōn ondo nazar yjer jirēd, kanāvamnai xū gazar-d'i bolgōgō. t'igēd baixadan zom-xadā jydxemze bağatai baigā. xojor zūn tab'in pýd talxa, derben zūn taban zūn solkōvo egēd, baha dobrovol'no por'ādxār pozertovon'i abād, mēn xor'in dolōn ondo kanāvajā gedergē hain bolgōgō. xor'in naiman on-sō zylzen jabūlā. terēnhan xoīšo gasadārstv'ina kr'id'ite garā ygei. noidondo nege gidrot'ixn'ičeski pārt'i jirēd, okončat'il'na plān gargā. gušan xojor on-sō noidondo gargahan plāngārā zūn arban xojor m'ingan tēxer'igūn xedemer'i jabūlza baina. ene on-sō dýrgexe hanātai baina. mēnō gušan xojor on-sō taban zūn gā uhalād bainabd'i. gušan gurban on-sō gurban m'ingan gā tere kanāvārā uhalxa hanātai baina.

ГОВОРЫ ЭХИРИТОВ И БУЛГАТОВ ЭХИРИТ-БУЛГАТСКОГО
АЙМАКА

ГОВОР ЭХИРИТОВ ОКРЕСТНОСТИ СЕЛА ХОГОТ

1. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамашалова

1. tābar'in ezen tādagar xara,
tāgād jirxede balai xara (xyn'i hanān).
2. jixe yxer'i xebtehen gazarta
jiren jilde nogōn urgā ygei (xin hūr'i).
3. xendelen dēr xexesgei (jubūn).
4. taigada tagtar noxoi xusā (tarbagai hyxe).
5. orod nojon oroī sūrchai (bū).
6. m'ilar m'inagan n'ydetei (xurabša).
7. xem ygei bajan,
xel'i ygei seseñ (šōto).
8. der dor demei beşeg (zȳden).
9. bargazan'i yxer barūn xoişō belşē (meşen).
10. altan ajagai amahar zūza jadā (al'igajā zūza jadaxa).
11. xōr'bōr dȳren sagān mēgeteib,
terēn-sōgō xojor altataib (meşen, naran, hara).
12. monsogoixon şulūn
mor'inhon xurdañ (homo).
13. xadada dal'zagai gutahañ (şixen).
14. şir şir dūtai,
şixan bolsorō targalā (nōho ērxe).
15. ulānxaida gozōxoi orō (xilūsa).
16. oşoi sōşoi xojor
ȳr saisa n'uxaldā (mor'in'i ergen).
17. uta xȳn oroihon baragdā (zula).

2. ПЕСНИ

Записи А. М. Хамашалова

1

arbaṅ pyl̄g asarza
 arbaṅ d'ist'in̄ xaxaljil
 arbaṅ gerēr ebelze
 art'el' xomūn bolojil

xor'in̄ pyl̄g asarza
 xor'in̄ d'ist'in̄ xaxaljil
 xor'in̄ gerē ebelze
 xolxōs xomūn bolojil

2

yheṅ manai podpōl'ko
 ereṣōsxōr'in' jāxamnaib,
 yjeteṅ manai part'ēina
 il'šōnsōr'in' jāxamnaib?

3

yheṅ manai urūgā,
 ebedeg tulsa urgā,
 yjeteṅ manai hurā,
 edī bolso hurā.

4

maṣinajā duranda
 maḅgad mor'i uxar'jil
 marūsajā duranda
 xonon̄ enzeṅ zugālajil
 xos'ilxojō duranda
 xojor mor'i uxar'jil
 xon̄gor ṣarain̄ duranda
 xonon̄ enzeṅ zugālajil

5

sagāṅ mēngēṅ ten'jerte
 sol'ōd garhaṅ somol'ōd,
 sov'ed xūl'in̄ garn'ista
 zoḅōd hūhaṅ somol'ōd

xēxē mēngēṅ ten'jerte
 xēḅxineheṅ somol'ōd,
 xomon'is xūl'in̄ garn'ista
 zoḅōd hūhaṅ somol'ōd

6

esēṣ ūlā xorondo
 esē ygei xatarjil
 tul'aṣ ūlā xorondo
 tul'a ygei xatarjil
 kost'ūm negedēd xubsalji,
 xuṣūgā negedēd zugālajil

7

bodōd xursār n'idexe
 ulāṅ gyrnei somol'ōd,
 uha urūgā n'idexe
 ḅemberlēnei somol'ōd

8

galtai pōjos jireze,
 gazar daida doholgō,
 gazā Sesesēr bodozo,
 baixa kap'itāl xon'xirgōl

9

daida daida geldexede
 nartai daida geldejil
 turxāṅ turxāṅ geldexede
 sov'et-sōt'xi vrāgūd

10

vojenzācaja ydende
 visō manai metendē,
 barūṅ xoito aikōmdo
 nere manai metendē

11

pap'irōsōrō parjūljī,
 potōm sāṣin̄ zugālajil
 segerēdxē manai xarmānda,
 seberxemnai xazūdal

12

xelər geşxəd jabaxada
 xexə nogōn zəl-jima,
 xyrē xelsəd jabaxada
 őrēn yjeten nalagai-jimal
 ulār geşxəd jabaxada
 urgahan nogōn zəl-jima,
 ur'ār xelsəd jabaxada
 őrēn yjeten nalagai-jima.

13

xabarā medexe ygei hal'xilxa
 xabsal dērxi xabsagai,
 xabajā medexe ygei dailaldaxa
 kitai dērxi band'idūd!
 ebelē medexe ygei hal'xilxa
 eberēn xoito n'urgan,
 esējē medexe ygei dailaldaxa
 ol'xōn dērxi band'idūd!

14

arnai uhan'i şaᅇgada
 arātai şulūn muxar'ba,
 astal'noi xal'ibrēn xursada
 band'işa tolgoi muxar'bal

15

alag mor'ijō őrxizo
 ašatai maşina asarjil
 āzbykvē medexe ygei am'itanā
 āzbykve medexe bolgojil
 gurbat'xa Internasnāl,
 xul'ijā abahan komon'ismol

16

xuha modō tan'iza
 xultahāran' tan'iji,
 komsomōlō tan'iza
 kost'umāran' tan'ijil

17

bōr'in sāna donᅇgodō,
 boro xexyi donᅇgodō,
 bur'ād zon'in donᅇgodō
 komūna tēşe donᅇgodōl

18

xadain nogōn xal'ūrā,
 xada urūgā xal'ūrā,
 xadamal mēᅇᅇen sāza
 oroi urūgā xal'ūrāl
 bōr'in nogōn xal'ūrā,
 bōr'i urūgā xal'ūrā,
 budamal mēᅇᅇen sāza
 oroi urūgā xal'ūrāl

19

malgai ojoxo
 maşinain duranai,
 maᅇᅇadār xelxe
 manai duranail

20

arxihan beşi ūna ygeib,
 algahan beşi zugālna ygeibl
 yreidē mor'in xatarūza,
 yjeten b'id'i zugāljl
 tamxihan beşi tatana ygeib,
 tan'ilhan beşi zugālna ygeibl
 dombo bar'ād zugāljl,
 duran xudarā zugāljl
 haba bar'ād harbajjl,
 hanān xudarā zugāljl

21

darāb seme degelē
 darād jᅇnde hūxa-jim?
 darū sēzin zugāja
 xāᅇād jᅇnde hūxa-jim?

22

xor'in sagān xur'gajā
 xolbon baiza xatarjā,
 xōloi-sōxi zugājā
 xelen baiza xatarjāl
 arban sagān xur'gajā
 adxan baiza xatarjāl
 aman-sōxi zugājā
 xelen baiza xatarjāl
 oso-oso-oso-avaxim
 oborōno Sesesēr!

23

naraha modonoi zalāda
našan hūgād jaltalzā,
nādaša d̄yxeiṇ kazūda
axai hūgād jaltalzāl

24

tala gazar tar'ājā
tarāgtarār xaxaljil
tabaṇ jilei palān'ja
derbeṇ jilēr d̄yrgejil

25

uitaṇ xumūd ugalza
alag mor'i gutāba,
esēṇ band'id gul'daza
ol'xōṇ gazar gutāba.
anzahanai ošibxo
alag mor'in zoxōgō,
aikōm pārt'in ošibxo
Astāl'in'in zoxōgō.

26

xatar ygei mor'indo
xatū m'nā šamaixaṇ,
xar'jaṇ baihaṇ nādanda
jōxor zugā šamaixaṇl
gyidelteixeṇ mor'indo
gyremel m'inā šamaixaṇ,
gyrjelzexe nādanda
jōxor d̄yxei šamaixaṇl

27

toxomoi šinēṇ gazarta
toiron baiza xatarjal
tologoi dērxi sāzajā
xoišon xajaṇ xatarjal
burobkōmoi sekretār'
bur'adkōmoi Jirbānavl

28

šara seseg zadarza,
šaraldajā gojōgō,
šadamar yjeten gul'daza
šumas nādai zoxōgōl

xəxə seseg zadarza,
xəxərdein gol'i gojōgō,
xyb̄yd basagad gul'daza
šumas nādai zoxōgōl

29

altaṇ šāsina tatalga
ajār xoloia gorōdhoṇ,
am'itaṇ zon'i tatalga
onē hən'in nādandal
šabartai goldo šabartan jadalsāb,
šāzaaxui garp'intai arxidān jadalsābl

30

segēṇ segēṇ dubūja
seseg nogōṇ gojōgō,
seber haixaṇ šaraija
sentei marzāṇ gojōgōl

31

xara mor'inoi nemerge
xašadai maṅgadai berzēnte,
xan'i d̄yxeiṇ nemerge
axaiṇ dulāṇ tyz̄yrxel

32

xadada baihaṇ xandagaija
xarbād sāšan bolgojl,
xajāda baihaṇ ongijo
galdād sāšan bolgojl

33

sagāṇ budagtai stōldō
sailāb geze xar'ixab,
saixaṇ sagāṇ urgūdārā
zugālāb geze xar'ixab.

34

ajārā aimagta arestāṇ gomdoltoi,
art'el' xolxōsdo yjeten vesōlo,
ajāṅgaiṇ medehen arai-xolxōs
arai xolxōsdo rukovōd Ogon'ōvl
behejē šinēde behel'ji,
berejē zalūda zugāljl

35

xolōštoj sabajin šinede
xodo nazar baihaiš,
xor'in taban nahandam
xodo zugā baihaiš
malagajā šinede emedejt,
molodoi zalūda zugāljil

36

xara budagtai aftamb'il
xada dabā medexe ygei,
xamūn xolxōzin yjete
burxan geze medexe ygeil

37

oidō modon urgaza,
ogtorgodo tulna ygei,
oidō band'id suglarza
sov'ed xul'ija darna ygeil

38

baitahanai targija
baidag tēšen xeteljl
basaganai haixaija
nādan tēšen xeteljl
ei xē, ei xēje,
išō jaba, ei xējel
xon'inoi targaija
xonxōdortō xeteljl
xongor šarain haixaija
nādan tēše xeteljl
ei-xē, ei xēje
išō jaba, ei xējel

39

xendyi būjā yrgelze,
xedešelze garajil
xybūd basagadā daxulza
nādašalza xatarjl

40

xoito xada dereze
xorxoi tende baixa ygei-jim,
xodo xomūn bolzo
xulāgūd tende baixa ygei-jiml

barūn xada dereze,
baxa tende baixa ygei-jim,
baraṅ xomūn bolzo,
xulāg tende baixa ygei-jiml

Записи Л. Ч. Гомбоина

41

altan dal'ita tarbazan
abzaidā xūraidā il'ine,
abzail xūrain haidūd
altan habatajār šūjanal
xotoguil dal'ita tarbazan
xudansal xūraidā il'ine,
xudansa xūrain ebeged
xodol habatajār šūjanal

42

yxerēr bajan gazarta
ebedeg tulana šibxe,
yxibūdēr bajan gazarta
eder byr'i šūjanal
šāsain šara zulda
un'i ygei gerelxenl

43

mērən xangain šulūja
mēngetei šulūn geji,
mēnē jirheṅ dūxeije,
manai bergen gejl

44

baigal baigād xysteirxebe,
baihan tērem xedelgebe,
basagan dūxei xysteirxebe,
axain zyrxe xedelgebel

uhan baigād xysteirxē,
urgamal šulū xedelgē,
urag baigād xysteirxē,
ūšxa zyrxe xedelgēl

45

xotogoi mæŋgeŋ xolbōjō
xuramgaim telē zajāgā,
xoŋgor ŧara dŷxei
xudaguin telē zajāgāl

46

barūn'il tērmīŋ talxan
bazārīl sagāŋ sāxar-ŧig,
basagan dŷxein amāŋ
xudain gol'i xuzar-ŧigl

47

altan delxei daidi
al'irha nogōŋ gojōgō,
an'jar ŧara dŷxeije
altan marzāŋ gojōgōl

48

xānai xanxan xargui
xairār elehēr sardā,
xan'i jabahan dŷxeije
altār ŧuragār sardāl

49

ardal baihan ten'jerte
arbagail hara gereltei,
an'jar ŧarain øbsŷnde
arbanail altan gerelteil

50

xor'in ŧarga tyl'ē
xolōdxōrō golgūli,
xoŋgor ŧara dŷxeije
xuŧūŋ xŷrēr golgūlil

51

sagāŋ dalai xaraxa-ād
sarmain xada xalxalā,
sagāŋ ŧarai xaraxa-ād
sārhan xondōr xalxalāl

52

altan jirjēxein xonolgo
altarganain tolgoido,
an'jar ŧarain xonolgo
axai tanai ebterel

53

xoinohon jirhen ŷlen
xurail ŷlen gexe,
xur'imār jirhen dŷxei
manail bergen gexel

54

barūŋ xoino xen'xinene
bajal hūtai ogtorgo,
barūŋ xoimorto xen'xinene
bajal hūtai habal

55

tebŧēr dŷren al'irhan
teherzel baixadā baragdaxa,
tergēr dŷren dŷxei
xyrgŷlxede baragdaxal

56

baigal xoiŧō xelbērē,
barūŋ xoiŧō xelbērē,
basagad xoiŧō xelbērē
nādan tēŧē xelbērēl
zylxel xoiŧō xelbērē,
zŷŋ xoiŧō xelbērē,
zyrxen xoiŧō xelbērē,
nādan tēŧē xelbērēl

57

nādan nādan gexede
naŧilzaxa beje,
nādanai malgār bolxodo
ujaraxa bejel

xur'im xur'im gexede
xotolxoxo beje,
xurimai malgār bolxodo
ujaraxa bejel

58

kazagai ulaxai gudahār
xatarāb geze xar'iji,
xar'ia haixan urgūdār
zugālāb geze xar'ijl

ulān budagtai ostōlhoḥ
ūgāb geze xar'iji,
ugā haixan urgūdār
zugālāb geze xar'ijl.

59

narān xānam — ten'jerte,
nahataḥ xānam — nādanda,
ylen xānam — ten'jerte,
yjeten xānam — nādandal

60

ulaildaza urgahan
ulāganai barag,
ujarān baiza mor'dohon,
d̄yxei šamai baragl

61

mondorgoijo gojōbo
modo šulūn xojor,
mor'doxo teri gojōbo
monsog gelme xojorl

62

arbād yjetei xyrēde
adūja xāza m'irlulā,
arbād hab'iga yhende
habxag zalgād hab'irulāl

63

xudaraḥ xodovoi zagahuija
xudaldān dēre šilylē,
xongor šara d̄yxei
nādan dēre šilylēl

anğaraḥ xarza xermen,
andaldānda ilgulā,
an'jar šara d̄yxei
al'ādanda ilgulāl

3. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Понте

1

al'ādahan daida —
ender jixe atalgana,
xormoi dunda al'ādai.
mel'xihoḥ daida —
mөngөḥ tolgoi mөrөḥ,
mөrөdөmө daida,
xana šulūn xabsagai
xair šulūn zoxō.

2

enderērē udxallai
xөxөd'ei mergen bābai,
xөltei galzū ib'il
өлgөрө udaxallai
atalgan'im arban,
talxašim tabanl
urda b'ijērē udxallai,
jirxe šubūn jiberten,
xar'xa šubūn xan'itan,
untarša ygei zultan,
ur'ilša ygei širēten,
zailarša ygei širēten,
zal'irša ygei zultan,
tab'ia naiman taxiltan,
zūn naiman zultan!
t̄yn'i nāgūr udxallai
uhan xyr'ē oixon,
xuhan xyr'ē xudarāl
barūn b'ijērē udxallai
xor'ia šaban xongōdor,
xor'ia naiman šoşōlogl

3

xaintai xyb̄n dar'iba
odō bed'i nerelylleibl
unaxajā jadaxadā
unagan zērdeje unalaib.
өndөxөje jadaxadā
өngө torго xederleib.

ухеze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 malgaitaṁ xybṽṽ malās
 arai men'i naiza
 enge torgoṁ degel egleil
 am'idin-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzabl
 xojordxi naizam
 xyṁgeiṁ xybṽṽ oloi
 ухеze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 adūn-sō bar'iza
 unahaṁ zērde mor'i egleil
 arai men'i bajar beleil
 am'idin-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzabl
 ēmde emdeheṁ samsamn'i
 ēme xabšūrtai beleil
 t'ibiṣxaṁ jāxam'bi?
 am'idin-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 nexedē xoino hunabab.
 gomdoxo gomdoln'i
 arbaṁ tabanā nahanda
 al'ā dunda yxeleibl
 xor'in tabanā nahanda
 hal'xai dunda xosorloibl
 eteg dēre bolobol
 yrehe ygei xosorloib,
 āl'i dēre bolobol
 adaha ygei xosorloibl
 arai men'i gomdol beleil.

4

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanadn'i
 xer mende hūnata?
 oido xebteheṁ bejīm
 orgoiṁ dūnda bodoloil
 xēre xebteheṁ bejīm
 xesēṁ dūnda bodoloil

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanadtā,
 endorēre ṣubūṁ bolzo
 elgērē gerēheṁ bolzo jabaxadā
 xarahaṁ yzehenē xelejil

5

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanad
 jilxeṁ tanai bolbol xatū-dl'i beleil,
 jiber manai xurdan-dl'i beleil
 barūnai ṣolmod xyl'jedeze,
 zṽṽxeṁ xoiṣō bolloil
 zṽṽnei ṣolmod xyl'jedeze
 barūxaṁ xoiṣō bolloil
 ṣonoiṁ yden xāgdaza,
 ṣolmoiṁ yden nēgdeleil
 ṣimxeze id'ixe joho bolloi,
 ṣibeneze xelsexe joho bolloi
 xara hen'i bolobol
 xara noxoi xusaxa ygei joho bolloi,
 boro hen'i bolobol
 boro noxoi xusaxa ygei joho bolloi
 t'ibiṣxaṁ jāxamb'i?
 xadaiṁ ṣulūn'i xamxarsarā
 xartaṁ bolbol hādxa ygei-bze,
 bōr'in ṣulūn'i bulgalsarā
 bortōṁ bolbol hādxa ygei-bzel

4. ПРОЗА

Записи А. М. Хамшиалова

Aidūrai mergen, Agui nogōṁ dṽṽxei.

guṣaṁ gurbaṁ bazārtai, gurbaṁ gūl'i burtātai, gurbaṁ jatāza hertei,
 odoṁ būral mor'itoi. odoṁ būral mor'ō altai taig'is arda arbaṁ gurbaṁ
 hogōnōr tab'ina. tere ezenē xṽṽr oilogxo mor'in baina. unaxam gexeden
 xyrēd jirxe mor'in baina. xazū-tēhaṁ xarxada xadad'l'i, xamar n'yden
 xojor'in unagan-dl'i. „adahan'i m'ixa id'i id'ihēr arā ṣydem ṣalaba. an'ja
 m'ixaṁ zēlen. an'ja m'ixa id'ixem!“ gē. odoṁ būral mor'in jirē. mor'inō
 jirxlēr hādag xurmagā axaba. t'igēd jababa. agui nogōṁ dṽṽxei toxo-nogtō
 xemneze, torgo esxeze baina. al'igandā xemneze alta esxeze baina. suxai
 m'ināja, ṣab gexen dūgdād, sōe derōje xaṁ gexen dūgdād jabād-ṣaba.
 jabahaṁ bejērē mangad axatajā zolgoldō. dalan taban tolgoitōi dal'izi ṣara
 mangadxai tere daraṣxaba. mor'in'in hādag xurmagā xubsahatajin abṣa jirē.
 gazāgā jirēd insagāgā. agui nogōṁ dṽṽxei garād jirē. „axaimn'i xāna orxōd

jirbeš? ge. t'ixlēr'in' mor'in'in xelebe: „dalam taban tolgoitoi dal'izi šara mangadxaitai dailaldā“. agui nogōn dŷxei tere mor'ijō unād axajā jaha yzexeje ošobo. ošohon'in axan tende jahan bolōd daragdād xebtē. axajā jaha abād angain ulān xadada xadalgā. tere xadajā garša jalxa ygei baina. t'igēd mor'in-hoñ hurna. mor'in'in „b'i garxab“ gene. tere xada doron šuhan gorkon, jahan darxi baina. terēn'i yzeñ gehan'in mor'in'i jahan, xŷn'i jahan baina. tere jahaija bejedē bar'ād yzeñ gehan'in bejehan'in, jixe baina „zei, ene namahan ylexe am'itan yxē“ ge. ze, mor'in'in „b'i garxab“ ge. gydērgē eđeřšm gazarta suxar'a. t'igēd-le tere mor'in'in jabā-xim-dā. „xabšaxajā medēreil“ ge. xaxad eđerte jabād, xaxad eđerte xidē. xidehan bejērē tere xada dēre urda xelērē goxolōd baišō. t'ixlērēn bejērē damzād garād mor'ō abā. garād baixlārā mor'in'in xelebe: „negel bagtai talda jabajbd'i. tende mōxñ xara uhan baixal“ geze. terēn'i dēre ošōd tere mōxñ xara uha udxād, mēnēxi dorō xebtehan jahan dēre xajaba. xajaxlār'in' xū edegebe. „zei, ene jamar hain xŷml ze, xezēn xereg jŷmde daragdan ygejēr jabaxal“ t'ize eřer xelebe-xim-dā. xoito mor'in'in xelebe „gurban jalgain sāna garxabd'i. zed habartai, zēgen n'urtai hamagan sai busalgaza baixa. tŷn'i darā-xadā sāšan dain baixa ygeil“. tendē ošon gehan'in sai busalgaza baina, xōbšōr xudxaza baiza. „ene jū busalgābš?“ gexeden „ełedhan xŷnde ełe beldēb, undarxahan xŷnde uha beldēbl“ ge. „udxiš-tā nege xōbšol“ tŷnē abād duhan gehan'in gaza-rū dērzē oršō. „xoito udxal-dāl“ ge. t'ixlēr'in tŷn'in terēnē zaxa-rū xeze orxō. t'ihan bejērē jababa. sāšā jabxalār'in tere izi dar'xi sagān azargatai baina. tere azargin' yldē, hen'i-ši eđer-ši yldē. t'ixlār'in xete-šohan saxūrā gargād šibšēd xajā. xada bolōd būba. t'ihan bejērē xān bābaidā ošozo orō. yxehan xŷje bodxōxo, ygeirhan xŷje bajazūlxā basagatai baina. „jŷnde jirēbš?“ ge. „ygeirhan xŷje bajazūlxā, yxehan xŷje bodxōxo basagatai gexi dūlza jirēbl“ ge. „zei, basaganda xeregtei-xadā ydxe jahaxadan eđon xeregteil“ — „jamar eđon xeregteib?“ gexeden „xān gerdein eđon xeregteil barū urda b'ide zandan modon b'i-ima. tendehan ošozo asaral“ garād-la jababa. nege daida-sō orxodon šurgalzaija xara gēřehēn id'ize baina. tŷn'il-xadā nomojō tataza xarbašxana. t'ixlār'in' gurban tahalag šurgal'zan'i xān garša jirbe. garša jirze-xelebe: „albatijm dolo id'ize baihīma. jamar hain xŷn jababašl arbañ jil'i anda, xor'in jil'i xuda bolxobd'il negel jadahan gazartā namajā xelēreil“ t'igēd-le sāšā jabā. mēnēxi xān gerdejē baihan gazarta xyrēd ošobo. ūrgai-sōn' gurban xybŷn'in baina. negen'in uilād, negen'in n'ēgēd, negen'in dū bar'ād hūgā. „izi bābaitnai xānab?“ geze hurba. „man'ija ene yšt'i dain id'ixim. t'igēd ogtorgodo degdeze garā“. — „ši jinde uilābš?“ — „mēnē yšt'i id'ximl“ gebe. — „ši jinde dū bar'ābš?“ — „malgār yšt'i id'ximl“ — „ši jinde n'ēgēbš?“ — „nēgēder yšt'i id'ximl“ tere urda b'ihen'in mogoi garša jirēd id'xe baigā. yšt'i mogoi garād jirē. tere modo eđon garād id'xejē jabaxadan' nomojō tatād, tarxin taha xarbašxaba. eđi šinēxēn šuhan jirēd man'jalaidan' n'āldašaba. gurban sŷdxe xaraxui bolō. tere xōrondon mēnēxi xān gerde šubūn teņgerhan orzo jirxeden' xybŷšin' haixan baina. „ene men'i xybŷši alūlxajā baihīmaiija aidūrai mergen xybŷn alba. enēn'i edegēxeml“ gēd, mōxñ xara uha asarād dēren' xajād edegēbe. bodxōgōd zugālaba. erte

xadam bābaidā jirē. xadam bābai xojor eđe erē. xojor eđē ege-dā. eđē asarād ambārtan' tyšŷlxeden' ambār'in' xelteigē. xojor-tēhan tyšŷlē. „asarālb'i-dāl“ gēd orō. „garād abiš-tāl“ ge. garād xarxadan' gazā xaraxui bolzo baigā. nege syšēg-sō talxain' šŷd xudxā. „terēn'i ilgīš-tā xojor tēšen'l“ ambārtā orū-lād xāgā. mēnēxi šurgal'zanai xajā „tuha xiš-tā, jiriš-tāl“ gebe. šurgal'zad ebel'ze jirēd, talxai ilgaza xajā. ertēr dū bar'iza hūgā. orōd yzexeden' ilgaršōd baigā. „zei, ur'ai zalūda tezēhan noxoimn'i xub'ilza gurban n'urgan'i sāna xebtene. tŷn'i garša asar-lāl“ gene. terēnden' ošobo. ošōd xarxadan' xazadag xara būral an baiba. terēn'i hybejē jadaba. xan'jm dolōn darxaija šibšēd borxobšo genze xojor'i xŷlebe. tŷnē šibšēd dēren'i xajaba, „ene borxobšo amandan' orōroi, ene genze xyzŷnden' orōroil“ geze. „ene ara sagān xānda aidūrai mergen xybŷn'i garxada jixe gaixāham. tere xybŷn ši-yš?“ — „b'il'b'i-dāl“ — „ene namai jāxa: genzelēbš?“ ge. — „xartagai xānār xadam xexem. tende asarxa geze xelēl“ ze, t'igēd jabā xetl'd. xānā gazā asarād ujad baina. orōd „ene noxojō abital“ gebe. garād xarxadā xān bejērē aiba. „ene derēmnejmni eřelīn tahatād egiš-tāl“ gebe. borxobšin' abād „ene derēmneš eřelīn id'is-tāl“ gebe. adahatajā maltajā albatatajā dolo amandan jirze orbo. „zei, ene noxojō baihan gazartan abāša tab'is-tāl“ gebe. t'igēd xur'im ošoxo bolōd baiba. „ur'ildā xexel-dāl“ gebe. „jehon šolmolōr ur'ildaxas-tāl“ gebe. urildaxa bolōd baixadā ur'id ošōd gal tyl'ēd, m'axa šarād id'ize baina. šolmod xoinohan ošobo. ene tyl'ēn ygei im baina. šolmod ošōd gaixana. „tyl'ē xānahan ababaš?“ — „emēlē tyl'ēbl“ — „m'axa xānahan ababaš?“ — „mor'inō guja egseze abāb“. tede šolmod barandā mor'inō guja abād šarana. ur'ildaxalārā aidūrai mergen xybŷn urtaza orzo jirbe. t'igēd nāda xebe, arxi ūba, bar'ildā xebe. „bar'ildānda bodxošl“ gebe. bar'ildaxa bolxodō sēzejē šālār ujabā. xybŷjin' xajaza orxō. ze, t'igēd xur'im tēxōrne. xān xŷn'i xur'imda baran tēxōrne. t'ixeden xelene: „zalū xŷntnai ešelze jirxe. ešelhan xŷntnai jirxe ygeil“ untaxa bolxodō xelebe: „xadam bābajā gerte zoš:xo ygeil“ geze. t'ihēn bejērē daxūlād jabā. „tēxōrēlhan gazartam xonoxoš, šixe jabahan gazartam jabaxašl“ gēd „ur'id ošozo, ger malā hergēxeml“ geze urtan jirē. ze, t'igēd jirbe. axajā jaha barūn hūdal dēre zošōgōd tab'iba. bejērē xorgolōd baiba. mēnēxi xadam basagan orzo jirbe. orzo jirēd xaran gehan'in xobxo urgašahan jahan xebtene. „mexetendē mexelēlēb, goxotondō goxolūlābl“ geze, tamxā tataza hūna. hūza hūza bodōd dēgŷr'in' nege alxād gazā garana. mēnēxi jahan'in haixan bolōd eblēd baigā. xoito alxād garana. m'axatai bolōd baina. gurbad'xā alxād garxalār'in' am'itai bolōd bodōd-šobo. „jamar udān untabab'il“ geze bodobo. mēnēx basagan „xēn gēšēb-ši?“ geze hurā. „aidūrai mergen xybŷml“ gebe. gazā garxadan mor'in'in baina. „agui nogōn dŷxei xānam?“ geze hurā. „šamajā ešexe geze tergelēl“ gebe. — „tergelxe baixa ygei-dāl“ geze argadaza asarā. mēnēxi izi hamagan bolzo hūgā.

ГОВОР БУЛГАТОВ ОКРЕСТНОСТИ УСТЬ-ОРДЫ

1. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

xada dēg'yr manarhaija
 xara hal'sin sairulā,
 xamag zonō hamarhaija
 sajūz molod'ōzo zošōgōl
 ajalgān'i amanda,
 xuxalgān'i xušūnda,
 xolbō çāsīn xarmānda!

2

xara šoroi gehemnai
 xara mor'in'i zadāça,
 komun'is xul'i gehemnai
 komsomol'i zadāçal

3

sovnorkom'i ydende
 selē manai tende,
 soxob erēn sārhandā
 nere manai tende!

4

tēmer xazūrā or'izo
 xabtai zādxa abibd'i,
 tyrynsi tyxe or'izo
 komun'is xul'i togtōjil

5

arbagai ebertei gērēhen
 abain zoijo šujulā,
 ajagtaixan xomsomolnai
 xara zoijo šujulā!

6

namātaixan modondo
 nar'in xexei dongodō,
 nazar'i hen'in nādanda
 šastai yjeteñ dongodōl

7

dorhō jirehen hōtoimnai
 dugšalgānda selderē,
 dūl'imgaixan gōlosnai
 dūlxa tama selderēl

8

sagān mēngēn sambārhatnai
 sailāb geze xar'ūzam,
 sar'ūn ime tavār'išdārā
 zugālāb geze xar'ūzaml

9

erjēd baihan daidamnai
 erje tēše toxomtō,
 Ize baihan molod'ōzotnai
 nādan tēše toxomtō!

10

ib'imnai erēgxedē
 el'igebšīn dulāgār ergehime,
 egē mēnē hanaxadā
 nerēn telē ergehimel

11

zertelzeme taiga
 zedēn doxoi jan'd'inā,
 zerge hen'i v'eçerte
 manai molod'ōzūd jan'd'ināl

12

zurād xajahan sv'eške
 zudanai modonōr tengime,
 gansaxan jabahan molod'ōzomnai
 xara zonōr tengimel

13

segēn xexē dubūja
 seseg nogōn zošōgō,
 sesen terhen komsomōl'i
 sēzen zugā zošōgō!

14

ende tende xaraixa
 erz'inxete velesipēd,
 erjen tatan zugālxa
 manai tanai sar'ūsagail

15

ulaixaza uragxa
 ulāgana baxatai,
 ujanǵal'za zugālxa
 sajūz molod'ōz baxatai

16

toxomoi šinēn gazarta
 toiron baiza xatarji,
 tolgoi dērsi sāzajā
 xan'sir jan'sir xatarjil

17

šiber šugui dērže
 šindagan'in ylexeš ygei,
 splošnoi komūn bolozo
 čūzdad ende ylexeš ygeil

18

arbād tergē xeleze
 ara xoišō garaji,
 arbād ɛrxēr ebleze
 art'el' komūna bolojil

19

sahan dēgūr jabaxadā
 šarga manai den'sē ygei,

sārhan dēgūr zuraxadā
 xurgamnai den'sē ygeil

20

xartūs malgain šinexende
 omēdē ygei jāxamnaib,
 kaval'ēr bejejē zalūda
 zugālā ygei jāxamnaib?

21

yxer bōmīn ygei-xadā
 yxen zula xānhā imāb?
 ynen sav'ēhī ygei-xadā
 splošnoi komūna xānhā imāb?

22

xarāsagaixan šubūnda
 xada geze ygei ime,
 komsomōl bolhon yjetendemnai
 burxan geze ygei imel

23

xoinō baihan gerōhije
 xarbād sāšin unagāji,
 xanadā baihan ongoijo
 galdād sāšin xar'uljil

24

dalai-sōši xulhanda
 daidīn šubūn erjemtū,
 dolōn sexetei dombūmnai
 stōl dēgūr tongoršōl

25

bōr'i dērsi tar'ainda
 byrteg geze ygei jime,
 bol'šov'ig bolohon yjetendemnai
 b'urakrat'izam geze ygei jime!

26

dalai-sögür tamarxa
dāgantnai jamar-xīm,
tanār manār zugālxa
zugātnai jamar-xīm?

27

xula mor'ia tyrgedeze
xodōg tergē endelbe,
xulāja xybūd tyrgedeze
turxān tēše zarūlbal

28

ergөн jixe xyr'edē
adahā xāza m'irlūlji,
ārbād m'ingād xulāgūhā
turxān tēše m'irlūlji

29

sagān tagša zavad'idlāb,
sailxīn tēlō zavad'idlāb,
sagān šoroi zavad'idlāb,
zugālxi n tēlō zavad'idlāb

30

erxū gōrod xološ gehān,
erz'ixete velesipēd xyrgyze,
yjeten manai xološ gehān,
p'ismō poklōn xyrgyzel

31

narta gazar nogōtoi,
komūnta gazar zugātail

32

bōr'ido xašūlahan xarguimnai
boldogtoi bolō ygei jāxamnai,
xulāgta xašūlahan bejemnai
komsomōl bolō ygei jāxamnai?

33

ebelde jabahan xarguimnai
nazarta jabaxa ygei gasal'antai,
menē zugālahan yjetemnai
nahandā zugālxa ygei gasal'antail

34

xoito xadai xarguilhaija
xašar'ig burūgā haišāji,
ene xūl'i togtohaija
komon'is L'en'inē haišāji

35

ulān plād ujaza
ulāxan šarajā zošōji,
ulān flāg yrgeleze
urxan komonār bolojil

36

edertō jabahan abtamab'ilnai
ergөн trāgtar šibšēlgē,
edertō zugālhan yjetemnai
nahandā n'iskol'kōr šibšenel

37

emēlteixen mor'indo
eštej m'inā šamaiji,
egēd baihan nādanda
kyl'tyrne zugā šamaiji

38

xoinohō jirehen ylenhē
xurain orxī xyl'ēji,
xolhō jirehen yjetenhē
zugāja garxī xyl'ēji

39

xartūs xartūs malgaija
xadxād jāxai jabaxamnaib,
xara sēzēn zugāja
xāza jynde jabaxamnaib?

40

bōr'i dērsi manarhaija
boro hal'sin sairūlā,
bur'ād zonō hamarhaija
komsomōlin' sairūlāl

41

tar'ān manai ambārta,
tēbe nūdai sabrān'da,
galtai vogōn jireze
gazar daidaija doholgō,
splošno komūn bodozo
kulāgūhi doholgōl.

42

mēngēn bartāja n'ēxedeze,
mēnxē zojō gargajl,
mēngēn šydē n'ēxedeze
mēnxē zugā gargajl

43

xөгсөгөйхөн шүбүнхэ
хөгтөй шүбүн үгөй жиме,
хыбүн басаган хожорхон
инаг жиме үгөй жиме!
alair'i aimagta
alatin' beşeg delgerbel

44

golōštoj sabajl šinexende
xodo nazar baihai-dā,
kaval'er bejemn'i zalūda
xodo v'ēčer baihai-dāl

45

tyrjise xaxalxa
tar'āšūl'i trāgtar,
taltaišūl'i xybyd
turxān tēşe tulabal

46

yhemn'i hamnūrşā,
eber hamār hamnūrşā,
yjetemn'i hanagdā,
gazar xolo jāxamnaibl

47

ēbeldē ēbelēr baixaş ygei,
yjetēi zalūgār jabaxaş ygei,

xor'i mēngetei jabaxadā
xontōr'i xodo garāş ygeib,
xol'şortoi zalūxan jabaxadā
nāda xodo garāş ygeibl

48

şandaganā mēr-rō
şandan jaban geşxelji,
şagaitaxan xelōrō
eber seber xatarjil

49

seseş nogōn urgaza,
segēn dubū zoşōgō,
sesen tərhen nexernūdai
ene nāda zoşōgōl

Записи А. М. Хамашалова

50

xatartaixan mor'indō
xatū m'inā şamaijl,
xarjan baihan nādanda
jōxor zugā şamaijl

51

sojol dundā sojodoltoi
soxom jorō surxan'i-xa,
sovxōz bolon xamtarza
sacal'izam bolxon'i-xal

52

ulāgana urgaza
ulān dubū zoşōgō,
uran tərhen bejemnai
ene nāda zoşōgōl

53

lāmpain toltōijo nosōjl,
ajagtai zalū zugājljl

54

ajarād aimaştai Mārks L'en'in,
xul'idā berxe Kal'in'in Stāl'in.

55

jolō tulama sahandā
 jorō mor'in šilylē,
 jorgō xonogoi nādanda
 manai yjeten šilylēl

56

ostōl dērē xarxada
 otolxōr id'ēn jixel,
 ende hūgād xarxada
 zugālxār yjeten olonl

57

xuṣad geze hūxada
 xormoi manai tatūn'ja,
 xol'šorlōd zugālxada
 xōloi manai sarasūn'jal

58

xadahā garhan bulagnai
 xabtagai šulūn damzūrtai,
 xan'gajahā garhan d'ēmnai
 xotogoi sorgo damzūrtail

59

xondoloi sagān gerēhōn
 xoito zuda šūjūlā,
 xol'šorlōd zugāldag yjetemnai
 ene nāda šūjūlāl

60

xarajād uṣadxa uhaija
 xaršār jāxai xāxamna b,
 xan'sinād garxa xyrē
 šezedē jāxai xāxamnaib?

61

erbes baisa xaraixa
 erz'inxetei samaxādxa,
 erjen tatan zugālxā
 tanai manai zor'igoil

62

yzyrteixen modondo
 olog xexyi dongodō,
 yr saixa š.nēnde
 manai zugā dongodōl

63

modon tergen gehemnai
 modon tēl'in xyšenei,
 mondolzomo bejemnai
 at'is mat'in xyšeneil

64

xelēr geṣxēd jabaxada
 xexē nogōn zōlen,
 xyrē xelēd jabaxadā
 xyn'i zyrxen zōlenl

65

xadain nogōn xal'ūrā,
 xada-rūgā xal'ūrā,
 xadamal mōngōn sāza
 oroi-rūgā xal'ūrāl

66

xodōg tergēr xorjūlji,
 xudlār zugālza šūjūlji

67

zedelze urgaxa
 zedegene manai baxatai,
 zergeleze zugālxā
 zugā manai baxatail

68

bōr'i dērši burgāhanda
 bur'tag geze ygei,
 bol'šov'ig xūl'in erešēnde
 burū geze ygeil

69

jixe hemein dosōši
 jiren taban tahalga,
 jixe utahan behemnai
 jiren taban solxōboil

70

zaxain jalgain nogōjo
zadarxīn jixē xyl'ēnebd'i,
zaxain zalū Sesesēr'i
sacal'izmain jixē xyl'ēnebd'il

71

yxer'i turūn xatū-šijahā
ēbel'i mēlēhendē hon'zorxīma,
yjin yjeten v'isōlo-šijahā
ene zondo gel'mēsteil

72

dabxar tūra bar'iza
dalain xoino gaixūlā,
dabxar sāšan zugālza
ene beje gaixūlāl

73

unād-ši jabaxada ul'gamxan
olom darama mor'in jym,
ušarād-ši jabaxada ildamxan
uxā zāmar nēxer jym

74

amatai būgā yrgeleze
agnašalza garajī,
am'itan zonō daxūlza
aidūnaida garajīl

75

altan čāsīn tatalga
ajār xoloīn gōrodhō,
am'itan'zon' tatalga
ene hen'in nādanhāl

76

xula mor'ō xarxadā
xojor n'yden'in gazāgūr,
kulāja xybýše xarxadā
xojor n'yden'in gazāgūrl

77

uhan-sōgūr tamarūlxa
unagāntnai jamar-b'i,
ujan galza zugālxa
zugā tanai jamar-b'i?

78

ara xoito šiberte
aŋgai olon tende ima,
ajag jixe komūnda
zonoī olon tende imal

79

erevkōm'i ydende
ezel manai tende,
exe baixa sārhandā
nere manai tendel
sov'ēd xūl'in garn'ista
zašçita baihan somol'odl

80

gol gazar orxodo
xuzar'i jixe tende,
xušūn aimag xojorto
xūl'i xontōr tendel

2. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Понне

1

Exe garbal'i.

menderēr būhan,
mēlēngērē tarahan,
meldein xybýn
ergel buga nojon tēnxei,
johon tyrýn
jodō bar'ihan tēnxei,
xair šulūn eteg
xan'jan'i jorgōn garbal'il
jiren bēje bē bolgohon,
jixe orgoin zaxa darahan,
dalan od'ogoijo od'ogon bolgohon,

dāgui xesiṁ toibor bar'ihan,
 zajān sagān tenger'in zābar'ār durdahan,
 zar'lag solbon'i hurgārār durdahan,
 adū zajāhan xuā solbon,
 aša zajāhan gurbaṁ mailgaṁl
 xeregšen'i basagan
 xal'ūta mailgaṁ,
 manxal'ūša basagan
 xataṁ mailgaṁl
 xuandain basagan
 xurdaṁ šaragšanl
 ebygei zebygei dūran dun'jār
 tenger'ije tegnehen,
 telēše burxaṁ texe man'jalail
 ender'imē elgēnde dūlgaza,
 elgēn'imē endertē dūlgaza,
 esege malān bābai,
 exe jyreṁ ib'il
 barūn urda zyg tēšen'i
 emešerše ygei exe šara modon,
 širgeše ygei en'ēn šara nūr,
 xagdarša ygei xyi boldog!
 barū namā namālā
 sagān mēngēr namālā,
 hādagtai helde,
 hain'i helde guin dūdābl
 hara mešen toxōlgō.
 zyn namā namālā,
 zyn xurabšār namālā,
 han'šagtiṁ helde tendel
 ara b'ijin namālā,
 zele nogtōr namālā,
 adahan'i helde tendel
 eber b'ijin namālā,
 zelen xexēr namālā,
 elgēn daidin helde tendel
 tēn dēde namā namālā,
 abarga serge bodxōtojō,
 altaṁ jodō delētejē,
 asa hor'bo tulātajā,
 bēje bē bolgohon helde tende!
 tēn dēde namā namālā,
 šoro mēngēn xūrta tende,
 šūmal mēngēn uxāza,

nojon'i helde tendel
 esege malān bābain hurgārār,
 exeṁ xān'i zaḫāgār,
 xexēdei mergēn bābai
 xexē erēn manārā
 dugui xehen burxaṁ,
 xebelzōme ylērē
 mor'i xehen burxaṁ,
 bal xara ylērē
 mor'i xehen burxaṁ,
 bardam xara saxilgārā
 m'inā xehen burxaṁ,
 dalin šinēn homošn'i,
 bulain šinēn zenšn'i,
 nerjēl'iš ydende jergezē orohon
 jehēn mujā xybyn,
 jehēn mondor basaganšn'i;
 nerjēl'iš homo xehen
 barūn'i tab'in tabaṁ tenger'il
 barūn'i tab'in tabaṁ tenger'in
 unaxai baihan tenger'ije
 olon tulgār tulā,
 xesēze baihan tenger'ije
 xeme tulgār tulā.
 barūn'i tab'in tabaṁ tenger'ije
 ezeleze hūxada
 buxain arahan xerxeton,
 bolod temer dešeton,
 borzontin dolō došxin nojon
 mū ha n xybije
 bēje nomondo hurgāgāl
 modo hojō xybije
 darxan'i nomondo hurgāgāl
 borzontoin dolōn došxin nojon'i tel'i xybyn
 mozo bexē, mondošo xatanl
 xexēdei mergēn bābain
 dalain šinēn homoin
 bulain šinēn zen'je nan'šāl
 zyn'i dešen derben tenger'il
 zyn'i dešen derben tenger'in
 dalain šinēn homoin xel
 bulain šinēn zen'je nan'šā.
 noxoin dolōn darxan,
 nomogoi naiman aša,

zŷn'i deŷen derbenŷen tenger'ije
 oroin darza hūhan
 manxar malān tenger'il
 urda b'ijin dalan dolōn tenger'ije,
 ara b'ijin jiren jehenŷen tenger'ije,
 barūn'i tab'in tabanŷen tenger'ije,
 zŷn'i deŷen derbenŷen tenger'ije
 oroin darza hūhan
 esege malān bābail

2

Barūn'i jiren xad.

ezelze hūhan
 buxa nojon bābail
 eber'i jixede
 erxŷje mondorgoi ŷergēgē,
 elegēje jixede
 ene zondo zajābar'i bolohon burxan
 jehen xybŷ gargā,
 jehen ŷirē darāl
 jehen nojod bolō,
 orxo garxajā medeze hūgā.
 angar dalajā sel'je xē,
 aman xarūl hūdāl xē,
 aman'i ezen buga nojon, huga xatan,
 moihon'i ezen mēngete zār'in,
 orxoin ujalga,
 garxain ganzaga
 bar'iza hūhan nojonl
 xaŷa ezelhen
 xan ŷirgai nojon,
 xan ŷirgain xybŷn
 sam sagān nojon,
 xojor xaŷa gyideg burxanl

3

Barūn'i burxad.

xojor m'ingan xongōdor,
 xor'i naiman ŷiŷōlog,
 ŷ haixan dalaida,
 ŷzam sagān hogōto
 telē boldog nādantnai,
 tenger gazar gyideltnai,
 abain boldog nādantnai,
 altan nūr ugālgatnai,

abāxain ŷylehenŷen duguitnai;
 zerxebŷe jixe bābaitai,
 erxebŷe jixe ib'itei,
 jehenŷen xybŷd gargā.
 ujarar oloŷen xeleten,
 uihan oloŷen zab'itan,
 oloŷen temenŷen ur'ānaxai,
 dalanŷen temenŷen zanxad,
 jehenŷen basaga gargā.
 eber xānda orō.
 ērē bytehen
 eber bogsoto hūgā.
 bejērē bytehen
 bēzenŷen sagān xotondo hūgā.
 zūn naiman zuragta zurā,
 tab'in naiman taxil tarā.
 tab'ilgainŷen sagān burxan
 ŷirmehenŷen ygei m'axan,
 ŷŷder ygei nogōn dēre hūgā.
 zūn naimanŷen zultanār,
 tab'n naimanŷen taxilār
 xongōdor'i saitan'i
 burxan bol'zo hūr'idāl

4

Bexi sagān tenger'in jehen basagan.

bexi sagān tenger'in jehen basagan
 saitaninŷen sagān nūrta ŷun᷑gā,
 ŷgan basagan'in gazardā,
 on᷑on daidinŷen ezen bol'zo hūr'idahan.
 naiman basagan'in degdē,
 bogontinŷen enderē būsā xē,
 bulganŷen xadār monso᷑ xē,
 ender tengerinŷen oroi bar'iza garā.
 el᷑en daidainŷen ojodol bar'iza degdē.
 ogtorgoinŷen m'ingan burxan bolō.
 ŷgan basagan ērē bytehen,
 eber bogsoto bejērē bytehen
 bēzenŷen sagān xoton dēr hūr'idā.
 zūn naimanŷen zula ŷatāza,
 tab'in naimanŷen taxil tar'iza,
 tab'ilgainŷen sagān burxan bolozo hūr'idā.
 exe dalainŷen erjede

erbēxei sagān šagnūltan,
 šara dalain šanāda
 šara xasar šagnūltan,
 namtagain basagan bešelē.
 ēlge exe
 erge nojon bābai,
 bajar exe
 barga nojon tēdeil

5

Хан хирма тенгер'ин гурбан хыбьн.

xan хирма тенгер'ин гурбан хыбьн —
 ūgan хыбьн хур'idā,
 barū urda teb'i darā,
 dalai laba bol'zo hūgā.
 udālan хыбьн хур'idā,
 barūn xoito teb'i darā,
 erlen xan bol'zo hūgā.
 arban гурбан хыбь gargā.
 odxon хыбьн хур'idā,
 uihan zab'i zab'ilā,
 mēngēn zaxa zaxalā.
 on xyr'ē oixon dēr hūgā.
 xojor dalajār gar'xa xē,
 xolbō šulūgār hēmē xē.
 oixon'i ezen —
 uta sagān nojon bābai
 хыбьlxеjē jadā —
 šubūn хыбь хыбьlē.
 togōlxojō jadā —
 xyler togō togōlō.
 elegeilexejē jadā —
 temer elegei elegeilē:
 tegde dyl'in xaraildā.
 modo elegei xē:
 multa dyl'in xaraildā.
 šomšoroldōd garā.
 šubūn nojod bolxomnai gē.
 šubūn sagān nojod bolō,
 šodoi erēn byrged bolō,
 sār sagān tengер'i,
 sagsagai sagān tēdei exenl

3. ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС

Отрывок записи Л. Ч. Гомбоина

Altan segsei хыбьн.

gazāda jixe dalain
 gar'im tatan baixada,
 gazar jixe daidin
 ermē tatan baixada,
 uhan jixe dalain
 uilal tatan baixada,
 ugā jixe daidin
 ermē tatan baixada,
 abarga jixe zagahan'i
 jarāxai jixe baixada,
 aᅇgar jixe dalain
 gorxon jixe baixada,
 arban гурбан хан'i
 axalxan jixe bolozo,
 arban gurba nahatai
 altan segsei хыбьн
 xor'in гурбан xonogtoi
 boilonᅇoxon dьxeil
 gazāgā jixe togtono
 gūl'i šara sobōr,
 xobōl mēngēn jolbotoi,
 xotogoi mēngēn darn'istai,
 erze mēngēn eršemtei,
 bohogo mēngēn bohogotoi,
 xesy mēngēn xerenseitei,
 abarga mēngēn sergetei,
 altan šara xoboltoi,
 myl'y mēngēn sergetei,
 myxerē mēngēn xoboltoi,
 xyred mēngēn xālgatai,
 xьnei хыбьн xarūrtai,
 xarad mēngēn xālgatai,
 xahag mangad xarūrtai,
 dol'jō mēngēn xālgatai,
 donzō mergen xarūrtai,
 xara zuta abagaitai,
 xaxū zuram xūl'itai,
 urda bejeden' bolxodo

unagan xara albata,
 xoito bejeden' bolxodo
 xcn'in xara albata,
 zyxen bejeden' bolxodo
 zygei xara albata,
 barun bejeden' bolxodo
 bal'zad xara albata.
 gul'i şara sobō:hōn
 gojoxon un'in garana,
 yle manan bolozo
 delexei dēgūr tarana.
 dōlōn m'ingan şagābartan'
 donzō seseg tar'ulana.
 demei m'ingan şagābartan'
 delexein seseg tar'ulana.
 dainda jixe endexē
 darzā torgon degeltei,
 zandan xarā sabajatai,
 bulgan şidxūr malgaitai,
 butain şinēn zalāta;
 toxoi mēngon emēltei,
 toxomoi ş rxeḡ toxomtoi,
 huxai eştei m'inātai,
 xulahān haixan urgatai.
 xazū bejehēn xaraxada
 xada geze hanaxa,
 xamar amain xaraxada
 mor'in geze hanaxa,
 ūsa dērē meşetei,
 ural dērē mensetei,
 ganzaga boro mor'in
 arban gurban nahatai.
 altan segsei xybūn
 bazārā erjexē garana:
 bazār'in jixe bolxodō
 naiman naimā xene.
 alābşajā erjexejē garana:
 alābşan jixe bolxodō
 naiman naimā xene.
 adaha malā erjene:
 adaha malin' bolxodō
 ur'idaza baihan uhandā
 xyrtēn ygei ba na.
 adūdā erjexejē garana:

adūşin' jixe bolxodō
 ugā jixe edeze,
 tēbēr jixe tēylze baina.
 gerxen tēşē geşxene,
 daida tēşē damzana.
 xulahān haixan urgārā
 xotoisoron tatana,
 xūşan haixan xulandajārā
 xoşxor beşxer dugşūlna.

* * *

gertē jixe orxodon
 xor'in gurban xcnogtoi
 boilon gōxon dūxei
 ur'āhan jixe ugtaza
 xoinohon jixe hexerzē,
 mērgon xyiden baina.
 „axai, axai“ gene,
 „sēzedē jixe hanātaib,
 sesegtē jixe nol'mohotoibl“
 altan segsei xybūn
 gaixal jixe gaixana,
 gazar daidadā tarāna.
 „xor'in gurban xonogtoi
 boilon gōxon dūxei
 jamar jixe gomodōbş?
 ugā jixe erxeş!
 jamar jixe mūgār
 jabān ygei bainūb b'i?“
 boilon gōxon dūxei
 aman dēren abaza,
 ural dēren orozo,
 „jamar eihen jabadal,
 ugāş eihen gomodol
 men i jixe sēzede
 tōrō ygei bainall
 malgār'i jixe ederte
 barūnai bagai xolo daidān
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan'i
 nādan tere geldene.
 axai, axai namaija
 tab'ixa ygei bainūş-tāl“

altañ segsei xybŷn
 „yxerei xojor eber,
 ŷdenei xojor erŷen
 t'igēd jixe baixada
 tab'a ygei jāxamn'im?“
 boilon gōxon dŷxei.
 bajarā jixe xysexedē
 nādan dērē xysebe,
 tŷxejē jixe xysxedē
 tere dērē xysebe.
 „ganzaga boro mor'o
 axai nāmdā egīŷ,
 gasal'ān ygejēr egīŷ!
 tebē boro mor'o
 tyden ygei egīŷ!“
 altañ segsei xybŷn
 gojo haihan abdarāhan
 gūl'i ŷara urma
 abaldaza jireze,
 gūl'i ŷara sobōr dēre
 xar'aildaza garaza,
 barūn xoiŷon' dēmdēd
 uramdaza orŷono.
 ganzaga boro mor'i
 barūn ŷixērē ŷagnana,
 zŷxen ŷixērē ŷagnana.
 aman ŷyden xojortō
 xenŷeneze jabana.
 ailār ailār geŷxelne,
 ajagiñ ŷinēn degnehe
 ajār xolo ŷidene;
 tyrgēr tyrgēr geŷxelne,
 tebtēr'i ŷinēn degnehe
 ajār xolo ŷidene.
 gazāgā jixe orono.
 xyred mēngēn xālgaija
 xyrd baises n'ēlgene,
 xŷn'i xybŷn xarūr'i
 zailūlaza orono.
 xarad mēngēn xālgaija
 xard baises n'ēlgene
 xahag mangad xarūr'i
 zailūlaza orono.
 myl'ŷ mēngēn sergedē

tobŷin ŷinēn tolgojō
 toson baiza xenŷenene.
 bar'ihan jixe baisanjin
 doholsoro xenŷenene.
 boilon gōxon dŷxei
 xazārā bar'ad garana,
 xazārtan jixe orono.
 mundā dērhen el'bene,
 ŷsadan' xyrse el'bene.
 ŷsa dērhen el'bene
 mundādan xyrse el'bene.
 altañ segsei xybŷn
 ajagā jixe bar'ixada
 altañ degelē endēze,
 toxoi mēngēn emelē,
 toxomoi ŷarxag toxomō
 toxoldozo jireze,
 huxai eŷtei m'inājā
 bar'ildaza jireze,
 derē mēngēn derēgē
 derēleze abaza,
 n'urgan dēren garaza
 n'ūrā jixe el'beze,
 ganzaga boro mor'o
 abaldaza baina.
 ganzaga boro mor'in
 bul'jaldaza baina.
 altañ segsei xybŷn
 xabŷaldaza baina.
 gurbañ eder bul'jana,
 gurbañ hen'i bul'jana.
 eder baihan ten'jer'i
 hen'i bolso bul'jana,
 hen'i baihan ten'jer'i
 eder bolso bul'jana.
 ogtorgo dērŷi meŷije
 tōlon baiza bul'jana,
 ten'jer'i dērŷi meŷije
 tōlon baiza bul'jana.
 altañ segsei xybŷn
 xeledēze baina:
 „oixon men'i oirotō,
 utahan'i baratai bolō.
 hanā men'i oirotō,

haban'i šinēn bolō.
 ganzaga boro mor'in
 jāgābš? geze xelene.
 ganzaga boro mor'in'in
 togtol dērē torozo,
 baira dērē baiba.
 altan segsei xyb̄n
 derē mēngēn derējē
 multalaza jirēd,
 huxai eštei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 ūsa dērhen el'bene,
 mundā tēšen el'bene,
 mundā dērhen abād
 ūsa tēšen el'bene.
 „ugū ygei galdan
 ganzaga boro mor'in
 eime jeme geze hanā ygeibl“

* * *

boilon gōxon d̄yxei
 teredē jixe endexē
 tebē haixan degelē
 xamsilaza jirēd,
 xara xal'ūn malgajā
 emedeldeze jirēd,
 altan segsei axadā
 „zor'ihon tēšē zor'ixom,
 esxehen tēšē esxexeml“
 altan segsei xyb̄n
 „zor'ihondō xyreze
 zolo zajān xojorō
 gerxen dērē texerylišl“
 boilon gōxon d̄yxei
 derē mēngēn derējē
 derēleze jirēd,
 huxai eštei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 barūn gujin sošono,
 barag ygejēr sošono.
 z̄ȳn̄xen gujin sošono,
 zeb̄n olōd sošono.
 altan segsei xyb̄n

xarād jixe baixadā
 derējē xan gexin dūlād,
 šoroin burd gexi xarād,
 tēnhē jixe sāšan
 jūgā-šihen xarā ygei,
 jūgā-šihen dūlā ygei,
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 gūl'i šara xobolō
 abaldaza jirēd,
 gūl'i šara sobōr dērē
 garaldaza jirēd,
 barūn uraiḡsā xarana.
 ērin daidī xonterze
 x̄ynei daidada orobo.
 barūn jixe xormojōrō
 barūn ūlai daraza,
 z̄ȳn̄xen jixe xormojōrō
 z̄ȳn̄xen ūlai daraza,
 ten'jer'i gazar xojor'i
 tegeḡ dorūr d̄yl'ine.
 bulgan šidx̄yr malgajārā,
 butain šinēn zalāgārā
 zajān'i šara ten'jer'ije
 xaxa zuran šidxene.
 xuixan bartā xuidaza,
 šixen bartai šideze,
 altan segsei xyb̄n
 aman šyden xojortō
 xeleddehēr hūba.
 „izi x̄yn'i
 yhen'in jixe uta,
 hanān'in jixe oxotorl“
 goronso-sōgō orono,
 gojolon gojolon gešxeline,
 gertē jixe orono,
 gente šangār jabana.
 aldaša ygei xara zuta abagain
 aldā ygejēr orono.
 xes̄y mēngēn xerensēr
 xemneldeze orono.
 bohogo mēngēn bohogin
 alxaldaza orono.
 „ur'ā ygei bejemn'i

ur'aldaxaml" gene
 „aşa aşа xybŷmn'i
 manaidā orişl" gene.
 „altanār sentei xybŷmn'i
 abagaindā orişl" gene.
 „mөngөнөр sentei xybŷmn'i
 namdā orişl" gene.
 „xor'ia xon'in ci m'ixaija
 xojorton orso şanalaib,
 arbañ xon'inoi m'ixaija
 negenden orso şanalaibl
 xor'ia togōnoi arşija
 xojorton orso nereleib,
 arbañ togōnoi arşija
 negenden orso nereleibl"
 altan segsei xybŷñ xelebe:
 „abagajā xeleheñ xoino
 oşō ygejēr jāxamn'ib?
 bābajā xeleheñ xoino
 oşō ygei jāxamn'ib?
 bābain telē bābaiş,
 ib'in telē ib'iş,
 bābai ygejēr jābaxadā
 bābai geze hananam,
 ib'i ygei jābaxadā
 ib'i geze hananam.
 id'ixe jŷmejē
 belden baigişl" gene.
 „ūxa jŷmejē
 tab'ia baigişl" gene.
 xara zuta abagai
 „jāxaham, jāxahaml" gene,
 burxanār jixe sentei
 „beldexeb, beldexeb" gene.
 texeren baigād garana,
 tenegēr xeleze garana.
 toiron baigād garana,
 tūlgār xeleze garana.
 bohogo mөngөн bohogoin
 alxan baiza garana,
 ŷlen mөngөн ŷdein
 n'elgen baiza garana.
 өндөр sagāñ xerenseijin
 damzan baiza būna,

erşemel mөngөн erşenjin
 erjŷlen baigād garana.
 ar'ūxan sagāñ xerenseijin
 alxan baiza būna,
 xarad mөngөн xālgijin
 xarād baisa butalna.
 xahag mangad xarūr'i
 xara şuhin adxana,
 xyred mөngөн xālgaijin
 xynsinsere butalna.
 xŷn'i xybŷñ xarūr'i
 xyiteñ şuhin adxana,
 myl'ŷ mөngөн sergējin
 mөndөгөd baisa otolno.
 mөxerei mөngөн xyrejin
 mūgār haigār otolno.
 gerē tēşē oşono,
 dal tēşē dāmzana.
 altan segsei xybŷñ
 an'ingajā jadana,
 „abagai, abagail" gene,
 „bābai, bābail" gene,
 „baigiş, baigişl" gene.
 „boilon gōxon dŷxeim
 bol'ūliş, bol'ūlişl" gene,
 „abar tuhaş xānam?
 an'ingijim olişl
 abagai şin'i berxedē
 alaxam geze xelene,
 ib'i şin'i berxedē
 id'ixem geze xelenel"
 gōronso-sōgō beşene,
 gojo haixār beşene,
 tahalga-sōgō beşene,
 tan'ixār haixār beşene,
 bohogo dērē beşene,
 bodon baiza beşene,
 erşen dērē beşene,
 erjen baiza beşene,
 totogo dērē beşene,
 toiron baiza beşene,
 xerenseidē beşene,
 xesŷ haixār beşene.
 xālga tēşē jabana,

xarad mөngөм xālgan
 хахарād butarād xebtene.
 xahag mаngad xarūr'in/
 xarsuixaza xebtene.
 xara ulān ūhan
 ur'idxūlaza xebtene.
 xyred mөngөм xālgadā
 xyrēd jabād oŷono.
 xyred mөngөм xālgan
 xuxarād balarād xebtene.
 xyn'i xybŷm xar'ūr'in/
 xyren ūha adxād
 xytixeze xebtene.
 an'ingajā jadana
 „abariŷ namajāl“ gene,
 dēŷē xaraza n'ēne,
 dōŷō xaraza uilana.
 xamsin ūnēn xedēhe
 aban baiza tatana,
 xar'in ūnēn dāhajā
 ūjasara tatana,
 bājasara horono.
 abagai tēŷē jabana,
 ālūlxajā jabana.
 abagaidā xaraigād orono,
 abagain jixe bolxodō
 arban togōn'i aršijā
 abād jixe egene,
 arban xon'inoi m'ixaija
 otolōd jixe egene.
 xor'in togōn'i aršija
 xoimorhōn abād egene,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xursa xo'ogōr otolno.
 xojor naiman semegēn,
 xor'in jorgōn xabahain
 bar'in baiza egene.
 altan segsei xybŷm
 an'ingajā jadaxadā
 arban xon'inoi m'ixain
 aman ūyden xojorōrō
 turjaldaza orŷonō,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xur'igan dērē bar'iza

xušūn ūyden xojorōrō
 turjaldaza orŷono,
 arban togōn'i aršija
 aman tēŷē bolgozo
 balgaldaza orŷono,
 xor'in togōn'i aršija
 xušūn tēŷē bolgozo
 xodorxoi haigār ūna.
 altan segsei xybŷn
 daindā jixe daragdaba
 darxan ūjā dūldabā,
 xorto daindā daragdaba,
 xūŷan ūjā dūldaba.
 uraiŷgā xaraigād unaba,
 urdanŷi hanāgā hanaba,
 xoiŷō xaraigād unaba,
 xūŷan hanāgā hanaba.
 engerē bar'ād unaxadā
 „ib'iml“ geze xebe,
 zaxajā bar'ād unaxadā
 „zajābar'iml“ geze xebe,
 xormojō bar'ād unaxadā
 „xob'in jixedēl“ geze xebe,
 xamsajā bar'ād unaxadā
 „xān'i xybŷml“ geze xebe,
 tolgojōrō jirēd unaxadā,
 totogin daraza unana,
 xelērō edxelēd unaxadā
 xuimār'in xūlaza unana.
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zize,
 arban xur'igajā adxaza,
 alag n'ydejē an'iza,
 altan segsei xubŷn
 daragdaza unaba.
 am'itan zondo xelŷlbe,
 al'gata jŷmede taŷūlba,
 orod mangadta xelŷlbe,
 olon zondo taŷūlba.

boilon gōxon d̄yxei
 nādan dērē orono,
 nādan'i m'ingān zon'in
 jirbedeze unana.
 jirbedeze unaxadan
 jixe xamsajār hebene,
 bul'igdaza unaxadan
 bulagan xamsajār hebene.
 nādan'i m'ingān zon'in
 bodon baigād xarxadā
 „nara xarābd'il“ gene,
 hēxerēn baigād xarxadā
 „yle xarābd'il“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 xatixaza ur'ina.
 ojōr mēngēn gōronsodō
 ugtan baiza orūlna.
 seber mēngēn gōronsodō
 herylen baiza orūlna.
 amar mendē xelsene,
 arbaḅ xur'igār mendešelne,
 xol'šor xyrē xelsene,
 xor'in xur'igār mendešelne.
 boilon gōxon d̄yxei
 nādan dērē xatarna,
 našisarā xatarna.
 xur'im dērē xatarna,
 xotoisorō xatarna,
 gurban hēn'i xatarna,
 gojolon baiza zugālna,
 derbēn eḅer xatarna,
 d̄yl'in baiza zugālna.
 mor'in tēšē ošono,
 mor'inoin jixe bolxodō
 xojor sagān n'ydenhēn
 xarjasara garana,
 xara uhan'in garana,
 boro erēn n'ydenhēn
 bulag adl'ār garana,
 burjalsarā garana.
 boilon gōxon d̄yxei
 huraldāza baina.
 ganzaga boro mor'in'in

„xelexe yeib, xelexe yeibl“ gene.
 „xelexe yeib, xelexe yeibl“ gexeden
 sēzedē hanātai bolono,
 sesegtē nol'mohotoi bolono.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 huraldāza nādana:
 „jamar jixe hanātaibš,
 ugā jixe šibšelgeteibš?“
 boilon gōxon d̄yxei
 xelexe oršono:
 „ara bejem tatana,
 axa d̄y-sōl“ gene,
 „eber bejem tatana,
 esege dosōl“ gene.
 „gertē xar'ixam!“ gene,
 „daidadā damzaxam!“ gene,
 „gertem jixe bolxodō
 axai m'in'i bolxodō
 jāza hūnab?“ gene,
 „xergeze jabanabl“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 „baigišl baigišl“ gene,
 „xojor gurba xoniš,
 xot'ogin yz̄yr xursadxis,
 taba jorgō xoniš,
 tan'ihan xynēr zugālišl“
 boilon gōxon d̄yxei
 „argam ygeil“ gene
 „axai barham hanagdāl“
 xarza malā basagan
 xelexe oršono.
 „hanāšn'i hanāndā,
 zyrxenšn'i zyrxendē,
 zēbxēn xyrē xelsēb,
 zēlēr jixe zugālāb,
 urains'i xyrē xelēb,
 utār jixe zugālāb,
 turyns'i xyrē xelēb,
 tēbēr jixe zugālāb“
 boilon gōxon d̄yxei
 jolō mēngēn jolōgō
 tailaldāza jireze,

johōr unaxa mor'ō
 abaldaza jireze,
 huḡai eṣṡei m'ināgā
 bar'ildaza jireze,
 xulahaṡ sagāṡ urgajā
 gasaldaza jireze,
 ganzaga boro mor'in
 xair dēre oṡozo,
 xatū turū turūlaza,
 melohēṡ dēre oṡozo,
 mēṡgēṡ turū turulaza,
 eḡer baihaṡ ten'jer'ije
 hēn'i bolso śarmana,
 hēn'i baihaṡ ten'jer'ije
 eḡer bolso śarmana.
 n'urgāṡ dēren garaba
 n'udarxajā garaba,
 mundā' dēren garaba,
 emerxejē garaba.
 xarāsgai bajaṡ xānā
 xarza malā basagantai
 mēnde amar xelseze
 mēṡxēṡ bejē bejelbe,
 dulāṡ amar xelseze,
 doṡxon xyrē xelebe.
 arbaṡ xur'igaṡ garārā
 adxalaṡ baigād jirēd,
 xor'in xur'igaṡ garārā
 xolboṡ baigād jirēd,
 boiloṡ gōxon d̄yxei
 xeeldeze orṡobo.
 „xoino xoino
 xojor jixe negēnde
 andā xuda orolsoxob,
 amar mēnde xelsexebl“
 xarāsgai bajaṡ xān'i
 xarza malā basagaṡ
 xeeldeze orṡono.
 „xetein jixe galabta,
 xezēn'i jixe dur'inda,
 martāṡ ygei jabaxab,
 andā xuda orolsoxobl“
 boiloṡ gōxon d̄yxei
 emerxiṡ haigār emerze,

soṡoxiṡ haigār soṡozo,
 gerxēṡ tēṡē geṡxylbe,
 daida tēṡē damzaba.
 ailār ailār geṡxelne,
 ajagiṡ ṡinēṡ degnehe
 ajār xolo ṡidene,
 tyrgēr tyrgēr geṡxelne,
 tebtōrei ṡinēṡ degnehe
 ajār xolo ṡidene,
 ṡixēṡ bartai ṡidene,
 xuixāṡ bartai xuidana.
 ten'jer gazar xojor'i
 tēgēṡ dōrūr s'idene.
 bulagaṡ ṡidxyr malgajārā,
 butiṡ ṡinēṡ zalāgārā
 zajān'i sagāṡ ten'jer'ije
 xaxa zuraṡ ṡidene,
 mērxēṡ sagāṡ ten'jer'ije
 melte zuraṡ ṡidene.
 gerxēṡ dērē jirene,
 gerxēṡ dērē jirxeden
 xyn'i xyb̄yn'i oṡoxo ygei
 xyred mēṡgēṡ xālgāṡ
 butaraza xebtene,
 xara xyn'i oṡoxo ygei
 xarad mēṡgēṡ xālgāṡ
 emēṡireze xebtene.
 myl'y mēṡgēṡ sergen
 meltereze xebtene.
 gūl'i śara sobōr'in
 gūṡxaixaza xebtene.
 boiloṡ gōxon d̄yxei
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 ganzaga boro mor'ō
 ujaldaza jireze,
 gōronso-sōgō orōzo,
 gōronso-sōgō orxodon
 axai axai barhan'in
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zize,
 alag n'ydē an'iza,
 arbaṡ xur'igā adxaza,
 atixaza xebtene.

boilon gōxon d̄yxei
 an'ingajā jadaza,
 an'ingajā jadaxadā
 „axai, axail“ gene,
 „jāgābš, jāgābš?“ gene,
 axai axai barhan'in
 x̄yrē xelxejē bol'ōd
 xytixeze xehtene.
 boilon gōxon d̄yxei
 gurban hēn'i uilana,
 gurban eḍer barsirna,
 derbēn hēn'i uilana,
 derbēn eḍer barsirna.
 boilon gōxon d̄yxei
 an'ingajā jadana,
 an'ingajā jadaxadā
 mor'inhōn jixe hurana:
 „ganzaga boro mor'in
 argin jixe oliš,
 axai barham yxēl,
 daindā jixe daragdāl,
 darxan sūjā dūldāl
 arga šyber'i xaišāb,
 ajag zolin xānab?“
 ganzaga boro mor'in
 xeledze oršono:
 „barūnai xolo daidada,
 bagai jixe daidada,
 turag jixe šubūn'i
 n'ideze xyrxe ygei gazarta,
 turūta jixe mor'in'i
 jabaza xyrxe ygei gazarta,
 gu.baḅ gol'i daraza,
 gojo haixan baisantai,
 derbēn gol'i daraza,
 demei haixan baisantai,
 tabaḅ gol'i daraza,
 tanixa ygei haixan baisantai,
 esege malān bābain,
 exe j̄yrēn lb'in
 gurban haixan basagan,
 edegēxe jixe tuhatai,
 emnexe jixe argatai,
 ugā jixe tuhatai,

ugā jixe emtei,
 tere bainall“ geze
 ganzaga boro mor'in
 xeledze oršono.
 boilon gōxon d̄yxei
 huraldaza oršono:
 „namarin sagta ošoxū?
 nazarin sagta jirex̄y?“
 ganzaga boro mor'in
 xeledze nādana:
 „namarin jixe sagta
 ošō ygei baixa,
 nazar'i jixe sagta
 jirē ygei baixa,
 ynegenei h̄ylēr el'bexe,
 yneḅ x̄yrē xelexe ygei,
 mexeledze oršoxo,
 goxololdozo asarxal“
 boilon gōxon d̄yxei
 xeledze oršono:
 „zor'ihondō jixe zor'ixom,
 zolo zajān xojorō
 ger dērē texerylxem,
 esxehendē jixe esxexem,
 erdem sūjā dūldaxaml“

ГОВОР АЛАРСКИХ БУРЯТ

1. ПЕСНИ

Записи Д. М. Самсонова, перетранскрибированы Г. Д. Санжеевым

1

Мунгәлgain дүн.

aiṣan:

ulān utahan behejē
 ujalgain' nāṣin' xarūlit,
 uran sēzīm zugājā
 ajalgain' nāṣin' xarūlitl

ailaiši:

ulān zan'jā utahaimnai
 ujalgain' xarxajā medēreiṣ,
 uran sēzīm zugājā
 oilgozo xar'xajā medēreiṣl

aiṣan:

xatargād jireheṣ xargajā
 xazūṣā xaraza tan'ixal'b'i,
 xan'itan tanai zugālhai
 gerte xar'iza ṣibṣexel'b'il

ailaiši:

alag mor'inō xatarxada
 amain' tataxadā urmaṣnal'd'i,
 aiṣan tanai zugālxada
 ṣagnaza baixadā urmaṣnal'd'il

aiṣan:

ulagad geze dөрөхө
 ūla xetein hainai,
 oilgūlan baiza zugālxa
 ulūsin yjetenei hainail

ailaiši:

alag mor'ō taxalūljil,
 stal'nōjo taxār taxalūljill
 aiṣan tanā zugāṣūljil,
 ajalgain zugāgār zugāṣūljill

aiṣan:

stal' taxatai alagā
 alxaza jabaxin' xarārait,
 aiṣan men'i zugālhai
 zyrxeṣ dorō darāraitl

ailaiši:

aran gatahā jireheṣ āgenta
 adahanda xaldaxa xebertei,
 aildim jireheṣ aiṣamnai
 mandā xaldaxa xeberteil

aiṣan:

taxalūlza ojhоṣ sabajamnai
 taban zilde handardag-bei,
 tanārā ize zugālhamn'i
 tab'i xyrser martūldag-beil

ailaiši:

el'igen bēlein ojodo'in'
 erxei dorō darxal'b'i,
 ene aiṣanai zugājā
 zyrxeṣ dorō darxal'b'i.

aiṣan:

dalai-sōgūr tamarūlxa
 dāgantnai jamar b'i?
 daṣin' sāṣin' zugālxa
 zugātnai jamarxab?

ailaiši:

xula mor'in'i xatarxa
 xurdaṣ bogōn'i muxar'ihan-dl'ār,
 xar'in aiṣan'i zugālxa
 xurain uhan'i orohon-dl'ār

aiṣan:

boro mor'inō ṣelegtē
 bōr'ijō bornoilozo abaji,
 bur'ād tanai ṣelegtē
 zugālza zugālza abajil

13

buxal ebehe xarxadā
boro mor'iz bajartai,
bozo ybei gazarta
aimag sov'ed bajartai.

14

xadajā modoijo haišāza
xantai gerē xaran'islā,
xuman'iz xūl'ijā haišāza
v'intōvxojo taskaidlā.

15

boir'ijō modoijo haišāza
bulantai gerē xaran'islā,
bol'šov'ig xūl'ijā haišāza
v'intōvxojo taskaidlā.

16

arbaḅ aršam xumāši
aimag dēre šidyljil,
arbaḅ dolōtoi nahandā
xuman'iz bolzo šidyljil

17

xojor aršam xumāši
xuman'ista zugāda šidyljil,
xor'i xyreheḅ nahandā
xuman'iz bolzo šidyljil

18

xol'sūxa anzahaḅ oršulza
xotogor pl̄yg delgerbe,
zahahī tailga oršulza
xarbāḅ zugā delgerbe.

19

modon tarmūr oršulza
mor'itōi gerb'elxe delgerbe,
mērgyl tailga oršulza
xarbāḅ zugā delgerbe.

20

alag xzyḅtei turlāg
asa modondo hūdaltai,
axai tereheḅ Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

21

xexē alag šāzagai
xyrē dēre hūdaltai,
xybḅn tereheḅ Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

22

boro mor'ijō haišahan'in'
bornoido erxeze neterē,
bō naizajā haišahan'in'
darmajēd bolzo neterē.

23

burzagar arzagar modonhō
bexē jūma ybei jime,
bēlēd jabahaḅ bēgehō
mexeldeg jūma ybei jime.

24

erjḅ modon urgabal
ylgen delxeigē gutālai,
ed'yr bē terebel
ulad zonō gutāxal-lal

25

dabxar šydejē šydeldeg-bei,
dašin' nahajā nahaldag-bei,
xolbō šydejē šydeldeg-bei,
xojor nahajā nahaldag-bei.

26

jen'isei uhajā tamarūlhan
jixe porxōd otl'ično,
jehēn zilde nexehen
sov'ed xūl'i xysetei.

27

baikāl uhajā otolxo
budagtai porxōd xysetei,
byrzyi zon'i handāhan
sov'ed xū'i xysetei.

28

boro mor'ijō amarūlhan
budagtai vogōndo bajartaibd'i,
bygede zon'i amarūlhan
bolšov'ig xū'ida bajartaibd'i.

29

xara mor'ijō amarūlhan
xaşxarma vogōndo bajartaibd'i,
xamag zon'i amarūlhan
xuman'iz xū'ida bajartaibd'i.

30

xexē budagtai xoşilxo
xələg ybei jabadag ybei,
xuman'iz bolohon axainūd
hurgāl ybei jabadag ybei.

31

ulān budagtai xoşilxo
unaga-bejēr jabadag ybei,
ulān bolohon yjetemnai
hurgāl ybei jabadag ybei.

32

urda xadajā modoijo
uzūrārin' şōdxoljil,
ulānai xū'ina şelegte
saldād hurgālda hurajill

33

ēnder xadajā modoijo
yndehēr'in' şōdxoljil,
ynen xū'ijā şelegte
saldād hurgālda hurajill

34

ebel bolxīn' urdūr'in'
ynegen malgai xeregtei,
ebegen bolxīn' edide
nādan zugā xeregteil

35

xələg mor'inō xyseteide
xələze xələze abajil,
xuman'iz xū'ijā xyseteide
xomūn bolzo negedejill

36

unaga mor'inō xyseteide
unaza unaza abajil,
ulānai xū'in' xyseteide
xomūn bolzo negedejill

37

xolōštoī sabajin şinede
xuran' xodo orohai-dā,
xaba zalū nahandimnai
xuman'iz barandā bolohai-dāl

38

saldād sabajin şinede
sahan xodo bolohai-dā,
sar'ūn zalū nahandimnai
sajüz molod'ōz bolohai-dāl

39

urgī seseg zadarza
uta gol'i zoşōbo,
ymte sov'ed bolozo
ulad zonō zoşōbo.

40

xexē seseg zadarza
xendelen gol'i zoşōbo,
xuman'iz barandā bolozo
xamag zonō zoşōbo.

41

buta-sōgō urgailaxa
bulzamūr şubūnai tenegei,
bol'šov'ig xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

42

xada gazar urgailaxa
xarsaga şubūnai tenegei,
xuman'iz xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

43

arbaŋ sazaŋ porxōdnai
angarjā uhandā praval'ılsa,
adm'irāl jabahaŋ xal'çāgnai
ulānai xūl'ida praval'ılsa.

44

jixe haixaŋ porxōdnai
jixe dalaida praval'ılsa,
jixēr hanahaŋ xal'çāgnai
xuman'iz xūl'ida praval'ılsa.

45

boro dal'itai borl'ōxoi
bozo-sōgō borsoigō,
bōşxo gyzētei byrzymnai
terme-sōgō borsoigō.

2. ПРОЗА

Записи Н. Н. Потте

1

Aid'irxaŋ Maxūnai xojor.

ongoitondo nege bal'ixai gēşe bē jabā-xa. ur'aişxanār oşozo xuda orō-xa. t'igēd negete aişalza oşō-xa. aid'irxaŋ'i abād oşxodın' xadam exen' şata semege şanā-xa. bal'ixaida asarza baixadın' xadam exen' xazūda baihan zorgōtoi basagan semege „b'i id'ixemn'i“ gēd, semegēje horzo abaşxē. t'igēd semegen'i orondo xamarhān' n'uhā orūlşxē-xa. aid'irxaŋ' terēn'i xarād bal'ixaida xelbe-xa. bal'ixai medehēŋ bejērē xadam exējē asarhaŋ semegēje id'ize

egē ybei. gertē xar'ād yxer dījln xaban' jixe gēd, xortoi gēd ur'aişxan'i xyrgen bolxojō bol'ō-xa. gurbaŋ zil bolōd xadamın' jirbe-xa. „zai, xyrgemn'i, basagaijmn'i xezē abāşxaşn'ib?“ gebe. — „argamn'i ybei“ — „jāxadā?“ gebe „aişalza oşxodım'n'i yxer dymn'i semege horōd jaha-rū n'uhā orūlşxehanl“ ur'aişxan' jadād sēxēd xēnzēlērīn' cōyre bēhe, xyr'ēgin' dōyre xorxoi edxēgēd arl'işxaba-xa. bal'ixai xorxoi bēhē alaza bar'iza jadād sēxēd esege malānda orxomn'i geze şibşebe-xa. t'ixedīn' yşiby-bei aid'irxaŋ gēşe oşoldoxomn'i gēd esege malānhā xybū zajālulza jirxejē xon'uldā tēxērbe-xa. t'ixedīn' on'ōxon gēşe od'igon „b'i oşoldoxomn'i“ gē. t'igēd taşūççō. aid'irxaŋ bal'ixai xojor esege malānda xon'ulxandā oşō. esege malān xelebe bal'ixaida: „malān xusār namda tailga orūl zil ber'i. xorxoijş alaxa bar'ixabd'il“ bal'ixaida xelebe: „xybūtei bolxoş!“ gebe. xon'ulxandā tēxerbe. nege talda gerhē utān garşa baina. „undā xyreb'd'i“ gēd, aid'irxaŋ bal'ixai xojor tere gerte orbo. tere od'igon bolbol arbaŋ togōn'i arza, xor'in togōn'i xorzo beldēd baigā. ene xojor'iş hogtōgōd, bal'ixaija orcndo orūlād untulba. aid'irxaŋ'i baisar arb'ingā gargād aid'irxaŋ'i teberēd xebteşxebe. aid'irxaŋ od'igōijo ērjē xēgşēŋ bol-gōd-ji al'i me'ti xoron' xēdlēd-ji, od'igon dēre garşaba. xoito eglēn'ın aid'ir-xan'i mor'in'ın turja turjahār jabana-xa. „jāxadā mor'imn'i turjana?“ geze şibşebe-xa. „uxail“ gebe. „esege malānā zajahaŋ xybūn'i hogtūgār od'igondo xulūgdaşxēb!“ gertē jirēd maxūnai xorxojō alaza jadaşxē. esege malānda xusār tailga-şxe, bēn'i-şxe asaraza jadaba-xa, sēxebe-xa. bal'ixain abaga maxūnai gēşe erl'in nomōŋ xānda orximān gēd tēxērbe-xa. aid'irxaŋ bahā tēxērbe-xa. „erl'inhē xybū zajāza abxamn'il“ gēd xon'uldā oşobo-xa. nezēd xara sōxor unād, xara xerme belge. bar'ād, xara bulagan zalā bar'ād, erl'in nomōŋ xāŋ belge zalājin' abād xelebe maxūnaida: „aşaijşn'i xorxoijo alaxa bar'ixabd'il“ aid'irxanda xelebe, garā tol'i xarād: „şī esege malānā xybū zajā ulza abahīma bainaşl t'igēd nege od'igondo xulūgdaşxēş. b'i şamda xybū exē-bēbl bahā xulūgdaşxaşl am'itanda n'ēden nādan bolxobl exē xū olozo jadāza aid'irxaŋ'i olō-ji gexel t'igēd bolbol ger'iş gal untarxa, galiş tolō xara sōxorşn'i am'itanda oŋgon bolzo, ner'işn'i bar'ixal“ t'igēd xon'uldā tēxerbe. terēnein' xoişo maxūnaiŋ aşaiŋ xorxoin' baragdaba. aid'irxaŋ xybū-bei yxebe. nerin' xara sōxor oŋgon durdana.

2

Xor'in xojor xūxed.

dalain urda b'ide xojor eşir xūxed baigā-xa. exe-bei, xoito exetei. xoito exen' jixe xaşād baigā. xoton-sō xon'ihōr untulā, soşō, nalā. tere xojor xūxed abagainda orōd baigā. abagan' hanājin' darza, tamşī tatulā. abaga izin' arşī egē. negete ene xojorş xojuldā ebēdē. taxal xyre. şarga baitahār zahal xexe gē. abagan' adahandā garā, xoito exen' ada yzēd xara n'ēgēr zahal barā. t'ixedīn' tere xojor xūxed yxeşē. yxēd bōxoldoi bolō. lamanahī dailā, ail dailā. xoito exen' xara hanād, lamanahī asarād, xojor xūxedije dalain xoito b'ide zaraşxē. tynxen daida tybxēze haixaŋ gēd xūxed būba. tendehēn' alair al'irza

haixan gēd alairda būba. tendehēn' eŋge yrgelzēr haixan gēd eŋgedē būba. endehēn' nege bē teŋgerde zarba. t'igēd ede xojoj zajān bolō, ysībŷje xardag, ttēn'je xardag.

ur'ida ur'ida gazarn'i —
 ur'ānxa monḡol gazar,
 xoito xoito gazarn'i —
 xor'i monḡol gazar.
 ur'ida ur'ida udxamn'i —
 ur'ānxa monḡol udxa,
 xoito xoito udxamn'i —
 xor'i monḡol udxa.
 xor'i monḡol gazarn'i
 xotoizo jixe haixan,
 tyxex jixe daidamn'i
 tybxēze jixe haixan,
 alair jixe daidamn'i
 al'irza jixe haixan,
 eŋge jixe daidamn'i
 yrgelzēr jixe haixan.
 naigūr, naigūr, naigūr-da-jā
 naimār ger'ihēn han'zargamn'i,
 gyxer-gyxer-gyxer-da-jā
 gurbār ger'ihēn han'zargamn'i.
 tolgoimn'i ebēdenel —
 torgon palād xeregteil,
 mālainn'i ebēdenel —
 mangad palād xeregteil.
 ulān xōloimn'i senxedebel —
 umdan sīdem xeregteil,
 xairaxan xōloimn'i senxedebel —
 xara sīdem xeregteil.

3

Bozontin tuxai.

ebe jŷren teŋger'i gurban xybŷtei: esege malān teŋger'i, xān sogto, xān ŷargai nojon. xān ŷargai nojon esege malān'i xexē buxa unād, dōdo zamb'ida būgā. dalan gurban burxan tura togtōgō. dalan dolōn xaha togtōgō. jiren jehēn bēgei ugālga xē, dalan gurban darxaija xara temer xailūlza, bulad temer busalgaza, xexē temer xērylze hurgā. gazar jixe doholgōn, gal jixe saxilgān, uhan jixe ŷūalgān, ten'jer jixe xengergēn bolbo. zŷn'i el'bite xara nojon „jūn xŷn bolbo?“ geze xara sōxorō unaza baran zyg bar'iza jababa. ar'ūn sagān xānda orōd hurba: „jūn xŷn bolbo?“ geze. — „barūn'i xad būza ulahi

darxanda hurgaza ŷūjā tataza bainati“ geze ar'ūn sagān xān xebebe. zēbŷebet: zebē abād, sŷŷxe noxoim dōgūr xudrūlād abā. t'igēd ŷūjalgān'i gazarta oŷobo. xān ŷargai darxalaza baina. xexē buxa xahain ydende uŷatai baina. godol'ō gargād el'bite xara nojon xaha dēgŷr xarbaba. xān ŷargai bur'tagdād ama xamarhān' ŷuha garād unaba. xān sogtin xybŷn „abagam jaxadā jirene-bēb?“ gēd esegedē xebebe. eglōn'in' būgād ydeŷen'in' jiregŷe belei. „teŋgr'ijē yde n'ēgēd xaral“ gebe. xarxadīn' — ŷūjalgān jŷnŷ ybei, xexē buxa gansārā uŷatai baina. esegedē xebebe. xān sogto būba. būxadīn' xān ŷargai ama xamarhān' ŷuha garŷēd xebtene. nomō gargaza yzēd medebe-xa: jehēn taigain arsa suglūlād, jehēn bulaja arŷā suglūlād, xān ŷargaija ar'ūlxa geze baina. xān ŷargaija gol orūlād „jāgā, xer gēb-ŷi?“ geze, hurxadīn' jŷŷxe meden-bei baina. medehen-bejērē deŷen pŷd baltajā bar'ād, xexē buxajā unād, zŷn zyg bar'ād būba. geb gemte manan būba. el'bite xara nojon xān ŷargaija „xaiŷā oŷonoŷ?“ — „zŷn'i xadta orxomn'il“ gebe. — „ene mū buxār xāna xyrxe-imiŷ?“ gebe. el'bite xara nojon'in' „ŷin'i mor'ijo garxa-bŷib-dāl“ gebe. — „bōsoldojil“ gebe. — „bōsoldojil-dā delxejē gurba erjexēr!“ el'bite xara nojon mor'ō soŷōd būba. men godol'i-dl'i. xān ŷargai buxajā gurba erjylēd garā tol'i xarba. nege dalain zaxada el'bite xara nojon'i urda nege ezi togō ēm dērē bar'ād jabana. deŷen pŷd bolxo baltārā togōjin' xaxa soŷobo. — „jūn xŷn'in' jamar bōxoldoin' togōjimn'i yndebel“ geze ezi xarāza baina el'bite xara nojon'i jabaxada. xoittō erjēd jirxedīn' ŷara dalain zaxada ulad zagaha alaza jadaza baina. xān ŷargai baltārā soŷōd alaba. „jamar hain xŷn zagahaijm'n'i alabal“ geze zagahaŷan zugālaza baina el'bite xara nojon'i jabaxada. gurba'xār erjēd jirxedīn' oijo zaxada ulad gerēhe alaza jadaza baina. xān ŷargai baltārā soŷōd alaŷxaba. „jamar hain xŷn gerēhimnai alabal“ geze xērēdeze baina el'bite xara nojon'i jabaxada. xān ŷargajā xazūda gylgeze jirxedīn' delxejē tamŷi tatarar gurba erjēd xān ŷargai hūna. — „jinde hūnaŷ?“ gexedin' xān ŷargai xelene: „b'i dovnō jirēd hūnam!“ el'bite xara nojon et'xene-bei. „dalain zaxada togōtoi ezi xarājaŷ?“ gebe. „xarām!“ gene. „jamar-main xŷn togōjim yndebe geze xarāzainhan!“ — „zai, tere b'i jabām ŷara dalain zaxada zagaha alaza eḡēm, oijo zaxada gurba'xār erjeze jabaxadā gerēhe alaza eḡēm t'igēd el'bite xara nojon sōxor mor'ijō aldaŷxaba, xān ŷargain buxa ababa. „xaiŷan gēd nēgērŷn'i jabaximab?“ geze hurba. „ene deŷen pŷd bolxo baltār ŷsain' soŷixodiŷ xelbelsexe, xojoj eber'in' zabaharār soŷixodiŷ godol'i-dl'ār sīdexel“ t'igēd tarabat.

tengernŷd suglā xeze xān ŷargaija darxalūlxajā bol'ūlād, bozontoijo jehēn xybŷtējin' dōdo zamb'ida būxa gebe. har'idaja baisar boldog xaraza, sagān dalaija baisar gorxolon bar'iza būba. baran gartā baltajā bar'ād, zŷn gartā deŷejē bar'ād, ebertē el'irb'ijō bar'ād, ardā abargajā bar'ād būba. altan xadāhār serge xeze, axain golōr būba. ulahi darxalūlza hurgaba. xara togō xailūlza, xexē togō xelbēze, zŷn'i deŷen derben teŋgr'iner dazangain dolōn darxa būlgā: bozontoin jehēn darxaja egeŷe el'ig mūl'ig ede zŷn'i darxadā abagdabā. sagān darxahi xojoj axanahin' „ede man'i egeŷeje ababa!“ gēd oŷobo-xa. oŷōd „xabajā xarūlagtil“ gebe. ēdē xadain ŷinēn ŷulūja xailūlza, xangai togō xagnaba, dalain ojōrto tūlga ŷudxaba, sember ŷlā togō ŷudxaba.

xarahūd bolbol xəndei sēze tēmər xarūlba, al'iganai tulanda yheñ dalaiñ şulū xailūlba. terēnhē bolzo mēnē xara darxahūd xahada orxodō al'i bolbol xarain bōnyd oŋgo orūlxada togō erjyldeg-me. mēnēn'i sagān'i darxad bolbol udxa uzūr'in' bozontoin j-heñ xybydte xyrxime. xarain darxad bolbol dazangain dolōñ darxadta xyrxime.

deşen pŷd bolxo baltārā buxajā ūsain' bŷlgaba. buxa xonxogod gebe. t'igēd xojor eberin' zabaharār bŷlgaba. buxan' yxeşē. „ene bōxoldoi namai mexelbe-xejim!“ gēd buxajā ara-rūn' dosōn' orşō. t'igēd dalaiñ urda b'ide garād xon taizīñ adahanār'in' n'ilēd nege erēñ buxatai mērgeldebe. xon taizīñ basagan budan xatan m'inā bar'ād xexē buxaija zŷn xoito zygte yldebe. buxan' n'ydē şilaisa xarād, hŷlē dēşe m'inādād bŷba. budan xatan buxain xerbēhēñ gazar geşxēd xel xynde bolbo. nar'ailaxa bolxodō xuhan'i uzūrta jirēd, namāgār bōgol xēd, yşibŷgē oşōd, arban ger atagadta, xor'in ger xotogoidto jirēd asuixan xysyixen xojor od'igodto orzo uha nol'mo bolbo. od'igod jirze xarxadin' bōgol'i toirōd xexē buxa jabana-xa. oŋgo orūlād yzxedin' malāñ xusār tailga xēd, şāta semege, balta xo'ogōr bar'ilga xēd, xēxējē ōbeidexe gebe. xexē buxahā oldohon bulgad geze xēxējē nerelebe. arbatai bolxodō bulgad dalaiñ erjede garād nādād baigā-xa nege dalaihā gardag xyby basagan xojortoi. asuixan od'igon. ōbsŷnhēn' ōhē gargād bēñ xēd bulgadta egebe. sagāñ hejē egeleşbe. — „dalaihā gardag nar'aihūd'i sagāñ hejē dēre hŷlgād nēgēr id'elxeş!“ gebe. jirēd nādād tedēnē bulgad xyndelbe. id'ēd uhan'i xybŷñ untaşaba. t'ixlēr'in' asuixan jirēd sagāñ hejēgēr or'ogōd abādaba. t'ixlēr'in' dalaihā nege nar'ai şāstai garād heş'ibe: „xebā, gertel“ t'ixlēr'in' yşibŷñ herēd orl'ibo. „yheñ dalai arşalış!“ gebe. yheñ dalaiñ uhan dol'jodōd asuixan'i xyseze jirebe. t'ixlēr'in' uhan'i şāstaida sagāñ id'ē xajaba. uhan dol'jodoxojo b'ibo. şine oldohon xybygē erjehē oldohon exer'id geze nerelebe.

4

esege malāñ saşāđai odxon xybygē gerlŷlxejē bajan xangaitai xuda orolsō. bajan xangai adū er'ixedē nara hara xojor'in' abā. esege malāñ hara nara ybei bad balai taharşē. odr'in' zulaiñ tolōr, hen'in' xetīñ tolōr baiza jadād gaixaza tagnaza jadād şibşebe: „xaişan geze hara narajā, texerŷlze abximāb?“ geze. gazarai xara xynde zara zargaşa geşede el'şe el'gēbe. zara zargaşa „ene esege malāñ ōrjē jehēñ xybydte jehēñ basagadtā n'ēde nāda gargaza gub'ixajā jirxe gebe“, gēd oşō-bei-xa.

jadāñ geze gurbaťxa el'şin' jirxede xyrbe-xa. esege malāñ xyby basagadtā zarba-xa: „ene zara zargaşa muñxag zutarmā-ima. jirxedin' xar'i n'ēde nāda aldaza baiball“ men'şxe zara zargaşin' orzo jirxede n'ēde aldaşxabat. zara zargaşa malgajā dutag abād texerēd jabaşaba. esege malāñ „jāxa xergexime?“ gēd hanā aldaza baina xejim. t'ixedin' şandagan jirēd xelbe-xa: „b'i nazar'in' xara boro bolōd, ōbel'in' sagāñ bolōd zara zargaşija getēd şagnaxab. jŷ xelnāb?“ esege malāñ „oşol“ gebe. ōbel'in' sagāñ bolōd, nazar'in' boro xara bolōd jabaxadin' zara zargaşa aman-sōgō xaraza jabana-xa.

„yxehēñ zentōglehēñ oido garmar esege malāñ gēşe tengr'i xŷn baiza yşibŷhē hurgaza şadxa ybei. bajan xangaida mexelŷlze-şxe şadamar-me-xedā urdahān' gasaxāñ xenē: delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga ege gexenēñ xenē er'ihim'in' bajan xangai jāza suglŷlximām?“ şandagan esege malāñda xar'aigād dŷlhanā xelebe. esege malāñ it'xen-bejēr holongo el'gēbe. tŷn'i hŷlēr inzaga, tŷn'i hŷlēr xerme, egē hŷlde yje el'gēbe. esege malāñ mangidai malşajā abād zērde sōxorō unād bajan xangaida jirbe-xa. bajan xangai gurba xonosor nair gargaza, jehē xonosor zugā gargaza baina-xa. „zai, xudal“ (esege malāñ xelbe) „şī basagandā in'ze jŷ egximş?“ — „jŷ er'ixebş-tā?“ gebe bajan xangai. „delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga xyrtēgiş-tāl“ gebe esege malāñ. bajan xangai jadād sēxēd xelbe: „şī hara narajā abal adū-şxe-bei bolŷzamd'il gansaxa namhā in'ze be er'il“ t'igēd esege malāñ nara harajā abād tengr'ijē-şxe nalairgaza, ōrē-şxe nalairza baina. bajan xangain basagan mēnē xedāgā saxal'i xatan, esege malāñ'i odxon xybŷñ gal'i ezen saşāđai ōbegēñ. tedēnde bolbol jamar-şxe xāhi urda sagāgār xyrgexime. saşāđai ōbegēñ saxal'i xatan xojor am'itan zon'i adū azal xarza gulanta erxe xarza baixima. ternehē bolzo gal-sō mŷxai ime bōg şoro yleheñ dutahan id'ē xajaxa-bei-ime, nol'moxo xan'āxa xereg ybei-ime gal dēre bolbol. gal-sō xo'ogo şebegēr xadxaxa-bei-ime gal'i ezen'i n'ydēn' tehelxe-bein tolō. bōxoldoin gerte jirēd xon'tergexede gal'i ynehe abād xajaxada bōxoldoi arl'ixima.

5

Jehēñ zuragtan.

hoxor melegei gēşe dolōñ xybytei, nege basagatai baigā. nege tailga bolxo ōder melegei xybyhē zarba-xa: „uhan'i goldo oşozo eşinde garād, şilmā xajād, dolōñ zarāxai bar'ād, naimat'xin' alam-bejēr asarārail“ geze. dolōñ xybyhin' garād şilmā xajam-bejēr helmēr zarāxai xadxaza naimŷlain' alaza bōrtogo-sō xeze asarba-xa. „uxail namajā alād'tiba-xejim tāl jāgā gēşeb tāl zarāxai-sōtnai men'i hyneheñ baiximegşem. zai, odō b'itnai yxexe bolbo gēşeml yxehēñ xoinim xara sōxor mor'i unaxat, xara xal'ūñ degelim ōmedxēxet, jehet'xi ōder bolbol sagāgār tailga xexet, arba naimat'xi ōder'in' baran xadta orzo sagāñ gŷgēr tailga xexet“ esegejē yxehēñ xoino ede xybydşn'i arşi tamşī ūza jehēñ odrē gēşe, naimat'xi ōder aldaza baixadin' n'ydehēn' hoxortozo baina-xa. „jāgā, xergē?“ gēd oŋgo orūlxadin' garba-xa: „zemēñ xoito b'ide garza, tailga xegtil odrē gēhen'itnai tolō tā yr'i-bei xosorzo galā untarāxat, jerdei bolbol delxeiñ dolōñ gazar'i ezelze baixal“ zemedē garza malgan sagāñ bēde orbot. orxodin' xoinōhōn' gurbañ zŷñ hartŷlnūd daxalxa. malgan bē targai bar'iza, turaxai tab'iza aişahā xyndelebe. negete taigada orxodin' gurbañ zŷñ hartŷlnūd-sō gurbañ xara bē n'udagār jabahan malgan bēje xybyjin' alaza arl'işaba. hoxor'i dolōñ bytŷ mēngēñ xesērē oŋgo-lozo malgan bēje dŷdaba-xa. malgan bē taigada untaza xebtēd, xamar dērin' arşin' duhaxada, şixendin' xesēn' dŷn'i zirjenexede herēd n'ydēnē şulmaha arl'igaza şibşebe. „jāgā gēşeb?“ geze hanaba. t'ixedin' altan gurgaldai don-

godobo: „gertiŝn'i ŝamajā dūdaza baina!“ xar'aiza bodozo sagān sōxorō bar'iza ger tēšē ūidebe. „zai, jāgā gēšēb?“ gexedin' xyb'yn'in' yxešēd xepte-ne-xa. „jāxab belei?“ gēd ŝibšēbe. „hoxor'i dolōn sagānda orxol“ gebe „ēre xarain xadta orxol“ gebe. „xojor tēše būbat“. gurbaŋ xonojo gazar jabād xarxadin' hartūlnai emēlde yšib'yn'in' tolgoi ašātai baina. hoxor dolōn z'yn tēše malgaŋ bēde urmadaba „jiriš!“ geze. suglarād hartūlnai xū barn'in' alād, gurbaxain' ylēgēd amalba: „odō hartūlnūd xor'in' ərxehe yly be teregl ŝuhatai m'axa be id'egl“ geze. t'igēd ede hartūlnūdšn'i edeŋe ybei, ŝuhatai m'axa id'ene ybei. zemejē xoito b'ide garād hoxor'i dolōn malgaŋ bēde tailga xylēd, alairtā jirbet. yxeheŋ xoino alair'i dolōn daidn ezen bolzo tērbet. naimat'xi basagan'in' manjaltn hamagaŋ bolōd hūgā. yxeheŋ xoino erēn' al'aja urdaxi xadain ezen bolō. ede naimaŋ esegetejē jehēn bolōd, hoxornoi dyl'ešengei buzartāšan'i zajān bolō. edēnde xon'i sagāgār xyrgexime.

6

Өнгин тайшатам.

olzoitondo nege zalūxan arbaŋ dolōtoi barlag gēše jabā. negete ailhā barān talā ysede baihanhā nege xai m'ixa asarxajā jabād, ŝuhan zērde mor'itōi xytei zolgōd yxedxeze unā. exen' gertē xyl'ēze jadād ārsajā aranga dēre garād xarxadin' nege gol'i dēre ŝāzgaihūd ŝūjaza n'ideze baigā. „ene mū barlag'n'i m'ixajā asarza jabād untašā“. ošxodin' barlag ama xamarhān' ŝuha garšxēd xepte. bodxōgōd hurxadin' xelbe-xa: „jehēn sagān xāhi jireŋ sagān ebegēje tyr'še axalagša xān ŝargai nojon jaba gebe“. t'igēd ebēdēd zaxalā, bēlēd oŋgolōd zaxalā. bēn'ydte zālgūlxadin' xebebe: „xān ŝargajā bēje udxa abxa bainaš. jehēn xušū tēxērxē bainaš“. jixe bē bolōd bulūtanda ur'ulā. bulūtana nege oŋešēn xyb'yn' etelheŋ exetejē mū jadū ime baigā. exen' xebebe: „sagān mor'itōi, sagān hor'ibotoi, sagān xubshatai bē jirxe. terēn'i manaida xyregti geze ur'arail“ xadain xazūda nāša baigād, nāša baixadin' men'šxe barlag jirbe-xa. „manaida orogtil“ gēd ur'iba. tailga bolxodin' ene mū nazārxašn'i egē mū jime bolōd, t'yrgejē egē z'yn zaxadin' baigā. barlagšn'i bēlxedē barūn'i xadta orōd ailadxaba: „ene tailga ərgehimejē nazārxa gansārā bar'iba“. tailgajā dūdahan bejērē sasal'ā bar'ixada barlag xebebe ede bulūtanda: „tailgatnai xadta orbol“ gēd. barūn'i xad „ene ybeitei nazārxa jamar jixe jime ərgebi“ gēd, tailgajā xešeg gansa nazārxada būlgaba. t'igēd nazārxa bajazād hyl'din' taišā bolō. barlag gušan dolōtoi bolōd ebegēje suglūlād xebebe: „zai, odō ene hen'i tēng'rimn'i hamagaŋ namajā abāšxan“ gebe. yr saixa hamānda uhan jixe ŝūjalgān, gazar jixe doholgōn, gal jixe sašilgān bolobo. am'itan'i jirēd xarxadin' barlag ərxedē boimoldošēd baigā.

7

x'yn xedāgā bolbol gurbaŋ hynehetei imā. negen'in' xedāgā yxeheŋ xoinin' jahā xarza baixa imā. tere hynehen'in' dyr'in' bolbol x'yndli'imā. xojord'xn' bolbol bahā x'yn-dl'i-imā. enēn'in' bōxoldoi bar'iza id'ixime. t'igēd

eneš jixe aimxai-ma. x'yn'i bejēhē garād, ybei bolzo arl'išxīma. t'ixedin' bē asarād hynēhe xurilxīm. t'ixedin' hynēhen'in' hōršē jirxime. gurbad'xn' yxeheŋ xoinin' bōxoldoi ada bolxīma. bōxoldoi adan' xedāgā bešenē jirze dailxīma. bōxoldoi bahā x'yn-dl'ime. zugā nair xeze jabaxīma. bōxoldoi jo x'yn jirēd dailaxadin' bē asarza bēlylxime. mene haja jamāta dēre nege zajān garā. xor'in' gurbad'xi zilde marzān geze basaga'ja tygehi telēn gēše alašxē. t'yn'i hylde xojor zil bolxodin' alair'i zalūhūd dū gargā-bei. t'ixedin' bolbol marzān bōxoldoi bolōd ail dēre jirēd yšib'yi dailaba geze hanād jamātain ebegēd „marzān bōxoldoi bolbo“ gēd terēndē bēlzē orbo-xa.

8

ur'ai nege sagta hamagaŋ b'išāxan basagatajā hūgād, m'axa id'ixejē hanaza ŝyberleze baigā-xa. „xon'ō alan-gehā oimoho-bei tārxi ma, jamāgā alan-gehā daxa-bei ylexime, n'ēgē alan-gehā xerēŋge-bei ylexime, yxerē alaximā!“ geze xelsebet. eglēn'in' mandan narn'i garxada n'ēgē hāhār, tugalā xyr'ēde orūlhār nazar'i xalūnda yxerē ebegēnde alūlba. nege xonobo, xojor xonobo. m'axan'in' an'ir garza, yner tanar garza, ail'i ərxe yde-rū orzo am'itan zon'i ŝūjā tataba. „yxeheŋ xatahanā sāšin' xajiš!“ geldebe. „jāxa xergexe?“ gēd tēdei ŝibšēbe. altan gurgaldai jirēd dū garba: „yšē xyrtēldiš!“ gēd „xydi id'ixebš?“ gebe hamagaŋ. „nege ŝixēn bolxo-dāl“ gebe. „arl'i sāšāl“ geze zandaba. „erze erze gansa ŝixe ər'eš!“ gebe. ŝāzgai jirēd ŝalbalzaba. bahā zandulād ar'iba. „j'yndē id'ylixim?“ gēd hamagaŋ ulaba, dūlba. t'ize baisar'in' arbaŋ jehēn tolgoitōi māngadxai jirēd „m'axanhān!“ gebe. „xydyi id'ixebš?“ gebe hamagaŋ. — „xajilš nāšin' xydyi xajanaš id'ixeb!“ ūsain' xajād egebe. men' baisar id'išxebe. xoito ūsain' xajaba, urda xajajin' xajaba. dotor el'igēn' xajaba. māngadxai id'i id'ihēr baraba. „sāšin' xajal“ gebe. „baragdāl“ gebe. „imaixai xajaxa baiza jū ur'ihimš!“ gēd ərxe dērin' harabša dōšo hašād hūšaba. xojor öder hūba. gurbad'xadā „ebegējē xajal“ gebe. hamagaŋ jadād sešēd ebegējē bar'ulza egebe. māngadxai ebegēn'i arb'in'jin' bar'iza yzēd turānxaŋ gēd gertē abāšša targalūlxajā tezēbe. gušan' xojor xonōd xybydtē zanaba: „men'i aganād jirser ene ebegēje alād ŝorlozo, gal dēre bolgōd, togōn-sō xēd baixat!“ ar'ihan' xoinin' ebegēn' xybyhtn bodō-beide tolgoihūd' d'xn' taha ŝabšād, bejin' togōn-sō ŝanaba. ŝuhain' nar'in' gydehendin' ŝudxaba. tolgoihūd'in' zergelylze tab'ād, n'ydenhēn' dōšo xenzelēr buxaba. māngadxai jireheŋ b'ijērē togōndo gyize ošobo. ŝebegērē xadxād abād tol'i dēre xēd jabagaŋ ŝirēde tab'ād id'ize orobo. „jamar m'axan'in' mūxai-jim!“ gēd „al'i galdā xajā-bēbl“ gēd nezēd b'išāxa xeršēd, galdā xajaba. m'axan'in' ber'i mūxai. „jāhan xybyd-b'il m'axa ŝanaza ŝadaxa ybei!“ gēd hur m'inā abād xybyhē sošixojō xenzel dēg'yr'in' m'inādaba. t'ixlēr'in' xenzel tatagdād xybyhtn tolgoihūd muxar'ād, ende tende ybei bolbo. „uxail ene ebegēn' xybyhim alaza xāna tergelēb?“ gēd gyibe. ebegēn' melēhēn' dalaida xysegdeze jirxede xybyh'in' ŝuhaija melēhēnde adxaba. māngadxai „xybyhē ŝuha dol'ōzo abxam!“ gēd xel'ē melēhēnde xergešēbe. „ebegēl nāšā jir!“ gebe „xelēm aršall“ gebe.

ebogon jiréd tolgoín' taha şabşaba. t'igéd gyiše. nazar bolxodo ebogon şara dalaida xysegdéd xyjylbe. mangadxai şir'in'jede oşşo uta urgí asarza „uha-rú tyl'xexem“ géd ar'l'iba. ar'l'ihan xoinín' nege bajan xýn jabana-xa. „jägäbş?“ gebe. „uhan'í zaxada bejē zobōzo xebtenem!“ — „jāxím?“ gebe. „namai sagān xān'í bātar bolgoxojo nojod xaşā. b'í bātar bolxo dur ybeil bejē mūxai bolgoxojo ize bainam!“ bajan „b'í bātar bolxom!“ géd xebe. „bolxo-xedā men'í orondo ende xebtel“ gebe ujatai ebogonşn'í. bajan tailād ērjē xubsaha xajād, ebogon'í xubsaha emēdēd xyjylbe. „nege xýn'í jirxede bātar bolxom gēreiš!“ gebe. bajan'í sōxor mor'in' unād, torgon xal'ūn xubsahain' emēdēd ar'l'ışaba. mangadxain jirxede bajan „b'í sagān xān'í bātar bolxom!“ gebe. mangadxai „yxehen xoinō bātar bolōroiş!“ géd uha-rú tyl'xēd ar'l'ışaba. nege ail'í xazūda jabaxadin' ebogonşn'í uşarşaba. „uxail jägā? şamai uha-rú orūlhan xenēb!“ géd mangadxai xebe. ebogon xebe: „uha-rú tyl'xexediş uhan lubsan xānda orzo, ene sōxor mor'í torgon xal'ūn degel abşa garşa jirēb!“ — „b'í bahā orxom!“ gebe mangadxai. ebogojē tatād tugārşí gazartā jirebe. ebogendē xyjylēd uha-rú tyl'şylbe. t'igéd yxeşē. ebogon dūlhār bēlhēr gertē jirebe.

9

urzanon zilde bed'í derben xýn t'it'ere agnaza garād, baran xērgēde xyrēd, gazarā xubāgābd'í. b'í uhan'í xazūda byxēg bar'iza hūgāb. negēdemnai xadain xormoido narahan doro, gurbad'ximnai xasūrain namāda xalxalaza, derbed'xemnai edxon ul'ahan-sō hūgā. nara orxo bolō. beje bejehē talamnai utarxaigād modon t'it'ere jirēd hūba. sām dundimnai mat'uxamnai zýn xoinohōn' mar'aza orōd, xojorai unagāgād, men'í t'it'erjē yldebe. b'í būdād burū tēşin' yrgēşxēb. namā xal'trad andr'ēn dēgýr n'idēd negen'in' būdūlba. xojor çās bolōd men'í urtaxanā guşād t'it'ere ov'osain yzýrte hūba. b'í būdād negēn' unagāgād, andr'ē tēşe yldebeb. andr'ē būdād aldaşxē. b'í t'ixedin' texerhen t'it'er'yde būdād, bahā aldād, t'it'erdē yrgēşxēb. man'í būdaldaxada nege şandagan edxon ul'ahan-sō hūhan xēbogte uşarza alūlā. hen'í bolxodo uhan'í zaxada galū todxojo jirēbd'í. nūr'í derben bulanşalād hūgābd'í. hen'in ten bolxodo xor'ōd galūn jirēd, uhan'í dunda hūşē. yrgēze oirtūlza jadād, xēbegnai xubsahā tailād, namar'í xyiten uhan-sō orobo. orozo galūdā xyrze jabahār xulahanda torzo unād, būgā norgoşxē. t'ihen xoinō uhanhā garba. namai or gebe. b'í orzo egē-bēb. t'ize baisramnai baran xoinohō tuxr'ūd dū garba. tongoigōd hūbābd'í. şubūhā oirşolzo jirxedin' būdād, negē rān'idlād, xulahan-sō orūşxēbd'í. terēnē bederēbd'í. tuxr'ūmnai ybei bolşē. t'ize baisramnai yrgehen galūhūd n'idēd jirbe. tebdēd gyigēd, b'í būgā bahā uhan-sō orūşxēb. galūhūd jirēd, xor'ōd sazan-sō manhā hūba. „uhan-sōgohōn' garād, nexertē oşxo argamni ybei. galūdnai yrgexe. xon'undā būdaxa būhūdā norgoşxēbd'í. nexednai tāxa“, gēd hūbābd'í. ebdegē şalarsarā xojor çās hūbābd'í. galūhūd xazūdxan'imnai tamarza oimozo jabana. nexernai manai xazūda jirēd medem-bejēr galūhā yrgēşxē. tendehēn' gertē şandagajā abād xar'ābd'í, rān'idlhan tuxar'ūgā olon bejēr.

10

ene nazar dolōd'xi harain xor'in derbed'xide zyxelehē bulūdta ydeşin hain xabada orozo tailgada uşarāb. engēn baran b'ide ail'í zaxada xadain xormoido men'í xyrxede guşād emēltei mor'id, xor'ōd araltai xelēgýd ujatai baigā. xyr'en'í baran b'ijēr mor'ihí xazūgār zugā todxōtci baigā. taban utarxai arşam bolxo gazar-sō maltātai nyxed, zugāja barū ur'agşa taban zalū xybyd bōtei gunan baitaha xyl'in xyjēd, derben tēşin' tataza baigā. terēnhēn' xoişo xuhan şirē şirtehen namāda yje. ujatai, terēnhēn' xoişo nege zorgōn alda bolxo gazarta tarhahí tonog xebtē. terēn'in' toir'ōd derbe taban eboged hūgā. terēnhēn' bārūn xoişo xojor alda-sō ēl'ig mūl'ig egeşe gēşe nege xan'itai hūgā. terēnhēn' xoişo xor'ōd aişan eboged texerē bar'iza hūgā. ebogehi xoino guşād ail'í hamaga ber'ēnyd hūgā. tyn'í xoino baimaga guşād basagad xybyd baigā. namai ur'ād ebogehi texerēnde hūlgād duxar'ā bar'ā. b'í sārha gargād beşeze orōb. bē bēlehen b'ijērē xamsigā şamā. nege xýn xursa xo'ogo bar'ād baitaha gydehēn' xaxalā. b' t'ixlār'in' bōlō. derben xara turūgārā tulān orō, deşon sagān şydērē xab'iran orō. axain haixan golōr belşeren orō. baitahā alād oşibo. bē tonogto jirēd, modon tagşa-sō duxar'ā sagā abād, şirēgē baran b'ide garād, udxadā xajā. t'ihen b'ijērē jehen sagān xybyhi ur'ād, bozontoin jehen xybyd bolgōd, týrge dēre asarād, gar ber'in' sagā bar'ulād, zýn gartin' burgāha bar'ulād, týrge toir'ōd gyixe gebe. xybyd gyibe, bē xoinohōn'. xū barandā bejē soşolsōd taragā id'ize baigād, gyibed. t'ihen b'ijērē nege ebogon geb gemte ongo orūlād, týrge toir'ōd, ulān gar'ā susal'í bar'za şubtarza ba gād gyigē. t'ihen b'ijērē bē xybyhē daxulād, baran xoişō oşōd, ur'ildūlxajā bailgā. zugāja urda b'ide xojor xýn modo bar'ād baigā. beje garārā zaxalār'in', xybyhýd gyigē. gyize jirēd, zugāja urda b'ide bar'ilaza baihan modon dēgýr xar'aiza garād, t'ihen b'ijērē dolōn mor'í unād, barūn xoinohōn' xadain xormojōr ur'ildād, boro mor'itoin' garā. terēn'í ezendin' bē arşi bar'ād egē. baitahā tujalza dūdād zugāda şanabad. jehen sagān xybyd tailgajā zýn xoino nāda xebed. ene tailgan'í uşar zor'ihon dū baiximí geze hurxadim, ybei-ime geze xelēd. udān-şxe-bejēr uşar zor'ihon dū baiximí geze hurxadim, ybei-ime geze xelēd. udān-şxe-bejēr jehen xybydte zalūhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, týrgehē tarag jehen xybydte zalūhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, týrgehē tarag jehen xybydte zalūhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, týrgehē tarag asarād, nādanşan'í xynde'be. negēdin' arşi asarād xynde'be. t'ihen b'ijērē nādanhā baran tē bar'ildā texerbe. t'ize baisran' togōnhōn' m'axā gargād halgābad. jahanā şanahanhān' hýlde halgāhan'in' şuldahan bolō. týrynşin' dalanga bolō, şirēgē xoino derben xuhār muxar şirē beldē. terēn dēre jaha gyzejin' galdā. dalangajā xor'in derben orxede xubāgā, modon menēhed-sō xēd, týrge dēre abāşā. bē xojor ail'í ebogehi abād şirēgē urda darxā durdā. t'ihen b'ijērē am'itan xū barandā dalanhā. abād, şirēgē urda toir'izo baigād, xurilād. bē sagāgār xū barn'in' týrge dalanjin' ar'ulā. t'ihen b'ijērē sasal'ā bar'ixajā týrgeje bahā toir'ōd, udxa ebogē durdād, galdā şuldahā xajād, týrge dēre būgād, dalangā id'ize orōd, xýn berē aşahā ērjē týrgede ur'ād xynde lē derbe taban xýn bōtejē şirēgē xazūda bēgē xajadaha id'ed, t'igēd tarād.

ene xabar xabar'i tar'an'i dūdahaṅ xoino zuhalanda n̄yxe bolozo, n'ēhē suglulza, xyr'edē xāza, mor'i xarā xelēze tēxērēd, jabaxa bolbo. eglēḡyr xojor x̄yṅ mor'ihō unād, n'ēhē gargād tūgād, men'jeltiṅ golōr orbo. etelhed ezin̄yḍ j̄ymejē tergende tēgēd bōzolōd, xoinohōmnai garbad. jamātiṅ goldo xyrxedimnai bahā derbeṅ ger n'īlē. n'ē tūgāṣaṅ arbād x̄yṅ bolbobd'i. xū barandā emēl mor'itoṅ eder id'ēn'i urdūr xexē nūr'i xoino jirze id'ēlbebd'i. t'ize baisarnai xalūṅ būba. xalūn'i būxada n'ēh̄ydnai h̄ylē ergēd, xaiṣ xaiṣā gyibed. id'ēl-xejē xajād, mor'ihō unād, adahā jadāṅ geze suglulād, xexē nūr'i ail-sō orūlba'bd'i. t'ize baisarnai tere ail'i x̄yn̄yḍ jirēd xelebe: „med'i tarṣāg alxajā xargajā xazū b'ijēr xoro xajābd'il“ gebe-xa. „n'ēhē xor id'ylbetl“ gebe. n'ēh̄ydnai xalūrxād xargajā xazū tēṣe garād, gyixejē hanana. jadād tuxan-sōn' ail garsar yldēbebd'i. ail garād, hula tab'ihamnai ſir'in'je tēṣe gyibed. ſir'in'jede xyrēd, nar'ai tugadnai eṣēd, jorō bolō. mor'ihō bailgād, tugahā amrūlād jabaxadimnai, n'ēh̄ydnai xū baran̄ iṣe t'īṣe ybei bolṣē. n'ēhē xū aldād, sāṣā jabābd'i. arīṅ bartāda xyr'ed, n'ēhē bederxedimnai nezēhēr xoṣōhōr oldobo. ydeṣn'i haiṅ xabada jixe talbarāda xyrze, tugahā daṣin' amrūlābd'i. n'ēhē yldēd ende xyrheṅ xoinomnai n'ēh̄ydnai ēdē zuhalangā olxīm baigā. nara orxīṅ urdūr zuhalandā xyrze, tēber'i tailaza, gerē orxo n'ēze, jūxamā gertē orūlābd'i. gernai naima xantai. z̄yṅ urdaḅi z̄yṅ tēd̄xi xojor xanadimnai sagāṅ id'ēn'i tērseḡyḍ ſiparātarūd jūmūd baigāṣima. z̄yṅ xoitoḅi xanadimnai xexegē tatātai baigāṣima. urd̄xi xanada ur'āgṣā garma yden, terēnhēn' baran̄ tēṣe xoit'xi xanada xyrser xojor dabxar barānhūd baixīm. terēn-dēre zyhe ber'īṅ xenzel umtalgaiṅ jūmūd baixīm. dumdin' narahaṅ tyl'ētei gulanta, ſir'in'jehē meṣer asarza gertē tyl'ēn'i orondo tyl'ibe'bd'i. zuhalan'jimnai xoino gurba derbeṅ gazar bolxo tugahī xyr'ē, terēn-sōgō nazarai dūsar. tugadnai. belṣedeg-me. n'ēh̄ydnai zuhalandā orhōr arṣāṅ tēṣe būṣē. uha ūgād xuzarā id'ixejē jabaṣē. hāxa saja bolxodo n'ēh̄yḍ ēdē jirdeg-me, yr saixa xabada, nar orxīṅ urdūr. belṣexede xoito xuṣūn'i goldo ur'āgṣa sōrxotoiṅ xadaiṅ xormoido xyrser. nazar'in' bolbol ſir'in'jehē ſono garād, teṅgertē ul'iza n'ē dardag-ma. ene nazar man'ī ail'i gurbaṅ n'ē darā. t'ixedin' arbād zuhalan̄ bolōd xelseze, zūgād x̄yṅ agnūṣaṅ suglarza zogōṅ xēbd'i. yr saixa xabada xoito xuṣūnhā guṣaṅ tabaṅ mor'i unāṣa ſonohī yldēṣije gargābd'i. ēdē dalād x̄yṅ bolōd, ſir'in'jūṅ urda zaxār toir'iṣlōd hūgābd'i. yldēṣin' xaṣxarād ſūjād gyilgexede, ſonohūd man-tēṣe xar'aibad. urdahān' emelṣelēd, ſoroṅ yner ſonohūdta medylbe. tede xazū tēṣe xal'tarād xar'aiba. t'ihēṅ b'ijērē gotol tēṣe būbad. t'ixedin' mor'in' otlōbd'i. men'ī urdahā ſono jirē-bei xor'ōd sazaṅ. xū barandā būdaxadimnai ſonohūd gedēṣēd texerēd, yldēṣenhē urdā xar'aibad. tedemnai bū tonog-bei ſonohō xū aldaṣxē. arbaṅ tabād ſonohō dolōn'in' am'ida garbad. tede ſonohō gertē abāṣṣa ſyr'i xajaza xubābābd'i.

ene nazar ejyl'i arbadxi ederte xurxad dēre jirze, sagāṅ ebegende baigāb. eglēnhē abād xojor x̄yṅtei bōzolōd jirze, ailda orzo, nege x̄yṅceide būgāb'i. gerte orzo sagā bar'ād, ezehydēr'in' sagāṅ ebegēn dēre xyrbebd'i. arbād lamānūd nomō un'ṣaza hūgā, sagāṅ berzēntēr otog todxōgōd h̄yderleze. xaraṅ gehāmnai xān jānhā suglarhaṅ gurbaṅ zūgād emēl mor'itoṅ zalūhūd baigā. xybyh̄yḍin' xara sabajataṅ, xara xexē sagāṅ urmāṣitaṅ, xara omēdetēṅ; basagahūd'in' sagāṅ xexē xubsahataṅ, xarā ulāṅ plāḍtaṅ. lamnūhi un'ṣaxada ebeged jirze azad abza baigā. ezinh̄yḍ otojo z̄yṅ tē sai lamanūdta ṣanaza xyn-delze baigā. un'ṣaza dūdahaṅ xoinin' am'itaṅ toirzo suglarza hūgād, bar'ildā xexē gebe xurxahī nege ergēn ēmtei balsagar gartai x̄yṅ, negēdiṅ namtarxaṅ xara ṣaraitai x̄yṅ xojor orolsobod. negedinsin' orohōṅ b'ijērē negēdejeṅ aṣādād abaxa hanātai xelō tataba. t'ixedin' negēdin' gederṣē suxar'za, xelō xazū tēṣin' hulargaza baiba. t'ixedin' namtarxaṅ'in' tab'iza ṣinēgē amrūlxajā toir'ōd, gazarā nogō ſyrēd jababa. xojortxi orosotō xurxainsin' k̄rygdēd, xelō orūlba. negēdin' ur'āgṣā gyderze, huga dōgūr'in' bar'iza aṣādaba. t'ixedin' negēdin' xelō xazū tēṣin' xal'tarza unaba. unaxalār'in' negedēṣin' ēr'insō jirze hugadād gyigēd abāṣaba, darhaṅ x̄yjin' lamanhī urda abāṣṣa, arṣi ūlgaba. xoito beṣe bar'ildāsūhin' barilda bar'ildahār, utarxai eder bolobo. t'ihēṅ b'ijērē lamanhūd daṣād nomō un'ṣaza, uha taṣiza orbo.

bur'ād zon'ī xelxēr gaṅ jūma bolxo uhaṅ xadhā ima. tedēn'ī xelxēr uhaṅ xad delxeiṅ uha dalai xura borō saha ſibrā beldedeg-me. tedēn'ī zajāgār gazarta xura ordog, saha ordog, mēlēhēṅ dalai xerdeg-me. xānhā gaṅ bolono, tende uhatai gazarhā uha tataza abād, ylen̄ bolgōd, xura crūlād, nogō tar'ā urgūldag-ma. gaṅ bolxodo bēnhī asarād, uhaṅ xadta uhain' taṣixīma. uhaṅ xahī axalāgṣin' gerel nojōṅ tujā xatatajā xū baixa ſibrā medēṣe x̄yṅ baigād, am'itan'ī uha erxede xura orūlāṣima. gerel nojōṅ teṅgerhē būxadā baxār noxoi xeze, dalaiṅ ojōrto hēmō bar'iza būgā. mēnē bolbol ene uha taṣixada bēteje zergēṣēd lama asardag-ma. negete al'ā gedeg ailda nege eder bē uha taṣā, laman' bahā, māngad bē burxaṅ turda nomō un'ṣā. xoito eglēn'in' xurain̄ orxodo ēde gurbaṅ bal'aldā: „namhā bolzo xur orbol“ geze, „men'ī burxaṅ haiṅ!“ geze jixe n'ēden nādan̄ bolō-xa. mēnē ene xurxahī sagāṅ ebegēn dēre gaṅ bolō geze lamanhūd uha taṣād, xara bēnh̄yḍ bahā margāṣ negēdrō uha taṣixamnai gelsebē. zalūhūd bēnhī lamanhī nāda n'ēde xarza, jixe ebegēhī ezinhī ūrlūlba. „burxan'ī uṣar jāxadā n'ēde nāda xarāb-tā?“ gēd jixe ſūjāṅ bolō. uha taṣihaṅ h̄ylde mor'ihī ur'ildāṅ bolbo. gyixede gurbaṅ zorō, gurbaṅ xatarṣa, gurbaṅ xar'aiṣa gyibed. sagāṅ ebegēn'ī dūdaldahaṅ xoino ydeṣelen̄ bolxodo aiṣad xū baran̄ ailda orzo xonoxo bolbo. hen'in' gazā gal. tyl'ed, nādan̄ bolbo. zūgād x̄yṅ gar garhān' bar'īlsād galā toir'ōd jababad. nādanai zugā dūlād, xazū'in' arbaṅ tabād x̄yṅ „māngad zaṅ orūlxamnai“ geze karkav'āg tānsa nādaza dūlaldaza jababad. mēnē manai alair'ī bur'adta zalūhī nādan̄ ber'ī vāl's karkav'āg ene terime tansavaidalza dūldagma. zalūhūd bolbol mēnē zyhe ber'īṅ tānsahī berxe mededeg bolō. tansavaidalxada dūlan-bejēr ṣadaxa

хаха. т'ihen б'ijērē dōšō bḡgād, dūlxa. ebeged urdahān' dūlād, ajagār dḡre arsi ūlgaxa. tyrḡše bodōd, ambārai ḡdende xar'aixa. hyxe abād, ḡdēn' zada sošōd, ambār-sō orxo. tendin' bōšxotoi arsi baixa. tendehēn' aršā gōzūlād ūxa. t'ixlēr'in' burtāda zalūhūd nāda xexe. terēn'i xor'im'i mor'ōr yndexe baixa. mor'in dorо orzo yxē-šxe bolō, zeme ybei. nāda yndehēn xudan' egē jixe tōtoin' baixa. aišadā sōldo orūlād, xyndelēd, ber'ijē bodxūlxa. xēšegē-sō orūlād, nōhēn' harabšalxa; gerexē, n'ydēn' sārḡhār bōxo. т'ihen б'ijērē urmās'i omed-xēgēd, tolgoidin' malgai uglād, gal'i urda asarād zanaxa: „gal'i ezende šaraigā ba xarūl, ender ten'jerde orojō ba xarūl, delxeiḡ da'dada dalajā ba xarūll“ т'ihen б'ijēre galdā xur'aixatajin' toho adxūlxa. т'igēd ḡxe bar'ūlxa. targan xon'in'i hḡl dērbēn tēš'in' xeršēd, exe bolōš'in' xadamīn' asarād, eber'in' zaxa tailūlād, xormoijin' tudūlād, ber'ijē ḡxe xajūlxa xadamā xormoi-sō. tere ḡxejin' zalūhūd bal'āza abād id'ixe. т'ihen б'ijērē gerē toir'ixo. ber'ijē tologoi dērin' xēšegē tatād, dērbē tabaḡ hamagad xetelēd, ger'in' urda b'ijēr'in' zyger toir'ūlxa. urdahān' baraḡ b'ijehēn' xybḡn'in' yjetenērē jirxe. gerē xoino zolgoł-dōd, xybḡn'in' mērgē mērgēhēr, xadamā basaganda jirēd, xēšegē-sō orōd, plāhin' bar'īlsād, hēršē gerei zḡn b'ijēr gerei ḡdende xyrxe. tendē plāhā bal'āldaxa. xojor talhān' yjeten bodxo. т'igēd ber'in' gerte orxodo urdahān' tar'ā šudxaxa. т'ihen б'ijērē er'el belxo. gazā todxōhōn tḡrgedē mērgḡlxe. т'igēd gurba xonsor aršidād taraxa:

СОДЕРЖАНИЕ

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

	Стр.
Предисловие	3
Говор агинских хори-бурят	7—38
1. Загадки	7
2. Пословицы	11
3. Песни	14
4. Стихи-благопожелания	20
5. Шаманские тексты	21
6. Проза	34
Говор цонголов Селенгинского аймака	39—45
Говор баргузинских эхиритов	46—91
1. Пословицы	46
2. Загадки	52
3. Песни	53
4. Стихотворения	65
5. Шаманские тексты	69
6. Проза	79

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

Говор эхиритов окрестности села Хогот	93—109
1. Загадки	93
2. Песни	94
3. Шаманские тексты	105
4. Проза	107
Говор булгатов окрестности Усть-Орды	110—143
1. Песни	110
2. Шаманские тексты	121
3. Героический эпос	127
Говор аларских бурят	144—166
1. Песни	144
2. Проза	152

Ответственный редактор А. Н. Самойлович
Технический редактор Д. Бабкин

Сдано в набор 11 января 1936 г. Подписано
к печати 7 октября 1936 г. Формат бумаги
72 × 110 см. 10¹/₂ печ. листов. 13,84 уч.-ав. л.
52 715 тип. зн. в печ. л. Тираж 1200 экз. Лен-
торгит № 22981. АНИ № 324. Заказ № 152

Типография Академии Наук СССР.
Ленинград, В. О., 9 линия, 12